

ISSN № 1728-9572

ДОНЕЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
і.м. ШЕВЧЕНКА

ДОНЕЦЬКИЙ
ВІСНИК
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
і.м. ШЕВЧЕНКА

*ПОСТАТІ, ФІЛОСОФІЯ, ІСТОРІЯ,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, МОВОЗНАВСТВО,
МЕДІАДИДАКТИКА,
ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА
ВІДЗНАКИ ДОНЕЦЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ НТШ,
УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ЖИТТЯ,
РЕЦЕНЗІЇ*

Том 53

Харків – Запоріжжя

2024

Засновано в 2001 р.

Д-67 **Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка.** – т. **53.** – **ХАРКІВ-ЗАПОРІЖЖЯ, 2024.** – 179 с. – *ПОСТАТІ, ФІЛОСОФІЯ, ІСТОРІЯ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, МОВОЗНАВСТВО, МЕДІАДИДАКТИКА, ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА, ВІДЗНАКИ ДОНЕЦЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ НТШ, УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ЖИТТЯ, РЕЦЕНЗІЇ*

Відповідальність за зміст матеріалів несуть їхні автори.

© Донецьке відділення НТШ, 2024

© Автори текстів

ЗМІСТ

ПОТОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Донецького відділення НТШ

Володимир Білецький

ВІДЗНАКИ ДОНЕЦЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА ДО 150-РІЧЧЯ НТШ	6
--	----------

ПОСТАТІ

Галина Чумак

БУТИ КОРИСНИМ ДЛЯ ДУШІ ТА СЕРЦЯ ЛЮДЯМ (Юхим Харабет).....	22
--	-----------

*Колеги факультету геології, географії, рекреації і туризму
Харківського національного університету ім. Василя Каразіна,
редакційна колегія Вісника ХНУ ім. В.Н.Каразіна
«Геологія.Географія.Екологія».*

ПРОФЕСОР ВАСИЛЬ СУЯРКО: ГЕОЛОГ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ.....	29
--	-----------

Тарас Мошовський

ІГОР ТРОХИМОВИЧ ПАСЬКО: СПРОБА ТВОРЧОГО ПОРТРЕТУ.....	32
--	-----------

Ольга Янишин

ОНКОВИЧ ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА.....	40
---	-----------

Віталій Орловський

УКРАЇНСЬКІ МИТЦІ ДІАСПОРИ: ОЛЕКСА ІЗАРСЬКИЙ.....	48
---	-----------

ФІЛОСОФІЯ

Зоя Пасько

**СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СВІДОМОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ
ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ.....53**

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Віра Просалова

**ЗА ЗАВІСОЮ ЛІТЕРАТУРНИХ ІМЕН,
АБО ЩО ПРИХОВУЮТЬ ПСЕВДОНІМИ
УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕМІГРАНТІВ.....71**

МОВОЗНАВСТВО

Тетяна Єщенко

**КУЛЬТУРНО-ЕТНІЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ
ЕМОТИВНОСТІ ТА ЕМОЦІЙНОСТІ ТЕКСТУ.....80**

МЕДІАДИДАКТИКА

Володимир Білецький, Ганна Онкович,

Артем Онкович

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-
ДИДАКТИКИ У ТЕХНІЧНІЙ ВИЩІЙ ОСВІТІ.....,105**

ІСТОРІЯ

Дмитро Білий

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА
КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО
РЕЖИМУ НА КУБАНІ В 20-Х РР. ХХ СТ.....117**

Віталій Орловський

БУЧАК.....125

Сергій Гайдук
**ПЕРШІ ПОСЕЛЕНЦІ ПАВЛІВКИ Й ПРЕЧИСТІВКИ
(ВОЛНОВАСЬКИЙ Р-Н, ДОНЕЦЬКА ОБЛ.).....136**

Володимир Сергійчук
ХАЙ СВІТ ПОЧУЄ ПРАВДУ ПРО НАШ РІД.....142

Леонід Шпильовий, Володимир Білецький
**ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА «БІЛОГО» ЦИРКОНУ
НА ДОНЕЦЬКОМУ ХІМІКО-МЕТАЛУРГІЙНОМУ
ЗАВОДІ (сторінки історії).....150**

ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА

Юрій Пероганич
СТАТИСТИЧНІ ВИМІРИ ВІКШЕДІЇ.....164

УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ЖИТТЯ

Barbara Kusińska (Барбара Кусінська),
WIERSZE O WALCZĄCEJ UKRAINIE.....169

РЕЦЕНЗІЇ

Iaroslava Volska
**RECENZJA NA BROSZURĘ INFORMACYJNĄ
“ДОНЕЦЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА. До 150-річчя
Наукового товариства імені Шевченка в Україні”.....174**

До уваги авторів.....178

ПОТОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Донецького відділення НТШ

УДК 355.34:94 [477]

Володимир Білецький

Д.т.н., професор НТУ «Харківський політехнічний інститут», дійсний член НТШ, Голова Донецького відділення НТШ

ВІДЗНАКИ ДОНЕЦЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА ДО 150-РІЧЧЯ НТШ

Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) було засноване 23 грудня 1873 року у Львові, отже у грудні 2023 року йому виповнилося 150 років. На сьогодні це всесвітня українська академічна організація, багатопрофільна академія наук українського народу. Окремі організації НТШ діють у США, Канаді, Австралії, Європейських країнах.

21 жовтня 1989 р. відновлена діяльність НТШ в Україні, як суспільного сектора української науки. Наразі, діє Львівський Центр НТШ (офіс, друкарня, книгарня, ряд комісій, редакцій, проектів), Донецьке відділення (до 2014 р. – офіс, друкарня, з 2014 р. у розпорощенні), 15 осередків та 36 комісій. Всього в Україні станом на 2023 р. НТШ об'єднує понад 3 тис. вчених.

150-річчя НТШ – знакова подія для української науки, яка відзначалася у грудні 2023 року на рівні Національної академії наук України (Київ, 8 грудня 2023), власне Центру НТШ (Львів, грудень 2023), а також на рівні окремих осередків в Україні. Підготовлено і випущено ряд видань, присвячених 150-річчю НТШ, зокрема, Дослідно-видавничим Центром НТШ у Львові видано ювілейне видання: 150 років на службі української науки та культури Гуманітарні науки. Львів — 2023, — 1016 с.

Донецьким відділенням НТШ підготовлене видання: «Донецьке обласне відділення Наукового Товариства ім. Шевченка / До 150-річчя Наукового товариства ім. Шевченка в Україні / Укладачі: Білецький В.С., Ковбуз М.О. – Львів: НТШ, 2023. 70 с. У брошурі подана інформація з історії утворення і розвитку Донецького відділення НТШ, показано доробок членів Відділення НТШ в галузі гуманітарних та природничих наук за період 1997-2023 рр. Описані наукові експедиції та творчі відрядження членів Відділення НТШ, закордонні контакти.

НАН України нагородив ряд діячів НТШ відзнаками НАНУ, зокрема, «За професійні здобутки», Львівський Центр НТШ – медаллю НТШ з нагоди 150-річчя НТШ, а також грамотами.

Що стосується Відзнаки Донецького відділення НТШ, то її історія сягає 2011 року, коли у книзі «ПОСТАТІ» (нариси про видавних людей Донбасу¹), підготовленої і випущеної за грантом Донецької обласної адміністрації в рамках проекту «Культурне обличчя Донбасу» було оголошено, що :

1. Донецьке відділення Наукового Товариства імені Шевченка (НТШ) заснувало "Золоту медаль імені Є.П. Ковалевського", яка присуджується за значні досягнення вчених Донбасу в галузі природничих та інженерних наук. («Постаті», стор. 5)
2. Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка заснувало "Золоту медаль імені М.Ю. Шаповала", яка присуджується за значні досягнення в галузі гуманітарних наук та вченим-організаторам науки на Донбасі. («Постаті», стор. 55)

На жаль, все зростаюче напруження на Донбасі, яке вилилося в його окупації фактично з 2014 р., не дало змоги реалізувати плани

1

[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%96_\(%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B5%D0%B9_%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%D1%83\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%96_(%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B5%D0%B9_%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%D1%83))

про впровадження Відзнаки Донецького відділення НТШ ще в 2012-13 роки.

Питання актуалізувалося у зв'язку з 150-річчям НТШ і сьогодні ця ідея реалізується (хоча й в дещо зміненому контексті).

З нагоди 150-річчя НТШ виготовлено дві пам'ятних медалі:

ПАМ'ЯТНА МЕДАЛЬ «ЄВГРАФ КОВАЛЕВСЬКИЙ»

Євграф Петрович Ковалевський – з роду генерального осавула Війська Запорозького Івана Ковалевського — Семена Ковалевського (близько 1650 року) (нар. 1012.1790, с. Ярошівка Харківського повіту — пом. 18.031867, Петербург) – український вчений, державний діяч, гірничий інженер, геолог, який виконав перше наукове стратиграфічне і геологічне дослідження Донбасу.

Одне з основних досягнень Ковалевського Є. П. як геолога — перша *«Петрографічна карта Донецького гірського кряжу, що тягнеться по Бахмутському і Славяносебському повітах Катеринославської губернії і по Міуському начальству землі Війська Донського»* складена на підставі спостережень і відкриттів 1823 і 1827 років. Ця карта є додатком до статті гірничого інженера Євграфа Ковалевського *«Геогностичний огляд Донецького гірського кряжу»*, яка вийшла в *«Гірничому журналі»* за 1829 р. Євграф Ковалевський вперше назвав систему родовищ на Сході України *«басей-*

ном»: «Донецкій горний кряжъ будучи розсматриваемъ въ геогностическомъ отношеніи представляеть огромный бассейнъ наполненный осадками породъ».

Отже, перші системні наукові дослідження і навіть сама назва «Дон – бас» (Донецький басейн) належать вихідцю з української старшинської, шляхетської родини Євграфу Ковалевському.

ПАМ'ЯТНА МЕДАЛЬ «МИКИТА ШАПОВАЛ»

Микита Юхимович Шаповал (нар. 26 травня (8 ня) 1882, Сріблянка, Бахмутський повіт, Катеринославська губернія — 25 лютого 1932 Ржевниці поблизу Праги) — український політичний і громадський діяч, публіцист, соціолог, поет, за фахом лісник. Член Центральної Ради. Автор фундаментальної праці: Шаповал Микита. *Загальна соціологія*. — Прага: «Вільна Спілка», 1934 — 238 с. Нове видання: Шаповал М. *Загальна соціологія*. — К.: Український центр духовної культури, 1996. — 368 с.

Микита Шаповал – один із співзасновників Укр. господарської академії у Подєбрадах, Укр. педагогічного інституту імені Драгоманова та Укр. соціологічного інституту в Празі; видавець і редактор журналу *Нова Україна*. Автор ряду праць з проблематики української революції та націотворення.

Автор композиції пам'ятних медалей – **Олександр Жолудь** (нар. 6.05.1955 в м. Запоріжжя) — український художник,

член Національної спілки художників України. Кераміст, скульптор. До речі, він же у 1983 р. був автором відзнаки «*500 років з дня виходу в світ першої книги українського автора*» (Юрія Дрогобича-Котермака).

За значні досягнення в галузі природничих та інженерних наук і з нагоди 150-річчя НТШ пам'ятною медаллю «ЄВГРАФ КОВАЛЕВСЬКИЙ» Донецького відділення НТШ нагороджені, зокрема, такі науковці²:

- 1. Йосип Опейда** — український вчений-хімік, доктор хімічних наук, професор, соросівський професор, дійсний член НТШ, лауреат державної премії України в галузі науки та техніки. Головний науковий співробітник Відділення фізико-хімії горючих копалин Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії НАН України.

За підготовку і випуск друком у 2010-2020-х роках низки підручників та посібників (зокрема, *Методологія фізико-хімічних досліджень*. — Донецьк: ДонНУ, 2012. — 143 с.; *Математичне та комп'ютерне моделювання в хімії*. — Вінниця: ДонНУ, 2015. — 388 с.; *Комп'ютери та експеримент у хімії*. — Вінниця: ДонНУ, 2016. — 196 с.; *Квантова хімія*. — Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2017. — 212 с.) та підготовку і друк **фундаментального енциклопедичного видання «Глосарій термінів в хімії»**. — Донецьк: «Вебер», 2008. — 758 с. Також як головний редактор тематичних випусків «Донецького вісника НТШ» з хімії.

- 2. Колектив авторів 3-томної «Гірничої енциклопедії»**, зокрема:

- **Володимир Білецький**, д.т. н., професор — як автор ідеї та керівник проекту «Гірнична енциклопедія», голова редакційної колегії, автор і редактор енциклопедичних статей з техніки і технологій первинної переробки корисних копалин, а також за суттєвий внесок у створення нового парку підручників та посібників з переробки корисних копалин (понад 50 назв) та з нафтогазової інженерії (понад 20 назв), ряду монографій з інженерії та переклад українською мовою середньовічної пам'ятки гірництва «De Re Metallica» (Г.Агрикола, 1556).
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%A1%D1%82%D0%B5%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

² Перший список

- **Василь Суярко**, доктор геолого-мінералогічних наук, професор – як автор і редактор енциклопедичних статей з геологічної тематики, а також як автор понад 150 наукових праць з геології включно з 9 монографіями та 8 підручниками та навчальними посібниками, як організатор науки – головний редактор Вісника університету ім. В. Н. Каразіна, Серія «Геологія. Географія. Екологія» WoS.
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%8F%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>
- **Геннадій Гайко**, д.т. н., професор, – як автор і редактор енциклопедичних статей з проведення і кріплення гірничих виробок, а також як автор понад 200 наукових статей, 12 монографій і підручників, бл. 50 патентів на винаходи, зокрема, фундаментальної роботи *Гайко Г. І., Білецький В. С. Історія гірництва: Підручник. — Київ-Алчевськ: видавничий дім «Києво-Могилянська академія», Вид-во «Лад» ДонДТУ, 2013. — 542 с. та за переклад (у співавторстві) українською мовою середньовічної пам'ятки гірництва «De Re Metallica» (Г.Агрикола, 1556).*
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B9%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97>
- **Юрій Світлий**, к.т. н., професор – як автор і редактор енциклопедичних статей з техніки і технологій гідромеханізації і гідротранспорту корисних копалин, а також як автор першої в галузі гідравлічного транспорту сипких матеріалів фундаментальної роботи *Світлий Ю. Г., Білецький В. С.. Гідравлічний транспорт (монографія). — Донецьк: Східний видавничий дім, Донецьке відділення НТШ, «Редакція гірничої енциклопедії», 2009. — 436 с.*
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>
- **Володимир Бондаренко**, д.т. н., професор – як автор і редактор енциклопедичних статей з техніки і технологій підземного видобування корисних копалин, а також як автор фундаментального підручника *«Технологія підземної розробки пластових родовищ корисних копалин. Підручник для вузів / В.І. Бондаренко, О.М. Кузьменко, Ю.Б. Грядущий та ін. – Д.: Національний гірничий університет, 2005. – 708 с.»* і як організатор науки – головний редактор наукового журналу Mining of Mineral Deposits (Scopus)

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%86%D0%BB%D0%BB%D1%96%D1%87>

3. Леонід Шпильовий, к.т.н., дослідник і винахідник, ст. наук. співробітник Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України

За серію піонерських публікацій (в т.ч. монографій) з історії, техніки та технології переробки руд Мазурівського рідкіснометалічного родовища (Приазов'я, Донеччина), які належать до сучасних критичних технологій.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BF%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%D0%9B%D0%B5%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B4%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>

4. Віталій Орловський, к.т.н., доцент Харківського університету міського господарства

За суттєвий внесок у створення у 2020-х роках нового парку підручників та посібників з нафтогазової інженерії (зокрема, Технологія розробки нафтових родовищ, Львів: «Новий Світ-2000», 2020. — 243 с.; Технологія розробки газових і газоконденсатних родовищ, «Новий Світ-2000», 2020. — 311 с.; Основи нафтогазової справи, Львів: Новий Світ-2000, 2018. — 312 с.; Основи нафтогазової інженерії, Львів: «Новий Світ-2000», 2019—416 с.; Технологія видобування нафти, «Новий Світ — 2000», 2022. — 308 с.; Технологія видобування газу і газового конденсату: навчальний посібник. «Новий Світ — 2000», 2023. — 359.; Нафтогазовилучення з важкодоступних і виснажених пластів.; «Новий Світ — 2000», 2023. — 312 с. та ін.), а також вагомі наукові дослідження в царині цементування свердловин.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%92%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B9%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>

За значні досягнення в галузі гуманітарних наук і з нагоди 150-річчя НТШ пам'ятною медаллю «МИКИТА ШАПОВАЛ»

Донецького відділення НТШ нагороджені, зокрема, такі науковці³:

1. Ганна Онкович — український науковець, доктор педагогічних наук, професор, відомий український лінгводидакт, медіапедагог, дослідник у галузі медіаосвіти. Організатор і лідер «Української школи медіадидактики».

За створення і багаторічне лідерство в «Українській школі медіадидактики», представлення цього напрямку на міжнародній арені як член Оргкомітету від України на *European Conference on Information Literacy (ECIL)*. За наукову і публікаційну активність : Г. В. Онкович — науковий керівник 22 захищених кандидатських та консультант двох докторських дисертацій, автор і співавтор понад 20 монографій, 25 посібників та навчальних програм, понад 680 наукових, навчально- і науково-методичних праць.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%93%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0>

2. Віра Просалова — український філолог і літературознавець, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса. Заслужений професор ДонНУ (2024).

За наукові дослідження і створення унікальних видань з українського літературознавства та мовознавства, зокрема: Монографія «Текст у світі текстів Празької літературної школи» (Донецьк, 2005); *Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упорядк. В. А. Просалової.* — Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. — 516 с.; Навчальний посібник Поезія «Празької школи» (Донецьк, 2000); Хрестоматія «Празька школа» (Донецьк, 2004); Празька літературна школа: Ліричні та епічні твори / Упоряд. і передмова В. А. Просалової. — Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. — 280 с.; Письменники української діаспори: Донбаський вимір / [упоряд. В. А. Просалова]. — Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. — 336 с.

³ Перший список

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%92%D1%96%D1%80%D0%B0_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D1%97%D0%B2%D0%BD%D0%B0

3. Дмитро Білий – український історик, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу досліджень Голодомору та масових штучних голодів Національного Музею Голодомору-геноциду.

За унікальне дослідження: *Українці Кубані в 1792—1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей. Донецьк: Східний видавничий дім, 2009, 544 с.* та низку (понад 80) наукових праць з історії України та Кубані.

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE_%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

4. Валентина Соболев — український філолог і літературознавець, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри україністики Варшавського університету.

За видатні успіхи в дослідженні історії українського письменства від давнини до сучасності, пропагування української культури у Республіці Польща, заснування і редагування періодичного видання «Studia Polsko-Ukrainskie». Warszawa. Засновано у 2014 р. За ряд знакових наукових та навчальних публікацій, зокрема, монографій: «*Filip Orlik i jego Diariusz*»/ «*Пилип Орлик та його Діаріуш*». *Видавництва Варшавського Університету, Варшава 2021*, «*Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко*» (Донецьк, 1996), 336 с.; «12 подорожей в країну давнього письменства» (Донецьк, 2003), «Пам'ятна книга Дмитра Туптала» (Варшава, 2004), Українське бароко. Тексти і контексти. (Варшава, 2015), навчальних книг: «Не будьмо тіннями зникомими». Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів вузів (Донецьк, 2006); Серії підручників «До джерел» для українських ліцеїв у Польщі:

- «Історія української літератури IX—XVIII ст.» (Варшава, 2005),
- «Історія української літератури XIX — початку XX ст.» (Варшава, 2006);

- «Історія української літератури ХХ — початку ХХІ ст.» (Варшава, 2007).

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8C_%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0

5. Олена Башун — український науковець, бібліотекознавець, кандидат педагогічних наук, до 2010 р. перший заступник директора Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки, 2010—2014 р. — менеджер тренінгових центрів Міжнародної Ради наукових досліджень і обмінів (International Research&Exchanges Board (IREX), програма «Бібліоміст» («Глобальні бібліотеки України» Фонду Білла і Мелінди Гейтс) м. Київ; до липня 2015 р. — випусковий редактор журналу «Бібліотечний форум України»; з грудня 2015 р. — головний редактор журналу «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика».

За науково-організаційну роботу на посаді заступника директора Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки, участь у ряді значимих для України міжнародних проектів та за багаторічне редагування журналу «Бібліотечний форум України» і створення та роботу головним редактором журналу «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика».

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%88%D1%83%D0%BD_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0

6. Галина Тимофєєва – український філолог, редактор, менеджер. Багаторічний випусковий редактор аналітично-інформаційного журналу «Схід» і директор видавництва «Східний видавничий дім».

За багаторічну наукову, редакторську та організаційну роботу на посаді випускового редактора аналітично-інформаційного журналу «Схід» і директора видавництва «Східний видавничий дім». За підготовку і випуск довідкового видання: *Бібліографія журналу „Схід”, 1995-2006 рр. // Укладачі: В.С.Білецький, Г.В. Сімченко, А.О. Лисенко. – Донецьк: Східний видавничий дім, Український ку-*

льтурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2007. – 256 с., редагування і випуск друком ряду чисел «Донецького вісника НТШ».

<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/6fc8a770-9a36-4414-9a84-7e35d8e4f283/content>

7. Анатолій Загнітко — український науковець, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України, відмінник освіти України, завідувач кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (2015—2019), декан філологічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (2020), член-кореспондент НАН України (2012 р.).

За непересічний науковий доробок – понад 800 наукових праць, з-поміж них монографії і навчальні посібники: «Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці» (Київ, 1990); «Основи функціональної морфології» (Київ, 1991); «Система і структура морфологічних категорій сучасної української мови (проблеми теорії)» (Київ, 1993); «Теоретична граматики української мови. Морфологія» (Донецьк, 1996); «Український синтаксис: У 2-х частинах» (Київ, 1996); «Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис.» (Донецьк, 2011); «Теорія граматики і тексту» (Донецьк, 2014); «Теорія лінгвоперсонології» (Вінниця, 2017); «Мовний простір граматики» (Вінниця, 2018); «Теорії лінгвістичних учень» (Вінниця, 2019) та ін.

Як організатор і промотор авторської програми на Донецькому обласному радіо «Мово рідна, слово рідне...» (1990-і роки).

Як головний редактор мовознавчих випусків «Донецького вісника НТШ», а також збірника наукових праць «Лінгвокомп'ютерні дослідження» (видається з 2004 року; вийшло 13 випусків).

Як засновник і керівник «Донецької лінгвістичної (граматичної) школи».

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BA%D0%BE_%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B9_%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BA

8. Тетяна Єщенко — українська філологиня і мовознавиця, докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

За активну громадянську і наукову творчу позицію. Як авторку понад 180 наукових праць, з-поміж яких розвідки з лінгвістики тексту, комунікативної лінгвістики, когнітології, психолінгвістики. За підготовку і випуск друком низки посібників і підручників: «Лінгвістичний аналіз тексту» (Київ, 2009), «Українська мова професійного спілкування» (Донецьк, 2011), «Практична стилістика української мови» (Донецьк, 2009), «Тестові завдання з історії української культури» (Донецьк, 2011), «Тестові завдання з теорії та історії української літератури» (Донецьк, 2012), «Фахове мовлення фармацевта» (Львів, 2024), «Мовленнєва комунікація лікаря» (Львів, 2024), «Теорія і практика професійної комунікації» (Львів, 2024), а також двох значущих монографій з текстолінгвістики: «Текстово-антропоцентричний вимір метафори українських поетів 1990-х» (2018), «Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти» (2021).

Як лауреатку 1-ої і 3-ої премій «Найкраще видання року» у номінації «Монографія» (2019, 2023) за підсумками щорічного конкурсу на найкраще видання року, започаткованого НАН Вищої освіти України; як номінантку XI Всеукраїнського конкурсу «Книжка року-2009» зі спеціальної літератури; переможницю П'ятнадцятої міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті» (2023) з тематичної номінації «Упровадження сучасних технологій національно-патріотичного виховання як засобу формування патріотичної свідомості й утвердження української громадянської ідентичності»; як наукову редакторку збірників наукових праць: «Сучасна українська нація: мова, історія, культура» (2016), «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті» (2020), «Ідеологія національної аристократії (на пошану від дня народження Лесі Українки)» (2021), «Лінгвоекологія: мова медицини» (2023); як літературну редакторку українського наукового часопису «Львівський клінічний вісник».

Єщенко Т. нагороджена почесною медаллю «125 років Лікарської комісії НТШ» за особливі громадські та фахові заслуги в дія-

льності Лікарської комісії НТШ (протокол Президії Лікарської комісії НТШ та УЛТ у Львові №8/23 від 25 листопада 2023 року), подякою від Наукового товариства ім. Шевченка за вагомий особистий внесок у розвиток товариства та з нагоди його 150-річчя (Львів, 16 грудня 2023 року), подякою від Львівського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка за вагомий внесок у справу українського національного відродження, розвиток української культури та духовності, за волонтерську діяльність у викладанні української мови для вимушено переселених громадян України, подяками Львівської обласної державної адміністрації за високий професіоналізм (2018, 2019, 2020, 2022, 2023). У 2023 році інформація про наукову діяльність Єщенко Т. розміщена в «Енциклопедії сучасної України» (2023).

<https://esu.com.ua/article-880732>

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A2%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0_%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%97%D0%B2%D0%BD%D0%B0

9. Тамара Пішванова – історик за фахом (закінчила історичний факультет Донецького національного університету), член Національних спілок журналістів та краєзнавців України. Тривалий час працювала у закладах освіти та культури Донецької області. Автор кількох монографій з краєзнавства та численних статей з історії культури Донеччини.

За підготовку і організацію двох видань унікальної праці з шевченкознавства: «**Донецька Шевченкіана у датах та подіях: 1851—2014**»⁴ — довідкове видання, в якому вперше в хронологічному порядку зафіксовано події, публікації, видання, присвяти та ін., які пов'язують ім'я Т. Г. Шевченка з Донбасом. Робота над «Донецькою Шевченкіаною» тривала понад 5 років, а основна бібліографія включає понад 400 позицій, — це найбільш повний з відомих перелік джерел з шевченківської тематики в регіоні Донбасу, — що сві-

4

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%B0%D0%BD%D0%B0

дчить про ґрунтовність видання. У період 2014—2019 рр. книга належала до видань, які називають *Білий крук* — у книжковій справі — рідкісний раритет, малотиражна книга (10 книг, частина з яких вже теж втрачена). У 2019 році перевидана з готового оригінал-макету у Харкові ТОВ «ПЕТ» накладом 1000 примірників. Розповсюдження книги тривало у 2020-2021 рр.

Всі нагороджені – члени Донецького відділення НТШ або учасники його проектів.

Опейда Й.О., Білецький В.С., Гайко Г.І., Просалова В.А., Сობоль В.О., Загнітко А.П. – дійсні члени НТШ в Україні.

Сподіваємося, що Відзнаки Донецького відділення НТШ дадуть широкому загалу ширші можливості познайомитися з відомими українськими науковцями Донбасу і їх колегами з усієї України – нашими сучасниками.

Література

1. Степан Гелей та ін.. 150 років на службі української науки та культури Гуманітарні науки. Львів — 2023, — 1016 с.
2. Донецьке обласне відділення Наукового товариства ім. Шевченка / До 150-річчя Наукового товариства ім. Шевченка в Україні / Укладачі: Білецький В.С., Ковбуз М.О. – Львів: НТШ, 2023. 70 с.
3. Постаті. Нариси про видатних людей Донбасу. — Донецьк: Східний видавничий дім, 2011. — 216 с.

ПОСТАТІ

«Постаті» — колективна праця в рамках проекту «Культурне обличчя Донбасу» — збірник статей-нарисів про видатних людей Донбасу. Книга видана у 2011 році видавництвом «Східний видавничий дім» (Донецьк). «Постаті»-2011 включають нариси, творчі портрети 27 видатних людей Донбасу XIX-XXI ст. Це поети і науковці, композитори і співаки, геологи і економісти, управлінці і політики, журналісти і правозахисники.

У «Постатях» поіменно героями нарисів є: Євграф Ковалевський, Михайло Петренко, Микола Корф, Олексій Алчевський, Архип Куїнжі, Георгій Сєдов, Микола Чернявський, Микита Шаповал, Сергій Прокоф'єв, Володимир Сосюра, Павло Байдебурра, Микола Руденко, Володимир Дегтярьов, Леонід Литвиненко, Микола Рибалко, Володимир Біляїв, Микола Чумаченко, Роман Кучер, Олекса Тихий, Віктор Шаталов, Емма Андієвська, Анатолій Солов'яненко, Василь Стус, Василь Голобородько, Сергій Бубка, Вадим Писарєв.

У рамках проекту «Культурне обличчя Донбасу» донецьке видавництво «Східний Видавничий Дім» підготувало і видало друком також такі роботи:

- Терещенко В. Т. Золото у кожного в душі. — Донецьк: Східний видавничий дім. — 2010. 296 с.
- Терещенко В. Т. Золоті полотна. — Донецьк: Східний видавничий дім, 2013. — 196 с.

Ці видання належать до історичного краєзнавства особах і містять близько 50 нарисів про відомих людей, які жили, працювали і творили на Східній Україні, зокрема на Донбасі. Своєю діяльністю вони примножували здобутки краю, сприяли його культурному зростанню. Це державні діячі й письменники, науковці й освітяни, шахтарі й аграрії, творчі, літературні, політичні портрети яких зображені у контексті розвитку Донецького краю, зокрема, Бахмутського району.

На жаль, збройна агресія росії, яка для Криму і Донбасу почалася фактично у 2014 році, призупинила наш проект «Культурне обличчя Донбасу». Сьогодні ми його поновлюємо в рамках рубрики «Постаті» Донецького вісника НТШ.

Галина ЧУМАК,
*старший науковий працівник
Національного художнього музею України
Віце-президент Українського національного
комітету Міжнародної ради музеїв (ІСОМ)
Заслужений працівник культури України*

БУТИ КОРИСНИМ ДЛЯ ДУШІ ТА СЕРЦЯ ЛЮДЯМ

Скільки в нашій країні персональних музеїв українських художників? Національний музей Тараса Шевченка та музей Івана Кавалерідзе в Києві, Меморіальний будинок-музей Іллі Рєпіна в Чугуєві, художньо-меморіальні музеї Олекси Новаківського та Олени Кульчицької у Львові, художньо-меморіальний музей Олександра Осмьоркіна у Кропивницькому, меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів у с. Опішня на Полтавщині. З 2002 року на громадських засадах в НаУКМА працює меморіально-художній музей Івана-Валентина Задорожного.

Юхим Харабет

На Вінничині у липні 2005 року був відкритий музей гончарного мистецтва Олексія Луцишина. Мені навіть пощастило бути на цьому відкритті. В Ужгороді є приватний музей Володимира Микити. В минулому році в столиці було прийняте рішення про надання приміщення для музею Івана Марчука. Безумовно, це не весь перелік існуючих музеїв, і, зрозуміло, їх могло би бути на порядок більше, бо Україна має багато славетних імен, достойних того, аби їх творчості був присвячений музей. Мабуть, це питання часу. Та є ще один, точніше, тепер вже був у Маріуполі – музей медальєрного мистецтва Юхима Харабета. Саме їм – художнику і музею – присвячується ця стаття.

Почесний громадянин Маріуполя з 1997 року, Юхим Харабет був значною фігурою у своєму місті. В його медалях і значках – історія міста, його промисловості, освіти, медицини, культури, спорту. Візьмемо тільки частину ювілейних медалей різних років:

- на честь 200-річчя Маріуполя. 1778-1978;
- 125-річчя Азовського морського пароплавства. 1871-1996;
- 90-річчя Маріупольського судноремонтного заводу. 1886-1976;
- Жданівський металургійний комбінат ім. Ілліча. 1897-1987;
- Жданівський металургійний завод імені Серго Орджонікідзе «Азовсталь». До 50-річчя заводу. 1883;
- «100 років на варті здоров'я». На честь Маріупольської міської лікарні. 1974;
- «50 років Маріупольському металургійному інституту». 1930-1980;
- Призова медаль Міжнародного турніру пам'яті Л. Зирянова. Маріуполь, 1987;
- Міжнародний турнір пам'яті Олександра Хоменка. Маріуполь. 1998;
- Міжнародний турнір на приз імені чемпіона світу Михайла Харачури. Маріуполь, 1999;
- 100-річчя Донецького обласного Ордена «Знак пошани» російського драматичного театру (м. Маріуполь) 1978;

Це тільки мала частка, а перед нами вже постає велике місто з потужною розвиненою інфраструктурою. Важко уявити, хто, крім фахівців, так знав історію свого міста, його найкращих представників за всі роки існування. Були чудові краєзнавці Л. Яруцький та А. Проценко, художники В. Константинов та Л. Кузьмінков, які своє життя самовіддано присвятили рідному місту, скрупульозно вивчаючи його історію в подіях та обличчях. А Юхим Харабет і події і постаті втілював в своїх творах, назавжди залишивши їх людям, сучасним і майбутнім. Він так і писав «Нехай те, що я зробив, буде корисним для душі і серця тим, хто живе сьогодні – більшого виправдання свого життя я би і не хотів».

Народився Юхим Вікторович Харабет 29 липня 1929 в сільській родині греків, яких наприкінці 18 століття імператриця Катерина II переселила з Криму в Приазов'я, у селі Анадоль, нині Волноваського району Донецької області. У 1945 р. закінчив Маріупольську школу моряків, свій трудовий шлях почав на флоті, зокрема, деякий час перебував на Балтійському морі. Працював на цілин-

них землях під час кампанії по їх освоєнню. У 1960 закінчив Ташкентський культурно-освітній технікум. У 1963 р. повернувся до Маріуполя.

У 1966 р. закінчив Всесоюзну вищу школу культури у Ленінграді. З 1970 р. – директор Маріупольських художніх майстерень. Творчу діяльність почав у 1973 р., коли на Першій республіканській виставці медальєрного мистецтва представив свої твори, і відразу виявив себе професійним художником, майстром скульптури малих форм зі своїм творчим почерком, творчим обличчям. Його композиційні рішення, рідкісне вміння поєднати в межах медалі рельєфу з контррельєфом, тонка та достеменна техніка виконання затвердили за ним славу провідного медальєра країни. З 1978 р. — член Спілки художників СРСР, член Спілки художників УРСР. За час своєї творчої діяльності створив понад 500 творів медальєрного мистецтва та скульптури малих форм. Це почесні відзнаки, медалі, медальйони, плакети, декоративні блюда, тарелі, значки тощо. Використовував художник різні матеріали – метал, бісквіт, гіпс. Приймав участь в 52 республіканських, всесоюзних та міжнародних художніх виставках в Україні, Білорусі, Голландії, Латвії, Німеччині, Польщі, Росії, Угорщині, Фінляндії, Франції, Канаді, Монголії, Сирії, Лівані, Єгипті, Ємені, в XV-тій Берингоморській експедиції на т/х «Корчагинец».

Персональні виставки відбулися

1981 р. - в Адені (Ємен)

1982 р. - під час участі в 15-й Берингоморській експедиції

1985, 1989 рр. - в місті Магдебург (Німеччина)

1991 р. - в Москві, в Будинку дружби народів

1993 р. - у Вітебську на 2-му фестивалі «Слов'янський базар»

2002 р. - в Парижі на виставці Всесвітньої федерації медальєрного мистецтва.

Чисельні твори Юхима Харабета знаходяться як в українських - Національному музеї історії України, музеї нумізматики Острозького історико-культурного заповідника, так і в закордонних музеях – у м.м. Юрмала (Латвія), Улан-Батор (Монголія), Магдебург (Німеччина), Москва, Санкт-Петербург (Росія). Є його твори і на окупованій території – в Донецьких обласних краєзнавчому та художньому музеях, картинній галереї м. Красний Луч на Луганщині. Знаходились вони і у рідному місті відразу у двох місцях - архів художника в Маріупольському краєзнавчому музеї, а твори у ство-

реному помертвено в 2005 р. на базі Маріупольського міського центру сучасного мистецтва музеї медальєрного мистецтва Юхима Харабета.

Юхим Вікторович був сином свого часу, він не міг стояти осторонь великих соціальних змін, тим паче, що більшість з них народжувались саме на його малій батьківщині, тобто в Донбасі. Серія медалей "Вони були першими" (1976-1982) була присвячена донбасівцям – піонерам стаханівського руху – Олексію Стаханову, Макару Мазаю, Паші Ангеліній, Петру Кривоносу та Микиті Ізотову.

Дитинство майбутнього художника припало на війну, і, зрозуміло, ця тема в творчості митця посідала неабияке місце – медалі "Визволення Донбасу".1941-1943-1945" (1975) та "60 років Червонознаменному Київському військовому округу. 1918-1979" (1978). плакета "Хвилина мовчання.1941-1945" (1985) і т.п.

Співпраця з Донецьким обласним комітетом захисту миру сприяла створенню великої серії медалей "Вимагаємо миру":

- "Джузеппе Гарібальді". 1985.
- "Микола Реріх". 1985.
- "Борис Пастернак". 1986.
- "Аристофан". 1987.
- "Лев Толстой". 1987.
- "Рабіндранат Тагор". 1987.
- "Федір Достоєвський". 1988.
- "Аристотель. Єдиний космос – єдиний поліс". 1990.
- "Тарас Шевченко". 1992.

Юхим любив людей і вмів дружити. Через все життя він проніс дружбу із своїми земляками Леонідом Трифоновим та Василем Чекурною, про що свідчать присвячені їм медалі 1980 та 1984 рр. відповідно.

Мені пощастило і працювати і дружити не тільки з Юхимом Вікторовичем, а й з його дружиною, народною артисткою України Світлою Отченашенко, провідною актрисою Маріупольського драматичного театру (загинула в Маріуполі 7 квітня цього року). Спочатку ще в далекому 1976 році ми познайомились та співпрацювали з Світлою, пізніше доля звела із самим Юхимом в одній організації – Донецькому відділенні Спілки художників України. Це був не тільки прекрасний художник, це була рідкісна людина, надзвичайна доброзичлива, людяна, самовіддана улюбленій справі, людина, яка постійно працювала над своїм удосконаленням і була

здібна на самопожертву заради високих душевних поривань. Він щиро радів творчим досягненням братів по цеху і присвячував їм свої твори – Валентину Борисенку (1979), Василю Полонику (1980), Миколі Ясиненку (1983), Віктору Пономарьову (1986), Миколі Тихонову (1987), Віктору Арнаутову (1999) та інш.

Ю. Харабет є автором медалей "Меморіал Куїнджі" на Республіканській виставці в Маріуполі (1973), "Меморіал Репіна" на Республіканській виставці портрета в Чугуєві (1974), "Меморіал Айвазовського" на Республіканській виставці мариністів у Феодосії (1975).

Захоплення дружини ставали і його захопленнями. Так народилась серія "Поети "Срібного віку" – "Пам'яті Марини Цветаєвої" (1985), "Леся Українка" (1991), "Анна Ахматова" (1995).

Взагалі коло інтересів, в яких здійснились творчі задуми художника, достатньо широкі у вимірах історії та культури людства. Перед тим, як приступити до роботи над тим чи іншим твором, Юхим глибоко занурювався в тему, в життя та творчість свого героя, і, як правило, знаходив найточніші риси, найглибше висловлювання чи рядки віршів, які найхарактернішим образом розкривали суть і глибину особистості. Серед таких творів ми бачимо

- Алішер Навої. 1441-1501. 1996.
- Авіценна. 980- 1980. 1999.
- Олександр Македонський. 342 р. до н.е. 1999.
- Сергій Прокоф'єв. 1891-1953.

Юхим Харабет був скромною, стриманою людиною, свої почуття він вкладав в твори, вмючи цінувати талант і творчі досягнення сучасників. Медалі, присвячені видатним діячам культури та науки, з якими митець співпрацював або дружив:

- Калина – поет Володимир Калініченко. 1985.
- на честь 50-річчя народного артиста СРСР Анатолія Солов'янка. 1982.
- на честь 70-річчя народного артиста України Б. Сабурова. 1982.
- Пам'яті Володимира Висоцького. 1985.
- Пам'яті народного артиста СРСР Зіновія Гердта. 1986.
- на честь 70-річчя академіка Міжнародної академії патології професора Л.А. Барштейна. 1989.
- Пам'яті народного артиста України О.К. Утеганова. 1994.

Вже в незалежній Україні 1992 р. він бере участь у Всеукраїнському конкурсі по створенню першої національної нагороди –

"Почесна відзнака Президента України" (зараз це «Знак пошани Президента України» – орден «За заслуги III ступеня») – і стає лауреатом першої премії Президента.

Особливе місце в житті Ю.Харабета займало рідне місто, не дарма у 1997 р. йому було присвоєне високе звання "почесний громадянин міста Маріуполь". Маріупольські гіганти "Завод Ілліча", "Азовсталь", Азовське морське пароплавство, судноремонтний завод, ще сотні інших організацій вважали за честь замовити Ю. Харабету фірмову медаль. Те саме було і в області. Органи виконавчої влади, промислові об'єднання, заклади культури та освіти, різноманітні громадські угруповання, спортивні клуби звертались до нього. Він є автором великого гербу Донецька, обласного центру Донеччини.

1993 р. Ю.Харабету присвоєне почесне звання "Заслужений діяч мистецтв України", 1999 р. художник нагороджений орденом «За заслуги» III ст.

Активну життєву позицію художника ми спостерігаємо в його медалях, присвячених подіям і досягненням в науці, культурі, спорті. Юхим Харабет ніколи не стояв осторонь і громадської діяльності. Двічі обирався депутатом міської ради, був делегатом VII та VIII з'їздів НСХУ, представляв Маріупольську організацію в керівних органах Національної Спілки художників України .

Завдяки активній творчій діяльності у Ю.Харабета з'явилися послідовники В. Узбек та Ю. Шевяков, таким чином, в Маріуполі склалась своя школа майстрів медальєрного мистецтва.

Тож абсолютно природно, що після його смерті, аби увіковічити пам'ять про цю значиму для міста людину, в Маріуполі у 2005 році прийняли рішення про створення музею медальєрного мистецтва Юхима Харабета. Для цього виділили дві невеликі кімнати в міському центрі сучасного мистецтва оздоблені вітринами. Експозиція вмістила понад 500 творів художника. Це були медалі, плакати, тарелі, значки. З часом додали дві вітрини з творами Юрія Шевякова. Юридично цей музей не був оформлений як окремий культурний заклад, і до останніх подій в Маріуполі він так і залишався в складі міського центру сучасного мистецтва.

А далі сталось те, що сталось... Сьогодні відомо, що близько 250 творів з музею медальєрного мистецтва потрапили до Донецького краєзнавчого музею. Зараховані ці твори на тимчасове збері-

гання. Скільки з них і які саме авторства Юхима Харабета, а які Юрія Шевякова, невідомо.

Внаслідок російської агресії знищений Маріуполь, знищений театр, в якому працював Юхим Харабет, знищений музей його імені, знищені життя...

Але десь в глибині душі жевріє надія, що цілком можливо об'єднати зусилля колекціонерів та поодиноких власників творів, у тому числі серед рідних та друзів, та в майбутньому відродити і музей, і ім'я відомого українського художника-медальєра грецького походження Юхима Харабета.

Джерела та література

1. Альбом медалей работы Е. Харабета. — Донецк : Интерхоббиэкспо, 1999. — 100 с. : ил. (рос.)

2. Бондаренко А. Первый президентский орден родился в Мариуполе: [заслуженный деятель искусств Украины, почетный гражданин Мариуполя, автор награды президента «Почетный знак отличия Президента Украины» Ефим Харабет] / Андрей Бондаренко // Приазов. рабочий. — 2009. — 22 авг. (№ 112). — С. 1. — (рос).

3. Були Т. К юбилею художника-медальера : 29 июля 2009 года заслуженному деятелю искусств Украины Е. В. Харабету исполнилось бы 80 лет / Татьяна Були // Ильичевец. — 2009. — 30 июля. — (Памяти земляка). — (рос).

4. Ермишина Л. Первый мариупольский медальер: [заслуженный деятель искусств Украины, почетный гражданин Мариуполя Е. Харабет] / Людмила Ермишина // Приазов. рабочий. — 2019. — 31 июля (№ 54). — С. 6. — (рос).

5. Зайка В. Зарегистрированы авторские права Ефима Харабета на его работы / В. Зайка // Приазов. рабочий. — 2013. — 15 февр.

6. Саенко Р. Художник-медальер Е. В. Харабет: [мариупольский художник, автор более 500 медалей, плакеток, скульптурных композиций, панно] / Рена Саенко // Мариуполь — мой любимый город... — Мариуполь, 2010. — С. 287—293. — (рос).

7. Федорук О. Медаль... ще медаль / Олександр Федорук // Україна. — 1983. — № 47. — С. 24—25.

8. Харабет В. В. Харабет Ефим Викторович // Харабет В. В. Эллинистический мир. Хронология греков Украины. — Мариуполь: ООО «ППНС», 2016. — С. 352—354 : фот. — (рос.). — ISBN 978-617-7413-04-1

ПРОФЕСОР ВАСИЛЬ СУЯРКО: ГЕОЛОГ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

Василь Григорович Суярко, якому щойно 29 травня 2024 року виповнилося **75 років**, – відомий український вчений-геолог і педагог вищої школи, фахівець з геохімії, громадсько-політичний діяч. Василь Григорович – доктор геолого-мінералогічних наук, професор, професор кафедри Фундаментальної та прикладної геології Харківського національного університету ім. Василя Каразіна, академік Академії наук Вищої школи України та Української нафтогазової академії, член Донецького відділення Наукового Товариства імені Шевченка (з 2000 р.) та заступник голови Харківського обласного відділення Українського Мінералогічного товариства. Лауреат премії імені В. Н. Каразіна. Нагороджений Відзнакою "100 років створення Державної геологічної служби України" та Відзнакою Донецького відділення НТШ – пам'ятною медаллю «Євграф Ковалевський» з нагоди 150-річчя НТШ.

Василь Григорович є автором понад 150 наукових праць, включно з 9 монографіями і 6 навчальними підручниками. Він є редактором напрямку «геологія» фундаментального науково-інформаційного проекту «Українська гірнича енциклопедія», ініціатором якого було, зокрема, Донецьке відділення НТШ, членом редколегій трьох українських періодичних видань, а також Головним редактором Вісника ХНУ імені В.Н.Каразіна «Геологія. Географія. Екологія». Коло його наукових інтересів включає: геохімію, гідрогеологію, прогнозування та пошук корисних копалин, процеси гідротермального мінералоутворення, екологію геологічного довкілля.

Суярко В. Г. народився у місті Костянтинівка на Донеччині, а його дитинство і молоді роки пройшли у м. Бахмуті. Після закінчення школи він вирішив стати геологом, як і його мати – Олександр

дра Василівна Суярко – відома українська геологиня, що заклала фундамент гідрогеології Українського Донбасу. У 1967 р. він вступив на гірничий факультет Дніпропетровського гірничого університету, а закінчив вищу освіту у 1973 р. на геолого-географічному факультеті Ростовського державного університету. За прикладом Олександри Василівни, яка більшу частину життя присвятила польовій гідрогеології, Василь Григорович пропрацював п'ять років геологом у польових партіях ВГО «Донбасгеологія».

Набувши знань і практичного виробничого досвіду з геології, геохімії та гідрогеології Донбасу, В.Г.Суярко обрав наукову кар'єру. Після закінчення очної аспірантури і захисту у 1981 р. кандидатської, а у 1996 р. – докторської дисертацій працював геологом-дослідником майже чверть віку (1983 – 2007 рр.) у кількох науково-дослідних інститутах України: Інституті мінеральних ресурсів (м. Сімферополь), НДС Донецького національного технічного університету (м. Донецьк), Інституті геохімії, мінералогії та рудоутворення НАН України (м. Київ), Українському НДІ природних газів (м. Харків), займаючись проблемами теоретичної і пошукової гідрогеохімії, процесами гідротермального мінералоутворення, формування хімічного складу підземних вод, геохімії вуглеводнів.

Від 2003 р. Василь Григорович живе у Харкові і працює в УкрНДІгаз. З того ж часу він розпочав свою успішну науково-педагогічну діяльність, плідно працював у кількох вищих навчальних закладах: Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна (з 2003 р. – за сумісництвом), Черкаському державному технологічному університеті (2007–2008), Інституті землевпорядкування та інформаційних технологій (м. Київ) (2008–2009), Полтавському національному технічному університеті ім. Юрія Кондратюка де у 2011 р. йому присвоєне вчене звання професора.

З 2012 р. Василь Григорович на постійній основі працює професором нашого Харківського національного університету ім. Василя Каразіна. Спочатку – на кафедрі Мінералогії, петрографії та корисних копалин, де з 2021 р. завідував кафедрою, а потім – на кафедрі Фундаментальної і прикладної геології, де викладає такі дисципліни: Історія та методологія геологічних наук, Геохімія нафти і газу, Прогнозування, пошук та розвідка родовищ вуглеводнів, Основи геохімії, Геохімія нафти і газу, Геохімічні методи пошуків корисних копалин, Нафтогазоносність імпактних структур.

За роки науково-педагогічної діяльності Василем Григоровичем була створена своя наукова школа. Під його керівництвом успішно захищені 1 докторська та 5 кандидатських дисертацій. Його

учні працюють в університеті ім. Василя Каразіна, постійно діє аспірантура і докторантура за спеціальностями «Геохімія», «Геологія нафти і газу», «Гідрогеологія», «Регіональна геологія». Професор Суярко В.Г. є членом вчених рад із захисту дисертацій.

Василь Суярко завжди займав активну патріотичну позицію і поклав багато часу, сил, енергії на становлення незалежної України. Свою боротьбу він почав ще у далекому 1967 році, навчаючись у Дніпропетровському гірничому інституті. Активна політична діяльність Василя Суярка почалася наприкінці 1980-х років з товариства «Меморіал», а далі – Народний рух України, виступи на Радіо «Свобода», підписання у 1989 р. Маніфесту Демократичної партії України. Він був членом Національної ради ДемПУ, двічі балотувався до Верховної Ради України, був помічником-консультантом Народного депутата ВР, членом Національного проводу Республіканської Християнської партії, очолював обласні партійні організації та обласний виборчий штаб «Нашої України» на Донеччині (2004). Був членом Артемівського (Бахмут) міськвиконкому (2002). Брав активну участь у Революції на граніті (жовтень 1990), Помаранчевій революції (2004) та Революції гідності (грудень 2013 – лютий 2014).

З початком російської агресії на сході України професор Василь Суярко стає активним волонтером. Розвозить своєю «Нивою» продукти і одяг для наших захисників, інколи потрапляючи під ворожі обстріли.

Творча натура Василя Григоровича є напрочуд неординарною та багатогранною. Не менш кваліфіковано, ніж академічною наукою, у часи дозвілля він займається живописом, створюючи майстерні пейзажі у багатьох мальовничих куточках України. Захоплення полюванням зі своїми улюбленими англійськими сетерами зробило його експертом-кінологом Національної категорії Федерації мисливського собаківництва України, Почесним членом Українського товариства мисливців і рибалок. Він є відомим на всю Україну фахівцем, який судить численні польові змагання та виставки.

З Роси і Води Василю Суярку – відомому вченому, громадсько-політичному діячу, багатогранному творчому науковцю і педагогу!

Колеги факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету ім. Василя Каразіна, редакційна колегія Вісника ХНУ ім. В.Н.Каразіна «Геологія.Географія.Екологія».

Тарас МОШОВСЬКИЙ

кандидат філософських наук, м.Київ

ІГОР ТРОХИМОВИЧ ПАСЬКО: СПРОБА ТВОРЧОГО ПОРТРЕТУ

Творчий портрет, – що за жанр такий і, як до нього підійти? Портрет – це максимально точна передача першовзору чи все ж змалювання найбільш характерних рис об'єкта, його специфічних властивостей, які і вирізняють його з-поміж оточуючих, а може в дусі імпресіонізму – це враження автора від об'єкту, ті ледь вловимі, і складно підвладні раціоналізації і вербалізації образи і враження, як нині модно казати «вай-бом». Здається в нашому випадку, саме останній варіант має бути найбільш відповідним об'єкту цієї спроби портретування – українському філософу і громадському діячеві Ігорю Трохимовичу Паську.

Діяльність і творчість будь якого мислителя так чи інакше має бути поділена на періоди, які визначаються різними інтелектуальними впливами, доленосними подіями біографії, карколомними поворотами історії тощо. Певно найпростішим поділом творчого шляху Ігора Трохимовича Паська був би поділ на радянський та український період. Оскільки ми домовились, що наш портрет – це враження про філософа, автор цих рядків сконцентрується на другому етапі творчого шляху професора Паська, з огляду на час особистого знайомства. Втім, саме перший, радянський, період був надзвичайно важливим у формуванні ідей і філософського кредо «пізнього» або «зрілого» Паська, знати якого автору пощастило, спочатку, як студенту, пізніше, як аспіранту, а потім як учню. Вплив Г.Ф.В. Гегеля на становлення самотньої концепції філософії історії І.Паська є очевидним, я би навіть сказав визначним і фу-

ндаментальним, в кожному разі – це був один з наріжних каменів паськовського бачення історії – історія сама є актором власного розгортання, розумним і самодостатнім. Саме це дозволяє бачити філософію історії Паська, як метафізику (Білецький [1], Білокобильський [2]). Але звичайно в другій половині ХХ століття, в тих історичних умовах, в яких Ігор Трохимович здобував філософську освіту і формувався, як філософ, Гегель міг впливати в кращому випадку через К.Маркса (і це наш випадок), а в гіршому через (радянський) марксизм, у зовсім кепському варіанті – через ленінізм, прости Господи. Радянський період філософського життя І.Т. Паська, звичайно був марксистським. А як могло бути інакше в країні рад? Але саме досвід спілкування з Ігорем Трохимовичем вперше показав, що марксизм марксизмові – різниця?. *Подібно до того, що не варто судити про реальний стан справ на підприємстві крізь призму звітів до податкової*, так і судити марксизм за офіційно-ідеологічними обкладинками радянського інтелектуального і суспільно-політичного життя, часто спрощеного ба більше вульгаризованого – це марна справа. Марксизм, навіть у радянському союзі, міг грати надзвичайно цікавими барвами, але для цього необхідно було зануритись на відповідно глибину, недосяжну для більшості. [2]

Суспільні пертурбації межі 80-90-х років змінили фокус філософа.

Перипетії особистої біографії І.Паська чимось нагадують мені Ф.Кафку. Останній був празьким євреєм, підданим Австро-Угорської монархії, що писав німецькою. Ф.Кафка є письменником єврейським, чеським, німецьким, австрійським чи може... європейським? Ігор Пасько народився у Ленінграді, виріс на українському Поліссі, філософську освіту здобув у місті на Неві, дисертацію захистив в Москві, але більшу частину життя Ігор Трохимович Пасько провів у Донецьку, переїхавши сюди у 1967 році. Чи можна назвати І.Т.Паська донецьким філософом? Наскільки місто було комплементарним філософу? Наскільки суголосними, як любив казати сам наш герой, вони були. З одного боку їх внутрішній світ, ціннісні орієнтації і історичні аспірації були геть різними, з іншого... А з іншого пролетарське місто Донецьк завжди, а надто в останні мирні десятиліття свого життя (а може варто тут написати просто життя, бо після 2014 року – це скоріше існування) силвся зробити якісний

стрибок у своєму розвитку, що між іншим передбачав й інтелектуальну академічну складову, місту треба було до свого промислового потенціалу додати і респектабельні риси наукового і освітнього центру. І ось тут філософ став в нагоді місту, на відміну від політичних діячів чи кар'єристів, служачи не так самому місту, як певним вищим цінностям.

Пасько і Донецьк, я думаю, що їх стосунки були досить складними, часом драматичними, а подекуди і трагічними, вони не були суголосними, дисонували один одному. Той, хто знав професора особисто, погодиться, що цей типаж інтелектуала куди більше пасував би до краківських Плантаїв чи звивистого лабіринту вуличок якогось невеличкого університетського містечка в Німеччині, ніж до проспекту Гурова чи вулиці Леніна в Донецьку. Але життя завжди дає вибір. Інтелектуал може або адаптуватись, вписатись в оточення – і це комфортніший зовні, але часом фатальний всередині шлях, а може власним прикладом і діяльністю тягнути оточення до нових висот, бути провідником – важка робота, майже позбавлена принад, але така, що забезпечує блаженство бути у злагоді із самим собою.

Дещо крамольна в наші часи війни теза І.Т.Паська про те, що Донецьк ментально ніколи не був українським містом (як, безперечно, не був і російським!), бо був за духом і світовідчуттям містом радянським. Хоча вже в інтерв'ю 2012 року для газети «День», І.Т.Пасько каже «Відчуття, що ми живемо в Україні, з'явилося навіть на Донбасі» [3] Саме за часів радянської влади місто переживає свій розквіт, забуваючи, як власне власний етнічний фундамент, а тим більше після голодоморів 1920-х і 1930-х, коли з одного боку зв'язки вцілілого міста (радянського) і вимерлого навколишнього сільського (українського), яке природно підживлювало місто, слугуючи джерелом, а часом і рікою, що виносило на береги міста робочі руки для копалень, заводів, фабрик, контор, трестів, СМУ тощо. Забувало радянське місто і свою історію, бо якимось воно не пристало віддавати належне буржуїнському капіталу, ще й з ідеологічно ворожої мало того, що капіталістичної, та ще й монархічної Великобританії, що надав поштовх розвитку міста. І треба сказати, що майже півстоліття донецького етапу життя професора Паська навчили його тонко відчувати це місто, глибоко його розуміти, часто не поділяти з ним його світоглядних преференцій, але знати і лю-

бити. Мені здається, що Ігор Трохимович ніколи не казав, що любить Донецьк, ба більше сьогодні здається, що з його вуст – це звучало би дивно. Але як ще пояснити ту кропітку роботу, яку людина робила всупереч цьому дисонансу між своїм мікрокосмом і космосом міста навколо? Тому, напевно це любов, щось на кшталт сторуні, любові, що змушує віддавати.

Ігор Трохимович Пасько причинився до іншого Донецька, іншого, ніж в стереотипах, ніж в офіційних політичних деклараціях, Донецька запекло українського. Цей проукраїнський Донецьк мав два виміри. Перший, – це достатньо нешироке коло людей, яке з часів радянських (В.Стус, О.Тихий інші) запекло і титанічно пручалось русифікації (інтернаціоналізації), ментальній радянзації міста. Другий, – це більшість, як показали події по 2014 році, для якої український Донецьк (там часом це була досить специфічна українськість) був надто очевидним, аби за нього боротись. І цього другого в 90-ті роки ХХ століття – перші 1,5 десятиліття ХХІ таких ставало дедалі більше, саме завдяки тому першому. І.Т.Пасько був одним із фундаторів Крайової організації Народного Руху України в Донецьку, беззмінним очільником Донецької філії Центру гуманітарної освіти НАНУ, від її заснування наприкінці 80-х років ХХ століття по період екзилу, коли російська окупація у 2014 році змусила всі українські структури залишити місто, був одним з співзасновників першого філософського факультету в степах Донбасу, підготував місту добрий десяток кандидатів філософських наук, частина з яких пізніше отримали і докторський ступінь. Як бачимо у перетворені Донецька, як в царині суспільно-політичній, так академічно-інтелектуальній, Ігор Трохимович відіграв свою немалу роль.

Повертаючись до першого в Донбасі філософського факультету, що повстав Державному інституті інформатики і штучного інтелекту (пізніше Державний університет інформатики і штучного інтелекту), який згодом був поглинутий Донецьким національним технічним університетом. Сама ідея виникнення філософського факультету для Донецька була настільки фантастичною, що не зважаючи на те, що в місті на той час був великий університет з історією, що налічує багато десятиріч, відповідною кафедрою з неабиякими традиціями, кадрами тощо, охочих впрягтись в цей віз було небагато. Коли спеціальність «Філософія і релігієзнавство» отримала перших студентів у 1998 році, то Ігор Трохимович тут читав більшу частину філософських курсів. Цікаво, що пізніше з цього його

дітища вийшли принаймні два кандидата наук, що захистились під керівництвом самого І.Т.Паська, а факультет виховав для української науки ще не одного кандидата наук: філософи, історики, соціологи, ще принаймні троє колишніх аспірантів професора (до цього не пов'язаних з факультетом) стали викладачами, а проф. О.В.Білокобильський⁵ був деканом факультету, за часів якого факультет, безперечно, прожив свої найкращі часи. Ось така виходить роль особистості в історії донецької філософії чи радше філософії в Донецьку.

Філософ і vs Людина. Принагідно варто пригадати курс Історії української філософії, що читався Ігорем Трохимовичем на факультеті. Цей курс – є чудовою ілюстрацією органічного поєднання суспільно-політичних поглядів і діяльності професора з роботою і творчістю філософсько-академічною. Курс Історії української філософії у викладенні Паська був саме про українську філософію, а не філософію в Україні. Саме тут можна було збагнути величезну різницю. Історія української філософії поставала, як розгортання українського духу, того самого *Volksgeist*, який зароджуючись у глибинах народного несвідомого, починає прориватись назовні спочатку через поезію, а потім і раціоналізується у національній філософії. Тут важливо відзначити кілька моментів. По-перше, така форма розвитку національної філософії – це не винайдення наново колеса, а органічна частина загальноєвропейського контексту, саме так вербалізовувалась національна вдача і раціоналізувалось, викристалізувалось національне «Я» бездержавних народів цілої Європи. По-друге, вписані в програму курсу Історії української філософії Т.Шевченко, І.Франко тощо вже не виглядали недолугими і комічними ексцесами, які потрапляють в курс, через брак знакових фахових філософів, а є органічною частиною процесу, поза якою збагнути становлення української філософії – справа марна. По-третє, читався цей курс у Донецьку в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, коли для широкого загалу сама думка про існування національної філософської традиції гречкосіїв вже була вельми дотепним і недолугим жартом. Але найважливіше тут інше. Цей курс – це чудова

⁵ До речі саме перу О.В.Білокобильського належить найкраще з відомих мені досі викладів філософії І.Т.Паська, яке можна використати для знайомства з власне філософським доробком.

ілюстрація органічності діяльності Паська. Його суспільно-політичні погляди, його академічна діяльність були у дивовижній згоді. Взагалі, майже всі, хто особисто знав Ігора Трохимовича відзначають цей дивовижний образ філософа у кожному його русі, висока культура, освіченість, інтелектуальність, неспішність і розміреність у всьому, що робив професор (Одночасно з цим треба сказати, що Пасько не був недосяжним і відстороненим небожителем, це була надзвичайно приязна і товариська людина з власними емоціями, чудовим почуттям гумору – Людина). Так для мене спосіб життя І.Канта відповідає його суворій і важкій, монументальній філософії, Г.С.Сковорда, можливо А.Камю – всі ці філософи, спосіб життя яких – є точним відбитком, проекцією їх філософських *credo*. І.Т.Пасько, безперечно, вписується у цей ряд великих за критерієм чесності перед собою, коли внутрішнє Я філософа абсолютно відповідає його маніфестації назовні.

Стиль. Форма і зміст. Ми вже згадували, що для Паська поезія була вікном у світ для національного духу, сходиною, що передують трансформації ідеї у філософему. Форма – це важлива частина творчості нашого філософа. Читаючи тексти Ігора Трохимовича, варто відзначити два виміри. Вимір сутнісний, власне зміст, ідею і вимір формальний – стиль. Пишучи прозою, професор примудрявся робити це поетично. Я думаю, що це теж наслідок того, про що йшлося вище, коли декларовані теоретичні постулати не позірні, показові, а справді суголосні мікрокосму, то вони невблаганно впливають на всю тотальність творчості. Якщо для розуміння раннього періоду творчості І.Т. Паська знаковою є «Природа и специфика материальных общественных отношений», другого – «Громадянське суспільство і національна ідея» [4], для останнього періоду серія статей «Універсалія християнства та *differencia specifica* її буття в історії» [5], то для знайомства зі стилем викладення матеріалу – це «Есей про трамвай», написаний для збірки «Метафізика Донецька» [6], де автори (всі окрім проф. Р.О.Додонова студенти і/чи викладачі того самого філософського факультету (див. вище) спробували поглянути на Донецьк без огиди і зверхності (які так були притаманні погляду на нього зовні) та без підлабузницьких загравань і лестощів (що так були характерні на погляд на місто зсередини). «Есей про трамвай» – це урбаністична поема, що дошкульно розкриває, оголює численні контрверсії розвитку донбаських міст, які

ростуть геть в іншій логіці, ніж та, яку пропонує нам історія Європи. Тут глибока освіченість і надзвичайно широка ерудованість автора вбираються в шати чудово написаного тексту. Додатковою принадою тексту є те, що він не вимагає філософської підготовки (чи як сказав би сам Ігор Трохимович – філософської культури), а може бути прочитаним широким загалом.

Передчуття...

Останній період творчості І.Т. Паська був пов'язаний з дослідженням культурних (цивілізаційних?) трансформацій християнської ідеї, в російській культурі зокрема, а може навіть насамперед. Що це? Назвати це пророчим передбаченням – було б надто патетично. Передчуття? – Це було б дуже по-паськовськи (чи по-паськіанські?). А може все простіше – філософська культура, життєвий досвід і гострий розум філософа передбачав трагедію, бачив її неминучість? Перші тексти почали з'являтися вже пару років до 2014 року, коли «русский мир» почав крушити той життєвий світ, в якому І.Т.Пасько провів майже півстоліття подальші були написані вже під Києвом, спочатку в Броварах, а потім у сумнозвісній тепер на весь світ Бучі.

Про російську культуру професор Пасько писав і говорив, розуміючись на предметі, знаючи літературу, національну вдачу і, очевидно, російську філософію – експлікацію національного духу. В цих текстах автору вдається не спокуситись на перепалку, не зануритись у лайку, а зберегти холодну голову дослідника і винести за дужки приватне, особисте, національне. З цього можемо винести важливий урок, відповідь на нагальне питання сьогодення про місце російської культури (філософії, літератури, музики, малярства і т.д.) у духовному, інтелектуальному житті українства. Тотально відкинути вивчення російської культури було б нашою стратегічною помилкою. Сьогодні, як ніколи, ми не можемо дозволити собі не вивчати спосіб мислення, спосіб світовідчуття «русского мира», бо сьогодні – це стає для нас екзистенційним питанням – питанням виживання. Чим ліпше ми збагнемо ворога, тим краще зможемо протидіяти йому. Але це робота не школи чи агори, це робота відповідно підготовлених фахівців. Російська культура має лишатись у фокусі українського інтелектуала, чим власне в останнє десятиліття і займався професор Пасько.

Вмирає філософ в переддень другого акту кривавої трагедії, трохи менше року лишалось до повномасштабного вторгнення об'єкту його останніх досліджень, залишивши на столі рукопис останньої своєї роботи, резюмуючого манускрипту, що був впорядкований і виданий вдячними учнями під назвою «Gemeinschaft und Gesellschaft: До питання про суб'єкт історичного процесу. Opus postumum et memorabilia» [7].

Філософ продовжує життя в своїх текстах...

Література:

1. Білецький В. Пасько Ігор Трохимович // Вісн. НТШ. 2020. Ч. 63.
2. Білокобильський А.В. Філософія Ігоря Пасько: Прозаїческа поэзия трансцендентного // Пасько І. Gemeinschaft und Gesellschaft (Спільнота vs суспільство): До питання про суб'єкт історичного процесу. Opus postumum et memorabilia. – Київ: Видавництво Руслана Халікова, 2022 . – С.7-47
3. Пасько І. Про Рубікон, який ми перейшли // День, 2012б #82
4. Пасько І.Т., Пасько Я.І. Громадянське суспільство і національна ідея. (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси). — Донецьк: ЦГО НАН України, УКЦентр, 1999. — 184 с.
5. Пасько І.Т. Універсалія християнства та differentia specifica її буття в історії // Пасько І.Т. Історія. Нація. Особистість. // Вибране: історіософські етюди та манускрипти. — Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», Асоціація філософів і релігієзнавців, Донецьке відділення Центру гуманітарної освіти НАН України, 2013. — С. 328-376.
6. Пасько І.Т. Есей про трамвай // Метафізика Донецька. Вісник асоціації філософів і релігієзнавців. – Донецьк: ППШ «Наука і освіта», 2012 – С.9-34.
7. Пасько І. Gemeinschaft und Gesellschaft (Спільнота vs суспільство): До питання про суб'єкт історичного процесу. Opus postumum et memorabilia. – Київ: Видавництво Руслана Халікова, 2022 . – 442 с.

Ольга ЯНИШИН,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ОНКОВИЧ ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА

Українська науковиця, докторка педагогічних наук, кандидатка філологічних наук, професорка, у 2000–2015 рр. завідувачка відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (Київ), відома українська лінгводидактика, медіапедагогиня, дослідниця у галузі медіаосвіти. Авторка багатьох публікацій з тематики медіаосвіти, лінгводидактики, українознавства, педагогіки вищої школи. Учасниця й організатор ряду міжнародних наукових конференцій з педагогіки, медіакультури, журналістики та медіаосвіти. Член Донецького відділення НТШ (2018). З 2013 р. член Постійного оргкомітету від України European Conference on Information Literacy (ECIL).

Нагороди та відзнаки. Ганна Володимирівна Онкович має ряд державних і відомчих нагород, серед яких:

- «Відмінник освіти України»;
- медаль до 1500-ліття м. Києва,
- медаль К. Д. Ушинського – найвища відзнака Національної академії педагогічних наук України України.

У 2015 р. за рейтинговим голосуванням тижневика «Освіта» професора Ганну Онкович за заснування та ефективного втілення в життя інноваційного проєкту «Школа медіаосвіти на Кінбурні» визнано кращим освітянином року – лауреатом відзнаки «Засвіти вогонь».

Подяка Наукового Товариства імені Шевченка за вагомий особистий внесок у розвиток Товариства, з нагоди його 150-річчя. 16 грудня 2023 р. Львів.

Ганна Володимирівна Онкович – п'ятикратний переможець конкурсу за програмою «Трансформація гуманітарної освіти в Україні», ініційованої Фондом «Відродження» (1994).

Життєпис. Ганна Володимирівна Онкович народилася 1 січня 1944 р. у селі Шагаєво, Нижньогородської (колишньої Горьківської) області РРФСР. Її життя з самого початку було тісно пов'язане з освітою та наукою, адже батько, хоча на той час і перебував на фронті, був за фахом учителем, а мати працювала сільською фельдшеркою. Після війни сім'я переїхала на нове місце роботи батька – в Київ. Тут дівчинка вперше почала спілкуватися українською мовою і закохалася в неї настільки, що у її домі ніколи іншою не спілкувалися. Таку громадянську позицію щиро підтримував її чоловік український поет, перекладач, член Національної спілки письменників України (1977) Дмитро Юліанович Онкович.

Після закінчення 147-ї київської школи (1961 р.), Ганна два роки працювала на робітничій посаді у друкарні та видавництві Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, адже тоді це було обов'язковою умовою для того, щоб мати право вступати на стаціонарне відділення факультету журналістики. У 1963–1967 рр. Г. Онкович стала студенткою факультету журналістики КДУ ім. Т. Г. Шевченка, а після його закінчення виконувала обов'язки старшого лаборанта та редактора багатотиражної газети Київського інженерно-будівельного інституту.

У 1971–1974 рр. Г. В. Онкович навчалася в аспірантурі філологічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка на кафедрі української літератури. Згодом, завдяки плідній науковій роботі, здобула науковий ступінь кандидата філологічних наук (1988). У 1995 р. Ганна Володимирівна Онкович закінчила докторантуру на кафедрі методики мови Державного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і того ж року захистила докторську дисертацію за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (української мови) – «Теоретичні основи використання засобів масової інформації у навчанні української мови студентів-нефілологів», де обґрунтувала нові методичні відгалуження – пресодидактику і пресолінгводидактику. У той час вона

багато працювала з іноземними аспірантами та стажистами. У 1997 р. Г. В. Онкович отримала вчене звання професора.

Свій професійний шлях науковця та педагога вищої школи Г. Онкович розпочала в Київському інженерно-будівельному інституті (1969–1971 рр., 1974–1992 рр.). Пізніше обіймала посади доцента кафедри українознавства Київського державного технічного університету будівництва та архітектури (1995–1996 рр.), професора кафедри українознавства Державної академії керівних кадрів освіти (колишній УПКККО) (1996–1998 рр.) та Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, старшого наукового співробітника Інституту педагогіки АПН України (1998 р.), професора Інституту розвитку людини (Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»), проректора з наукової роботи та керівника Центру україністики та культурології, завідувача кафедри журналістики, видавничої справи та редагування Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (1999–2003 рр.). У 2000–2015 рр. – завідувач відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України. За сумісництвом – професор кафедри видавничої справи та редагування Національного технічного університету України «КПІ».

У 2016–2018 рр. завідувач кафедри психолого-педагогічної освіти та медіадидактики Миколаївського інституту післядипломної педагогічної освіти (МОІППО), завідувач науково-методичної лабораторії медіаосвіти, інструментальної медіадидактики та освітнього дизайну та професор кафедри видавничої справи та редагування НТУ «КПІ».

У 2018–2023 рр. – професорка та завідувачка науково-дослідницької лабораторії «Формування особистості студента» кафедри іноземних мов і соціально-гуманітарних дисциплін ПВНЗ «Київський медичний університет» Київського медичного університету^[3].

Коло **наукових інтересів** Г. Онкович охоплює широкий спектр тем, поєднуючи лінгводидактику (методи та методики викладання мови) та лінгвоукраїнознавство (вивчення мови в контексті культури та історії України) з медіаосвітою (дослідження й впровадження методів використання медіа в освітньому процесі), медіадидактикою (розробка методик викладання медіаграмотності) у сфері педагогіки вищої школи. Вона є авторкою таких наукових термінів, як «пресодидактика», «пресолінгводидактика», «слово-

тема» та «культурознак». Їй належить першість у введенні в науковий обіг понять «медіадидактика вищої школи» та «професійно-орієнтована медіаосвіта».

Наукові досягнення професорки охоплюють широкий спектр тем, серед яких особливо вирізняються три дослідницькі напрямки, якими вона керувала:

– **«Інтеграція гуманітарної освіти у вищих навчальних закладах негуманітарного профілю (2009-2011)»**, спрямований на розробляння методичних основ поєднання гуманітарних дисциплін з іншими галузями знань у негуманітарних закладах вищої освіти;

– **«Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції (2012-2014)»**, сфокусований на адаптацію програм гуманітарної освіти до європейських стандартів та вимог;

– **«Навчально-методичний комплекс з розвитку мовлення на українознавчій основі (для тих, хто вивчає українську мову як нерідну або іноземну)»**, реалізований у рамках Державної програми розвитку української мови з метою популяризації української мови та культури в Україні та за її межами.

Дослідниця була учасницею численних міжнародних конференцій, які проводилися в Україні, Білорусі, Болгарії, Грузії, Естонії, Китаї, Латвії, Молдові, Німеччині, Польщі, США, Туреччині, Угорщині, Узбекистані, Фінляндії, Франції, Хорватії. Є членкинею оргкомітету Європейської конференції з інформаційної грамотності від України.

Упродовж багатьох років професорка Онкович була представляла Інститут вищої освіти НАПН України в організації та проведенні започаткованої 1991 р. конференції «Мова і культура» імені професора Сергія Бураго. Там понад 20 років професорка заохочувала молодих науковців до виступів і плідної дискусії не тільки на засіданнях очолюваної нею секції культурологічного підходу до викладання мови та літератури, але й у рамках роботи самостійно зиніційованих та організовуваних нею щорічних круглих столів «Медіаосвітні технології у навчальному процесі». З ініціативи Г. В. Онкович було започатковано і проведено дев'ять всеукраїнських круглих столів «Сьогодення мовного середовища».

Ганна Володимирівна не лише плідно працює в науковій сфері, але й бере активну участь у громадському житті. Вона обіймала посаду голови Науково-методичної комісії Міністерства освіти України з

української мови як державної, а також була членом Науково-методичної комісії з журналістики (до 2004 р.). З 2009 року Ганна Володимирівна розпочала роботу **експертом міжнародної програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх»**, спрямованої на забезпечення загального доступу до інформації та знань, що є ключовим фактором для розвитку науки, освіти, культури та побудови суспільства знань.

Г. В. Онкович – п'ятикратний переможець конкурсу за програмою «Трансформація гуманітарної освіти в Україні», ініційованої Фондом «Відродження» (1994).

Онкович Г. В. на III конференції ЕСІЛ з інформаційної грамотності в Таллінні (жовтень, 2015) р. [<http://surl.li/oxfwvx>]

Г. В. Онкович активно залучає нових прихильників до дослідження інноваційної тематики у педагогічній науці – медіаосвітньої. Під її орудою захищено понад 22 кандидатських та дві докторські дисертації з різних регіонів України, а їхні дисертаційні роботи є новаторськими не лише в Україні, а й за кордоном. Завдяки медіаосвіті, концептуально змінюється саме наповнення поняття «гуманітарна освіта».

Саме професійно орієнтованій освіті присвячені дослідження більшості аспірантів, якими керувала Ганна Володимирівна і яких радо вітала у своїй хаті у с. Покровка на Кінбурнській косі. Там, починаючи з 2006 р., молоді науковці залучалися до «професійно–

орієнтованого спілкування» під час літніх відпусток. На березі Яголицької затоки Чорного моря відбувалися цікаві зустрічі з унікальними особистостями і знайомими науковцями, серед яких: доктор філософських наук, професор-«синергетик» В. С. Лутай, професори А. Г. Михайлик та Н. А. Шип.

У 2015 р. «Школа медіаосвіти на Кінбурні» також почала опікуватися Покровською загальноосвітньою школою на Кінбурні. У 2015–2018 рр. там проводилися тренінги та майстер-класи для вчителів Покровської ЗОШ із впровадження новітніх технологій навчання STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics), консультації з блоково-тематичного планування навчальних тижнів. Педагоги Покровської ЗОШ отримали новітні розробки учасників реально-віртуальної Школи медіаосвіти на Кінбурні.

І вже значно пізніше, 2019 р., діяльність науковців формально переформатувалася в Школу медіаосвіти на Кінбурні – український авторський культурно-освітній проєкт з медіаосвіти професора Ганни Онкович (<https://www.facebook.com/groups/583109011791715>). Ідея створити таку школу для безперервного науково орієнтованого спілкування виникла в лютому 2015 р. в рамках конференції «Мова і культура», коли представники наукової школи Г. В. Онкович зібралися для обговорення розвитку перспектив медіаосвіти в українській вищій школі. На той час значна частина учасників Школи медіаосвіти на Кінбурні захистили кандидатські дисертації з медіаосвітньої проблематики, з проблем вищої школи й успішно реалізовували свої ідеї у навчальному процесі.

Під егідою авторського культурно-освітнього проєкту «Школі медіаосвіти на Кінбурні» село Покровка тричі (2019, 2020, 2021) приймало поважних гостей з усієї України, де на професорських читаннях у сільській школі разом зі знайомими науковцями, письменниками, педагогами вищої школи виступали місцеві вчителі та учні. Учасниками Школи медіаосвіти на Кінбурні були професори В. С. Білецький (Харків), А. Г. Михайлик (Миколаїв), С. Міхелі В. Лутай, М. Балаклицький, М. Найдъонов, В. Шевченко, Г. В. Онкович (Київ), доценти Н. Духаніна, Л. Найдъонова, А. Онкович та Н. Флегонтова (Київ), Ю. Масловський (Харків), журналісти і письменники, краєзнавці, викладачі. В учасників третіх «Професорських читань на Кінбурні» виникла думка про проводити подібні конференції в інших регіонах України, щоб ширити коло

друзів, однодумців, проте початок повномасштабного російського військового вторгнення не дав їм збутися. На сьогодні Кінбурнська коса чекає Перемоги і звільнення заповідної зони. А її колеги, послідовники та учні – нових наукових зустрічей, де за традицією голуватиме Ганна Володимирівна.

Творчий доробок.

Перу професорки Г. В. Онкович належить понад 670 наукових, навчально- і науково-методичних праць з журналістики, медіаосвіти та медіадидактики, методики викладання української мови як іноземної, педагогіка, українознавства та філології у вітчизняних і закордонних журналах і газетах. Науковиця є автором або співавтором понад 20 монографій, 25 посібників та навчальних програм. Статистика цитування на червень 2024 р. у Google Scholar становить 2808, h-індекс=26.

Г. В. Онкович – активний автор Донецького вісника НТШ.

Найчастіше цитують такі праці:

Онкович Г. В. Професійно орієнтована медіаосвіта у вищій школі. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2013. № 2. С. 55–60.

Онкович Г. В. Наукова конференція як інтерактивна медіаосвітня технологія. *Вища освіта України*. 2014. № 4. С.85–93.

Онкович Г. Медіаосвіта як інтелектуально-комунікативна мережа. *Вища освіта України*. № 3. Д. 1. С. 130–137.

Онкович Г. В. Медіа-педагогіка і медіа-освіта: поширення у світі. *Дивослово*. 2007. №5. С. 29–31.

Онкович Г. В. Засоби масової комунікації у термінологічному просторі медіа-освіти. *Дивослово*. 2007. № 5. С. 29–31.

Онкович Г. Медіадидактика вищої школи: український досвід. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 23–29.

Онкович Г. В. Технології медіаосвіти. *Вища освіта України*. 2007. № 3. Д. 3, т.5. С. 357–363.

Онкович Г. В. Медіаосвіта. Експериментальна програма базового навчального курсу для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Логос, 2010. 41 с.

Онкович Г. В. Медіаосвітні технології і компетентнісний підхід. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України*: матеріали методологічного семінару. Педагогічна думка, 2009. С. 206–209.

Онкович Г. В. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Нові технології навчання*. 2010. Том 62. С. 89–92.

Онкович Г. В. Українознавство і лінгводидактика. Київ: Логос, 1997. 49 с.

Онкович Г. В. Медіапедагогіка. Медіаосвіта. Медіадидактика. *Вища освіта України*. 2007. № 2. С. 63–69.

Онкович Г. В. Новітні терміни медіаосвіти та медіадидактики. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія. Кроскультурна і міжкультурно комунікація: проблеми, питання, рішення*. Дніпро, ДНУ ім. Олеся Гончара. 2018. Том 12. С. 277–291.

Онкович Г. Вікідидактика та її технології у системі відкритої освіти. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. № 45. С. 200–237.

Onkovich, A. Media Didactics in Higher Education: Oriented Media Education. *Worldwide Commonalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice*. 2013. Vol. 397. P. 282–287.

Media Education Technologies in Developing Students' Professional Competence / Biletsky V., Onkovych A., Yanyshyn O. *The Sixth European Conference on Information Literacy, September 24th 27th, 2018, Oulu, Finland* : Abstracts. Finland Oulu : University of Oulu, Department of Information and Communication Studies. P. 165.

Віталій Орловський

кандидат технічних наук, доцент, член НТШ

УКРАЇНСЬКІ МИТЦІ ДІАСПОРИ: ОЛЕКСА ІЗАРСЬКИЙ

Майбутній український письменник, літературознавець, перекладач, прозаїк Мальченко Олексій Григорович (літературні псевдоніми Олекса Ізарський, О. Погар) народився 30 серпня 1919 року у родині банківського службовця та лікарки на Полтавщині у мальовничому селі Климівці на Карлівщині, що на лівому березі річки Орчик, правої притоки Орелі. Його батьками були Григорій Андрійович і Любов Григорівна Мальченки. Раннє дитинство і перші шкільні роки Олекса провів у Карлівці.

Фото Олекси Ізарського

(джерело https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQ6FLq7n2XPNoEipKlrz1VNN2Wsr4hcd1754PH7MxG_hAgYqbTdd1pdvI5w410vwYDIeI&usqp=CAU)

Потім родина перебралася до Полтави й оселилася в самому центрі міста. «Я виріс на вулиці Гоголя, – згадував Олекса Ізарський, – до школи на Стрітенській лазив через паркан, на Жовтневій моя територія до Котляревської, хоч Корпусний парк то теж моя земля, а з другого боку – мої парки, Малопетровський і Соняшний, і мій музей... Оце осердя Полтави зовсім моє». Любов до міста свого дитинства залишилася на все життя. У січні 1976 року письменник занотував у щоденнику: «...а мені ввижається Полтава. Найчастіше пригадую Стрітенську: іду до Йоганни Олександрівни, іду до Зої Яківни... Ранки пригадуються, пообіддя, вечори й ночі. Батьківщина».

Знання німецької та французької мов, здобув приватно у Полтаві. Вищу освіту здобув у 1937–1941 роках, навчаючись на філо-

логічному факультеті (романо-германський відділ) у Київському університеті.

Олексій Мальченко, в літературі більше відомий під псевдонімом Ізарський, ще у шкільні роки почав займатись літературною творчістю, яку розпочав зі щоденників. У 1930-х роках він приймав участь у літературному гуртку при Полтавській центральній науковій бібліотеці. З 1934 року бібліотека розміщувалася у приміщенні колишнього Земельного банку на проспекті Келіна (нині – проспект Героя України Віталія Грицаєнка). Гуртком керував відомий письменник Пилип Капельгородський. Це знайомство стало визначальним для літературної долі О. Мальченка. Капельгородський першим звернув увагу на здібності юнака і став його порадиником. Багато годин вони проводили в розмовах, гуляючи парками й околицями Полтави. «Капельгородський сказав мені, хлопчикові, що я маю справжній літературний хист. І багато говорив про читання й писання. Давав мені для прочитання книги, про які ми потім говорили, спершу я, а потім він...» (з листа О. Ізарського до П. Ротача).

Саме для Капельгородського Олекса почав писати свій перший роман «Мій дід», який повинен був стати початком частково автобіографічної хроніки життя уявного героя Віктора Лисенка. Письменник схвально оцінив показану йому половину роману, за його оцінкою це можна було друкувати. «Тоді я швиденько дописав роман... – згадував О. Ізарський. – І Капельгородський сказав: Ні. Ви ще молодий, зелений. Що поспішати з писанням великої книжки мені ще не треба». Цей рукопис, разом з іншими юнацькими літературними спробами О. Мальченка, після від'їзду родини на Захід залишився у Полтаві: «Ми так вискочили з Полтави, що мені було не до рукописів» (з листа до П. Ротача). Невблаганний час не зберіг нічого.

У 1942 році, в окупованій німецькими військами Полтаві, Олексій Мальченко почав писати повість «Ранок», яку завершив у 1943 році в Кам'янці-Подільському, куди змушений був виїхати з батьками і братом остерегаючись повернення радянської влади. Повість «Ранок» він видав у 1963 року в Мюнхені.

Восени 1943 року, разом із родиною, Олексій виїхав до Німеччини в Мюнхен. Після закінчення війни він з родиною жив у Діссені та Мюнхені.

У 1949 р., після смерті батька із матір'ю та братом переїхав до США, оселився у м. Лейквуд поблизу м. Клівленд. Більшу частину життя Олекса Ізарський провів у місті Лейквуді, що входить до Великого Клівленда в американському штаті Огайо. Жив він усамітнено, разом із братом і матір'ю.

Повість «Ранок» поклала початок циклу творів – своєрідної родинної хроніки про духовне становлення Віктора Лисенка, його рідних, викладачів, товаришів, а потім про життя родини Лисенків у Німеччині, де вони опинилися під час війни та жили у повоєнні роки.

Друга книжка цієї серії «Віктор і Ляля» присвячена шкільним рокам головного героя написана у Мюнхені у 1965 р.

Першою опублікованою книжкою Олекси Ізарського став літературно-критичний нарис «Рільке на Україні» (Філадельфія, 1952 р.; перекладено німецькою мовою).

Фото Олекси Ізарського

(джерело <http://zorya.poltava.ua/oleksa-izariskij-ja-z-ditinstva-ne-dumav-ni-pro-vishho-tilki-pro-literaturnu-pracju/>)

Як писав поет і літературознавець, член Національної спілки письменників України Петро Ротач, псевдонім Ізарський митець «прибрав, почавши друкуватися у повосній Німеччині. Але, незважаючи на такий «німецький» псевдонім (він походить від назви річки Ізар, що протікає через Мюнхен), письменник завжди залишався вірним рідному українському слову, українській культурі, милій серцю Полтавщині».

Наступні романи О. Ізарського:

«Ранок» (1963 р.); «Київ» (1971 р., навчання у Київському університеті); «Полтава» (1977 р., перебування у німецькій окупації в Полтаві); «Чудо в Мисловицях» (1967 р., перебування Лисенків у Шлезьку у 1944 р.); «Саксонська зима» (1972 р.); «Літо над озером» (1981 р., життя родини у Баварії); «Столиця над Ізаром» (інша назва «Мюнхен», завершена у 1986 р.).

У творах, присвячених життю Лисенків за межами України, Олекса Ізарський прагнув показати долю людей, що вирвалися із «соціалістичного раю» і вперше вільно глянули на світ (як пише автор, «не крізь російські окуляри»).

Твори Ізарського стали протиставленням фальшивій за своєю суттю радянській літературі. Цикл книг про родину Лисенків творить великою мірою автобіографічний образ Віктора Лисенка з його ставленням до України, до її національних проблем.

Творчість письменника Ізарського позначається оригінальністю: Ігор Качуровський називає «орнаментальною» що означає «умовне віддалення від предмета», асоціативністю думок і образів, вишуканістю висловів, багатством метафор, порівнянь, інших художніх засобів зображення.

На думку Анни-Галі Горбач, письменник «працює не для сьогоднішнього, а бачить свій вклад в українську літературу з широких перспектив майбутності».

Крім прозових художніх творів, О. Ізарський у 1940-1970-х роках писав літературні статті, уривки із щоденників, рецензії, ог-

ляди, спогади про зустрічі з українськими та німецькими письменниками тощо, які друкували газети та журнали «Час», «Українська трибуна», «Сучасність», «Українська літературна газета» тощо.

Помер Олексій Мальченко 28.03.2007 р. у м. Лейквуд поблизу м. Клівленд, штат Огайо, США.

До 80-ліття письменника у 1999 році Полтавська філія Суспільної служби України та видавництво «Рік» видали першу в Україні книгу Олекси Ізарського – роман «Полтава». До цього книжки Олекси Ізарського видавалися лише за кордоном. Пізніше полтавські видавництва видали ще декілька творів Олекси Ізарського: 2002 р. видавництво «АСМІ» роман «Столиця над Ізаром», 2006 р. видавництво «Динамік» «Щоденники 1940 – 1980», 2010 р. видавництво «Дивосвіт» повість «Віктор і Ляля», 2012 р. видавництво «Дивосвіт» повість «Ранок».

Джерела

1. Ізарський Олекса . – Режим доступу: https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/%D0%86%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0.html
2. Ізарський Олекса. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-13796>
3. Галян Галина. Помер Олекса Ізарський (1919–2007) (Олексій Мальченко) // Свобода. – 2007. – Число 24. – 15 червня. – С. 26.
4. Горбач Анна-Галя. Зустріч українця з Німеччиною: (Ізарський. Чудо в Мисловицях) // Сучасність. – 1967. – № 11. – С. 119–122.
5. Качуровський І. Проза Олекси Ізарського // Сучасність. – 1996. – № 3–4 – С. 163–170.
6. Ротач Петро. Розвіяні по чужині. Полтавці на еміграції: Короткий бібліографічний довідник. – Полтава, 1998.
7. Ротач Петро. Олекса Ізарський: “Я з дитинства не думав ні про віщо, – тільки про літературну працю” / газета «Зоря Полтавщини». – 04.09.2019.
8. Творчість Олекси Ізарського в критичній рецепції / А. А. Любаренко // Літературознавчі студії. – 2017. – Вип. 1(2). – С. 48–60. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2017_1%28%29_8.

**СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СВІДОМОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ТА
ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

Вітчизняна соціально-економічна теорія пройшла довгий шлях розвитку від економічної думки – відображення у свідомості людини економічних явищ, до економічної науки – сформованої системи знань про економічний устрій суспільства, і далі – до економічної теорії – економічного вчення, системи наукових принципів, що узагальнюють практичний досвід та відображені ним закономірності природи, суспільства, економічного мислення.

Особливість постеконічної епохи полягає в тому, що продуктивні сили усе більше набувають ідеальних характеристик; однією з них стає знання, інтелектуальна праця, вміння працювати з масою інформації (добувати її, обробляти, використовувати). Це викликає безліч різноманітних та несподіваних наслідків, серед яких навряд чи не основний – вихід на перший план творчого характеру праці. Тим часом ще, здавалася б, зовсім недавно праця була прокльоном найманого робітника. Тепер же справа доходить до того, що у високотехнологічному виробництві потроху починає стиратися межа між робочим і вільним часом працівника, що користується персональним комп'ютером і глобальними інформаційними мережами для вирішення задач, які він багато в чому ставить собі сам, виходячи зі своєї кваліфікації [2]. Зрозуміло, що така тенденція сприяє розвитку індивідуальності.

Формування української народності як окремої етнічної спільноти відбувалося на основі східнослов'янського населення, що входило раніше до складу єдиної Давньоруської держави (IX-XII ст.). Особливістю етнічної історії українців було те, що вона формувалася в районах, що становили колись ядро території Давньоруської держави. Відносно затяжний характер процесу формування української народності й української держави ускладнювався і сповільнювався постійними спробами Литви, Польщі, Туреччини, Угорщини й інших сусідніх феодальних держав

включити до свого складу українські землі й українське населення. Незважаючи на політичну роздробленість етнічної території українців, розвиток продуктивних сил і зміцнення економічних зв'язків, а також політичне об'єднання розрізнених земель у боротьбі проти іноземних загарбників сприяло консолідації української народності.

Економічна думка в Україні в цей період найбільше широко відображена в літературній пам'ятці – «Руській правді» (XI ст.). У цьому першому кодексі законів прабатьківщини української держави міститься багатий матеріал, що свідчить про існування ознак досить розвиненого ринкового господарства. Законом охоронялася приватна власність, визначалася міра покарання за зазіхання на неї. Князі і бояри мали виняткове і спадкоємне право на землю, позбавити якого їх не мав змоги навіть великий князь.

«Руська правда» дає досить точне уявлення про систему грошових одиниць та їхню функцію обігу і заощадження. На відміну від західноєвропейських держав раннього Середньовіччя, де лихварство вважалося гріховним, у Київській Русі воно законодавчо регулювалося. Кодекс законів затверджував порядок забезпечення майнових інтересів кредитора, їхню охорону, умови, у відповідності з якими вимога повернення позики має юридичну чинність, порядок стягнення боргів тощо. «Руська правда», по суті, не обмежувала розміру відсотка. Регулювання здійснювалося тільки відносно відсотка за позику на порівняно короткий термін (від місяця до року). Позиковий відсоток у Київській Русі був дуже високим.

У багатогранному творі «Повість временних літ» (кін. XI-XII ст.), автором якого був чернець Києво-Печерського монастиря Нестор, стверджується, що джерелом усякого багатства є праця. Визнаючи природним поділ праці в суспільстві на розумову і фізичну, Нестор підкреслює, що для благополуччя держави однаково важливі обидва види праці – і мудреця, і ремісника. Для суспільства необхідні усі види виробництва, що збагачують державу. Важливим, на думку Нестора, став і поділ праці в процесі виробництва, тому що він сприяв удосконалюванню майстерності.

У документах пізнього Середньовіччя зафіксоване значне поширення в Україні вотчинної форми власності на землю, вона тлумачилася як така, що давалася в спадкоємне володіння з дозволом обміну, дарування, продажу (мастку). Ряд грамот

обумовлював можливість вилучення вотчини у власника на користь держави, але з наданням грошової компенсації, що заздалегідь фіксувалося у «жаловальній грамоті» на право володіння вотчиною.

З тих часів до нас дійшли деякі актові матеріали, що свідчать про ведення обліку доходів і майна. Економічна думка відображає розвиток лихварства. Позикові грамоти свідчать, що кредитні операції здійснюються під заставу майна, у тому числі й земельних володінь. Таким чином, земля стає товаром.

Як показують статистичні записи, основною одиницею оподаткування в різних українських землях були плуг, рало, двір, дворище в сільській місцевості, будинок – у містах, що свідчить про збереження стародавніх мір оподаткування, що застосовувалися ще в Київській Русі.

Унікальним документом, що став найвищим досягненням і підсумком української суспільної думки козацької пори, була Конституція Пилипа Орлика. Ідеї, виражені в цьому документі, є результатом майже тисячорічного соціально-економічного і політичного розвитку України, свідченням високого рівня самосвідомості нації.

Конституція П.Орлика стояла на захисті приватної власності. Щоб не допускати безземелювання рядових козаків і концентрації старшинського землеволодіння, що у тодішніх умовах вело до відродження феодально-кріпосницьких відносин, стаття 10 Конституції забороняла старшині забирати в рядових козаків землю чи силою змушувати продавати її.

Велика увага приділена в Конституції фінансовим справам. Конституція відокремлювала державну скарбницю від гетьманської і передавала її в розпорядження генерального скарбника. Таким шляхом створювалися б державні фінанси.

Те, що Конституція поставила проблеми торгівлі, свідчило про розвиток товарно-грошових відносин у Гетьманщині. Якщо базари і торги обслуговувалися тільки місцевими ринками, які забезпечували економічний зв'язок між містом і селом, то ярмарки зв'язували між собою різні райони України і були ознакою, що відбувалося становлення внутрішнього ринку.

Конституція визначала деякі напрямки поліпшення системи оподаткування населення. Скасувавши ненависні народу державні монополії, оренди, відкупи, Генеральна Рада повинна була знайти інші засоби для утримування козацького війська, яке

знаходилося в розпорядженні гетьмана і виконувало військово-поліцейські доручення.

У соціально-економічній політиці українських гетьманів, починаючи з П.Сагайдачного, приділялася увага соціальному захисту населення. Хоча першу Конституцію України і не втілили в життя, усе ж вона залишилася однією з найвідоміших пам'яток політичної й економічної думки.

Після возз'єднання Лівобережної і Правобережної України, після другого (1793 р.) і третього (1795 р.) поділів Польщі і звільнення Північного Причорномор'я склалися умови, що прискорили процес етнокультурної консолідації українців, сприяли спеціалізації різних галузей сільського господарства і промисловості, розвитку внутрішньоукраїнських економічних зв'язків і одночасно залучали Україну до єдиного національного ринку.

Після скасування кріпосного права в Україні розвиток капіталістичних відносин у всіх сферах господарства значно прискорився.

Вже в період капіталізму під впливом проникнення в село товарних відносин і міських форм побуту поступово зживаються деякі архаїчні звичаї й обряди, поширюються нові елементи в матеріальному побуті і духовному житті селянства, яке становило більшість населення (європейський костюм, нові типи життя, модифіковані знаряддя виробництва й ін.). Цей процес супроводжувався подальшим соціальним і економічним розшаруванням селянства, руйнуванням його найбільшій частини, масовим землеробським і неземлеробським відходом.

Відмітною рисою розвитку і викладання політичної економії в університетах України було те, що воно засновувалося на найвищих досягненнях світової економічної думки. З початку ХІХ ст. чітко просліджується зв'язок з ідеями А.Сміта, на основі яких формувалася і розвивалася політична економія на Україні. Видатний український учений-економіст М.А.Балудянський (1769-1847). Він першим з українських економістів у 1806-1808 р. виклав і спробував розвинути основні положення Смітового "Багатства народів". М.А.Балудянський правильно визначив "теорію Адама Сміта, засновану на праці й обміні", як систему, що вбачає джерело багатства народу "у міновій цінності усіх виробів".

Харківський, Київський і Новоросійський (зараз – Одеський) університети стали своєрідними опорними пунктами класичної політичної економії не тільки в Україні, але й у всій Російській імперії. Найбільш відомими представниками класичної школи були професори Т.Ф.Степанов, І.В.Вернадський, Г.М.Цехановецький, М.М.Вольський та ін. Українські вчені переважно зверталися до трактування проблем вартості та розподілу, капіталу, грошей і т.д. А.Сміта та Ж.-Б.Сея. Разом з тим у них не було спрощеного зведення природи людини до примітивного “гомо економікус” А.Сміта (тобто людини економічної, котра у своїй діяльності керується винятково особистими егоїстичними інтересами). Турбота про примноження національного багатства поєднується в них з розумінням того, що досягнення успіху є можливим тільки на основі духовності, освіти і морального оздоровлення суспільства. Звідси – критика тез Сміта про продуктивну працю, багатство.

У розвитку ідей класичної школи в Україні помітно розрізняються два етапи. Перший з них охоплював період до 60-х рр. ХІХ ст. і характеризувався впливом фізіократії та більш пізніх варіантів класичної політичної економії. Найбільш відомим представником фізіократичної школи, що з’явилася в Україні небагато пізніше, ніж на Заході, був Василь Каразін (1773-1842), ініціатор заснування Харківського університету і реформи освіти в Російській імперії. Досить оригінально український учений вирішував питання про зв’язок народного благополуччя, підприємництва і управління. Він підкреслював, що “народна розкіш тільки породжує дух промисловості в державах”. В.Каразін розрізняв матеріальне, моральне і політичне благополуччя народу, вбачав його пряму залежність від зростання народонаселення, а також від способу управління.

У прикладному аспекті фізіократія знаходила свій прояв у роботах видатних випускників Києво-Могилянської академії, агрономів-економістів Андрія Самборського (1732-1815), Михайла Ливанова (1751-1800), Антона Прокоповича-Антонського (1762-1848) та ін. Завдяки діяльності випускників Києво-Могилянської академії в Україні склалися агрономічні центри – Батурицький, Харківський, Ніжинський, Миколаївський та ін.

Видатну сторінку в розвитку ідей класичної школи в Україні склали праці першого викладача політичної економії Харківського

університету (працював тут у 1805-1806 та у 1810-1819 рр.) професора Йозефа Ланга.

У праці «Про вищий принцип політичної економії» (1807) Й.Ланг розвиває ідеї «Економічної таблиці» Ф.Кене і також створює трисекторну модель народного господарства. Але, на відміну від «Економічної таблиці» Кене, він вирізняє в економіці сільськогосподарський, промисловий і грошовий сектори.

В іншій своїй праці «Основні напрямки політичної арифметики» (1810) Ланг поглибив свою першу макроекономічну модель господарського кругообігу. Хоча й тут він розробляв трисекторну модель економіки, але сектори виділені трохи інакше.

У роботі «Що є гроші?» Й.Ланг пішов ще далі. Він створив елементи того, що в сучасній економічній науці називається таблицями Flow of Funds (FOF) чи Social accounting matrix (SAM). Вони розроблені у 1870-их роках, тобто Й.Ланг запропонував свою ідею матричних таблиць раніше ніж за півтора сторіччя до їхнього сучасного оформлення.

За оцінкою деяких сучасних учених, за рівнем економічного аналізу теорія суспільного відтворення чи кругообігу суспільного капіталу Й.Ланга не тільки може бути поставлена поряд з теоріями К.Маркса і Ф.Кене, але й дещо перевершує їх.

У галузі політичної економії українські вчені Д.Журавський, Т.Степанов, І.Вернадський та інші представники класичної школи використовували теорію трудової вартості для обґрунтування історичної необхідності капіталістичного шляху соціально-економічного розвитку. Криза феодально-кріпосницької системи, поступове проникнення капіталістичних відносин в усі галузі і сфери економіки – та вісь, навколо якої розгорталася полеміка з приводу застосування ключових понять класичної політекономії.

На наступному етапі розвитку ідей класики, що охоплював другу половину XIX ст., центральною вже стає проблема капіталістичного розвитку економіки України в складі Російської імперії. Відповідно змінилася не тільки проблематика досліджень, але й постали більш сприятливі умови для розвитку економічної науки. Праці представників української класичної політекономії другої половини XIX ст. А.Антоновича, Г.Цехановського, М.Коссовського й ін. позначені критичним аналізом попередніх теорій вартості і розподілу доходів, пошуком нових концепцій. Для переважної більшості українських мислителів класичного періоду

характерним було підкреслено критичне ставлення до економічної теорії марксизму (М.Х.Бунге, Д.І.Піхно, А.Я.Антонович та ін.). Разом з тим окремі представники економічної науки (М.Зібер, М.Коссовський та ін.) детально аналізували теорію вартості (цінності) та інші теорії класичної і марксистської політичної економії, досить прихильно ставилися до економічної теорії К.Маркса і популяризували її.

Ідеї марксизму розвивав в Україні М.Зібер (1844-1888), випускник Київського університету. К.Маркс визнавав в особистості М.Зібера вченого європейського масштабу, що, природно, є компліментом всій українській економічній науці. Зробивши акцент на методі дослідника, він тим самим підтвердив, що мета М.Зібера зовсім не зводилася до коментування і популяризації «Капіталу». Мета вченого полягала в конкретизації і поглибленні трудової теорії, основи якої закладали представники наукової школи Сміта-Риккардо.

У своєму фундаментальному дослідженні «Нариси первісної економічної культури» Зібер спростував концепцію російської моделі общинного соціалізму, проти якої виступали європейські й українські вчені. У зв'язку з цим є сенс згадати про видатного українського вченого-економіста І.Вернадського (1821 — 1884), що починав свої наукові дослідження в період захоплення народницьким месіанством, яке виникло, спираючись на факт існування общини у Росії і її відсутність в Україні.

«Нариси...»Зібера є не тільки економічним дослідженням, в них постає широкий культурний спектр послідовних змін господарського побуту народів, серед яких особливе місце належить й українцям. «Малоруси вважають єдиним джерелом багатства землеробську працю... **Працю народу слід вважати справедливим спільним способом для набуття права власності.** Він не визнає, наприклад, право на ліс недоторканим, тому що зростає ліс без використання людської праці, внаслідок чого і рубку чужого, особливо казенного лісу, народ не вважав крадіжкою в повному смислі цього слова, тим часом як бортняне дерево вважається недоторканим, тому що в нього вкладена праця».

М.Зібер побачив в історії українського народу надзвичайно цікаву рису – **зв'язок економічних прав особистості з характером і розподілом праці, господарськими обов'язками в родині.** “Те, що господарка сама зробить, – відзначає вчений, – вона може

подарувати чи продати кому-небудь і гроші, отримані від продажу, використовувати на одяг своїм дочкам, купуючи намисто, сережки, каблучки, косинки, паски й ін.». Що стосується чоловіка, то він повинен свою родину «годувати», «узувати», «справляти верхній одяг», наприклад, свитку, шапку, кожух, кожушанку і пояс. Крім батька і матері, відповідні права й обов'язки, що позначалися роботою, мали й інші члени родини».

Уявлення українців про працю і власність М.Зібер порівнював зі ставленням до цих явищ у інших народів. На цій підставі він зробив висновок, що «універсальність цього способу мислення гідна всілякого подиву».

Указуючи на загальні капіталістичні тенденції в економічному розвитку Росії, М.Зібер описав його національні форми й особливості накопичення капіталу. Наприклад, казнокрадство він відносив до таких джерел зростання капіталу, що його можна було назвати винятково російською «спеціальністю». Свої докази дослідник ілюструє безліччю фактів, що свідчать про російську економічну відсталість, обумовлену, в тому числі, збереженням суспільно-економічної і правової опори деспотизму. Протидіяти негативним наслідкам капіталізму необхідно, але про його ліквідацію, поки він сам себе не вичерпає, не можна й думати, тому що це все одно, що самого себе підняти за волосся.

Таким був висновок М.Зібера про причину розвитку капіталізму в Росії, становленню якого перешкоджала община, що давно перестала існувати в рідній країні вченого – захисника економічної і політичної свободи народів. Недарма дослідник згадував підприємництво і волелюбність козаків, що захищали волю з неймовірною енергією і яких саме за це паплюжив московський уряд.

Видатний економіст розглядав процеси економічного розвитку в багатьох країнах світу. Це громада і держава в Нідерландській Індії, общинні земельні відносини в середньовічному Ельзасі, історія Швейцарської альменди, доля суспільного володіння у Швейцарії, аграрне питання в Ірландії, стан землеробства в Англії тощо. Насичені багатим фактологічним матеріалом, виконані на базі кращих тодішніх досягнень економічної теорії й історії, ці дослідження М.Зібера і тепер не втратили пізнавального значення.

Ідеї М.Зібера вплинули на таких видатних мислителів, як І.Франко, С.Подолінський, М.Драгоманов, А.Терленський й інших.

Позитивно оцінював наукову творчість дослідника М.Туган-Барановський. Особливо продуктивним був вплив М.Зібера на російську економічну думку у її пошуках теоретичної опори для подолання народницької ідеології.

Як правило, для виявлення особливостей розвитку українців та їхньої відмінності від інших народів аналізуються не тільки об'єктивні характеристики, заковані в економіці, соціальному, політичному і суспільному устрої, але й суб'єктивні, духовно-психологічні особливості. Національний характер, що безпосередньо пов'язаний з економічним мисленням нації (чи більш широко – народу) – це певна абстракція від реалій існування етнонаціонального співтовариства, узагальнення найбільш розповсюдженого соціально-психологічного типу, що існує в Україні. Опис і виділення конкретних рис українців не означає, що саме ці риси чи саме цей набір характеристик притаманний кожному українцю. У певній мері це є створенням «ідеального типу українця». І тільки в такому сенсі подібне дослідження є виправданим, оскільки може стати основою для поглиблення аналізу історичного розвитку співтовариства і прогнозів його майбутнього.

Більшість представників феноменологічного напрямку в українській суспільно-теоретичній думці до корінних рис українського національного характеру відносять індивідуалізм, гуманність, демократизм, волелюбність (що часто переростає в анархізм), толерантність і миролюбство, оптимізм, честолюбство, інтровертність і т.д. У той же час серед найбільш типових рис виділяють нестабільність і суперечливість натури, нестачу колективної волі, національної солідарності і згоди.

Аналіз історичних, культурних і етнічних особливостей розвитку українців дає можливість стверджувати, що українцям притаманне гармонічне «земне» ставлення до навколишнього світу. Взаємодія з природою, що завжди була щедра до українців, породжує оптимістичний настрій, а специфіка землеробства відтворює індивідуалізм як одну з найбільш типових рис українського характеру.

На цю відмінність українського психічного типу від російського вказував Т.Масарик: «Малоруси...відрізняються від Великорусів не тільки діалектом, але й господарством, кліматом і багатством. Характер малоруса відрізняється від великоруса

відмінністю свого світогляду, як це добре пояснює Гоголь. Для малоруса великоросійська мова є зовсім штучною» [1, с.17-18].

С.Франк звертає увагу на принципові відмінності способів освоєння і пізнання світу в західноєвропейській і євразійській традиції, розглядаючи в цьому контексті й Україну як частину євразійського простору.

На формування основних рис характеру українця значно вплинула, на думку Д.Чижевського, природа України. Ландшафтні особливості України стали джерелом «величі», що породжує «естетичне і релігійне почуття» і філософське наставляння. Саме ці географічні особливості існування українців як автохтонного етносу протягом всієї історії формували певний психофізичний тип, а як наслідок – і ментальність українців.

Емоційне ставлення до навколишнього світу як одна з основних рис характеру українців особливо притаманна українській жінці. Так, Ю.Липа звертає увагу на те, що українські селяни, особливо жінки, наділяють увесь світ здатністю бути живим. І це язичеське, міфологічне сприйняття допомагає вижити в тих найтяжких умовах, у яких українцям доводилося існувати протягом усієї своєї історії. Якби не чуйне ставлення жінки-селянки до своєї роботи, життя перетворилося б для неї в пекло, - відзначає Ю.Липа. Саме ця здатність до створення психологічно гармонійного середовища стає основою збереження роду і тієї стабілізуючої ролі, що відіграє сама жінка в українській родині [5].

Довіра до землі-матінки за довгі століття історії українського етносу перетворилася в архетип колективного українського підсвідомого, сформувавши психологічний оптимізм і гармонічне світосприймання українців.

Тривале цілеспрямоване винищування інтелектуального потенціалу українського народу привели до формування нездатності сприйняття нових форм мислення і практичної дії. Сьогодні це перетворилося в справжню проблему для українського суспільства.

Ю.Липа пише про психологічну особливість сприйняття нових ідей українцями: «У звичних способах міркування українці почувають себе комфортно, незнайомі способи викликають у них внутрішню паніку...»[5].

Специфіка геополітичної ситуації в Україні зіграла особливу роль в історичному становленні української психіки, обумовлюючи її екзистенціально-проміжний стан.

Найбільше повно маржиналістські ідеї в Україні представлені в працях М.Туган-Барановського, що не був послідовником ні австрійської, ні якої-небудь іншої школи, а цілком оригінальним мислителем.

М.Туган-Барановський сформулював закон («теорему цінності»), відповідно до якого гранична корисність господарських благ, що вільно відтворюються, прямо пропорційна трудовій вартості. При всій умовності цього закону (що, до речі, визнавав і сам учений, розглядаючи його як певний ідеал, необхідну умову реалізації принципу господарського розрахунку) сама ідея про необхідність дослідження категорії цінності з погляду «об'єктивних» і «суб'єктивних» факторів була надзвичайно плідною, підносила його роботи в цій галузі на рівень новітніх для того часу досягнень світової економічної думки. Це розходження «суб'єктивних» і «об'єктивних» факторів (точніше було б сказати про оцінку корисності і витрат як рівноправних, незалежних сил, що стають об'єктивними завдяки ринку, перетворюючись в суспільні категорії) було даниною, що вчений віддавав уявленням класичної школи, її пошукам абсолютної субстанції цінності. Але саме з ідеєю синтезу досягнень маржиналізму з певними основами класичної школи, уперше висунутої на Заході А.Маршаллом, були зв'язані так називана маршаллівська революція і виникнення неокласичного напрямку в економічній теорії.

Однак підходи до такого синтезу в А.Маршалла і М.Туган-Барановського були різними. А.Маршалл, по суті, знімав проблему джерела цінності як єдиної субстанції ціни і переносив центр уваги на можливість комбінування, заміщення факторів виробництва, їхньої ефективної організації в умовах технічного прогресу в тісному зв'язку з ринковим механізмом. Що стосується М.Туган-Барановського, то у своїй формулі («теоремі цінності») він залишає співвідношення «гранична корисність – витрати праці» і замість аналізу функціональних залежностей намагається безпосередньо порівняти ці неспільні категорії. У результаті теорія граничної корисності М.Туган-Барановського виступає як своєрідний крок у розвитку і завершенні теорії трудової вартості Ріккардо, а остання, у свою чергу, – як доповнення моністичного пояснення цінності і

ціни представниками австрійської школи на підставі об'єктивних оцінок.

Праці М.Туган-Барановського з проблем вартості заклали наукові основи і задали якісно новий імпульс спробам детального критичного перегляду всієї економічної теорії марксизму. Насамперед, це стосувалося теорії вартості і прибавочної вартості К.Маркса, теорії абстрактної праці як єдиної субстанції вартості і т.д.

М.Туган-Барановський вважав помилковою позицію К.Маркса, що зробив проблему вартості вихідною при поясненні всіх соціально-економічних явищ капіталістичного суспільства. Саме в цій ідеї К.Маркса М.Туган-Барановський вбачав причину недосконалості марксистської теорії вартості. Визначальну роль у перегляді марксизму і позитивній розробці ряду соціально-економічних проблем зіграли праці М.Туган-Барановського з проблем криз і розподілу. Вони відбивали настійну потребу в переході політичної економії від розробки теорії мікрорівневого аналізу до вищого рівня теоретичної економії – розробки теоретичних основ макрорівневого аналізу.

На відміну від моделей неокласиків, у яких передбачалося, що механізм ринкового регулювання практично відразу врівноважує попит та пропозицію на всіх ринках, М.Туган-Барановський виходить із вторинності в практичному житті процесу корегування цін відносно так названого кількісного реагування. Він врахував не тільки можливість витрат на покупку товарів чи інвестування у виробничий процес, але й їхнього заощадження. Саме диспропорція між рухом заощаджень і інвестицій, у першу чергу в галузях, що виробляють засоби виробництва, на думку вченого, складає основну причину циклічних коливань.

Як свідчить оцінка у світовій економічній літературі теорії циклів і криз М.Туган-Барановського, вона ознаменувала розрив з минулим, визначила якісно новий етап у розвитку цієї теорії, започаткувала теорію кон'юнктури і т.д. Сучасні дослідники творчості українського вченого на Заході відзначають вплив теорії М.Туган-Барановського на більш пізні розробки А.Пігу і Дж.Кейнса, Дж.Хікса, Р.Харрода і багатьох інших.

Згідно з М.Туган-Барановським, причини криз – в самій природі капіталістичного господарства, вони є наслідком того, що, по-перше, працівник у ньому є простим засобом виробництва; по-

друге, воно має тенденцію до необмеженого розширення; по-третє, воно в цілому є неорганізованим. Тому, охоплюючи всі сфери господарства, промислова криза ніколи не настає зненацька, їй завжди передують особливий стан промисловості й торгівлі, і симптоми цієї лихоманки є настільки характерними, що промислову кризу можна передбачати.

Це знали й інші економісти, але тільки М.Туган-Барановському вдалося обґрунтувати наукове передбачення промислових криз. Розвиток теорії економічної кон'юнктури, що почав розробляти М.Туган-Барановський, продовжився в працях українських економістів, що опинилися в західних центрах еміграції. Одним з них був колишній співробітник Інституту економічної кон'юнктури в Києві В.П.Тимошенко (1885-1965), учень і послідовник М.Туган-Барановського [8].

Видатний вітчизняний економіст В.Тимошенко досліджуючи економічні коливання в сільському господарстві на основі динаміки цін, визначив, що ціни, як і врожаї, до певної міри виявляють циклічність чи періодичність. Однак ці явища, за свідченням В.Тимошенка, ще не стали об'єктом належного емпірико-статистичного аналізу, а тому свої власні дослідження з цієї теми він вважав такими, що мають значення і з методологічної точки зору. Учений мав рацію, тому не випадково влітку 1928 року дирекція Дослідницького інституту харчування Стенфордського університету (Каліфорнія, США) запросила В.Тимошенка на посаду наукового співробітника. Він працював також у Мічиганському університеті, де серед інших дисциплін викладав і теорію ділових циклів.

Продовжуючи свою попередню роботу, В.Тимошенко опублікував цілий ряд досліджень, присвячених особливостям циклічності в аграрній сфері. Він розглянув сучасне йому світове господарство, намагаючись проникнути в суть Великої депресії 1929-1933 років. Учений розкрив роль цін, зростання промислового виробництва, управлінського потенціалу, інших стимулюючих факторів розвитку сільського господарства, його зв'язку із промисловістю, ступінь участі в міжнародних економічних відносинах в умовах депресії, зробивши відповідні, корисні для науки і практики, узагальнення.

Роботи В.Тимошенка, присвячені циклічності сільськогосподарського виробництва, з врахуванням ендогенно-екзогенних економічних зв'язків, зробили ім'я ученого відомим не тільки в США, але

й у інших країнах. Авторитет ученого був настільки високим, що в 1934 році його запросили на роботу в Департамент сільського господарства США, саме в той час, коли були потрібні конструктивні рекомендації для подолання наслідків економічної кризи.

Отже, будучи засновником нової теорії, М.Туган-Барановський не залишився єдиним її представником, тому що серед українських економістів були ще його учні, однодумці і послідовники, наприклад Е.Слуцький, В.Тимошенко. Теоретичні розробки останнього значно вплинули на хід думок багатьох сучасних відомих теоретиків кон'юнктури. Зокрема, цей вплив можна простежити в роботах таких учених, як Артур Шпітгоф, Жан Лескюр, Людвіг Поле. «Книга М.Туган-Барановського «Промислові кризи в сучасній Англії», - відзначав Й.Шумпертер, - являє собою ніби опору в історії економічної науки».

Ідеї М.Туган-Барановського розвинув його учень М.Кондратьєв, що заснував у 1920 році в Москві спочатку лабораторію, а потім Кон'юнктурний інститут. На базі досліджень останнього була розроблена динаміка «довгих економічних хвиль», математичне забезпечення якої здійснював український економіст-математик Е.Слуцький.

Професор політекономії Київського університету М.Х.Бунге (1823-1895), визнаючи велику роль економічної свободи і приватної власності в суспільному русі, критично оцінював усі напрямки, і школи свого часу, що обмежували мотиваційні механізми. Соціалістичне маніпулювання заробітком і прибутком, вважав Бунге, може вплинути на рівень виробництва. Зробити такий висновок ученому посприяла та обставина, що характер його наукової діяльності значною мірою визначався практичним досвідом. Цей досвід М.Бунге черпав, насамперед, з української дійсності, у якій дух особистої свободи і власності ніколи не був остаточно заглушений. Він відстоював приватновласницько-ринкову модель економічного розвитку.

Українська економіко-математична наука жила повноцінним життям доти, поки, за словами Є.Преображенського, марксизм не став державним вченням СРСР, коли немарксистські напрямки економічної думки були заборонені. Економічна наука мала загальноімперське обличчя, будь-який прояв нетрадиційного мислення, а тим більше зв'язаного з національною економічною культурою, переслідувалося, причому в Україні значно гостріше,

ніж будь-де у СРСР. Внаслідок об'єктивного тиску господарських проблем зрідка відбувалися наукові прориви, зокрема в сфері економіко-математичних знань. Цьому, до речі, значною мірою, сприяла реабілітація кібернетики на рубежі 50-60-х років, яка раніше, як і генетика, була проголошена псевдонаукою. Створення Науково-дослідного інституту кібернетики і кафедр економічної кібернетики при економічних факультетах деяких економічних вищих навчальних закладів, безумовно, позитивно позначилося на пошвавленні економіко-математичних досліджень, які, у свою чергу, сприяли ерозії понятійного апарату матеріалістично-економічних доктрин. Кібернетика взяла на себе функцію теоретичної бази економіко-математичного моделювання. Науково-критичний аналіз досліджень М.Шора, Б.Пшеничного, С.Жуховицького й інших дав підставу Ф.Кушнірському виокремити сучасну київську школу математичної економіки.

Сьогодні математики-економісти все частіше користаються апаратом київської школи політекономії. Це, зокрема, помітно в дослідженнях Ю.Єрмолеєва й О.Ястремського. Зараз економіко-математичні дослідження спрямовані на моделювання ефективності функціонування економічних систем. Це нова риса в розвитку української економіко-математичної школи.

Стрімкі зміни, що відбулися з нашим суспільством за останні роки, принесли в життя багато нового, як позитивного, так і негативного. Різноманітність сучасних форм соціального життя належить вивчити філософії: “соціальні науки – подібно до біології, але на відміну від більшості галузей фізичного знання – досліджують структури, характерні особливості яких можуть бути представлені тільки на моделях, побудованих на відносно великій кількості змінних” [7, с.170.].

Найбільш загрозливим явищем сьогодення є рекет. Національне відродження, на жаль, сьогодні йде під знаком цього поняття, за яким стоїть цілий шар українського громадського життя.

Дуже небезпечною є ситуація, що складається сьогодні в Україні, коли рекетом стосовно своїх громадян займається держава, тобто саме ті урядові структури, що повинні уберегти громадянина від зазіхань на його життя і благополуччя. Українська держава обкрадає своїх громадян найпростішим і найефективнішим способом, не виплачуючи державним робітникам заробітну плату чи відправляючи їх у примусові відпустки за свій рахунок.

Очевидно, підсвідомість українських громадян готова до такої «державної уваги». Російська держава, під верховенством якої Україна проіснувала понад 300 років, привчила суспільство до протистояння. Цей внутрішній опір як спосіб виживання і самозбереження не міг не вплинути на формування ментальних структур свідомості цілих поколінь. Як указують самі російські автори, саме у війні держави проти своїх підданих складається вічна суть «третього Рима».

Однак навіть страшні виразки на тілі суспільства можнавилікувати, якщо сама основа не згнила. Симптоми хвороби стають значно більш важкими, коли рекет стає стилем взаємин між самими громадянами. Усе частіше можна зіткнутися із ситуаціями, у можливість яких сучасній цивілізованій людині важко повірити. До таких, наприклад, можна віднести вимоги лікарів гарантії оплати реанімаційних послуг від рідних потерпілого в автокатастрофі і відмова надати допомогу у випадку їхньої фінансової неспроможності. «Можливість відносного удосконалювання соціальності є очевидною. Це – розвиток від варварства до сучасної гуманізованої цивілізації з усіма її досягненнями в емансипації людини. Так, створення на Заході “суспільства загального благоденства”, намітило шляхи вирішення того, що називали “неправдою капіталізму”. Як б негативні риси не демонстрував сьогодні Захід, що вступає в постеконіомічну епоху, це зовсім не захід цивілізації. Західна цивілізація не тільки не вичерпала свого емансипаційного потенціалу; вона як і раніше залишається найважливішою “окультуреною” сферою соціальності навіть в умовах масового суспільства. При всіх його пороках воно все-таки дає вижити й культурі. Тому в розвинених країнах гуманізація соціальності в цілому просувається. Розвиваються – хоча багато в чому іншими шляхами – громадянське суспільство і правова держава й у так званих нових індустріальних країнах”. [4, с.7.]

Відомо, що ознакою розпаду суспільства є спроба його самозбереження за рахунок більш слабкої частини – старих і дітей. Збереження майбутнього (дітей) і мудрості роду (старих) було одним з основних кроків на шляху становлення людини і створення культури.

Як правило, кожне суспільство, що поважає себе, повинне протистояти зазначеним вище ситуаціям. Адже завдяки

встановленню подібних відносин формується кримінальне суспільство. І самі громадяни своїми діями підштовхують до виникнення процесів, що знищують громадське життя зсередини.

Психологія допустимості так названого «малого зла» заради особистого виживання набуває сьогодні в українському суспільстві масового характеру. Ствердження цинізму, руйнування будь-яких культурних цінностей, зведення людських відносин до конкуренції на примітивному рівні фізичного виживання формує ауру надзвичайної агресивності, що, зрештою, приводить до саморуйнування суспільства. «Тоталітарна держава, зрозуміло, може практично цілком придушити економічну і побутову злочинність. Однак при цьому вона сама діє незаконними, репресивними засобами й в очах людини стає злочинцем номер один. Якщо ж ми вводимо демократичні свободи, нехай навіть у покрученій формі, ... то повинні чітко розуміти, що користуватися ними будуть усі, у тому числі і злочинці».[6, с.196.].

Як стверджує один з найвідоміших футурологів Олвін Тоффлер, із суспільствами, що потрапили у коло швидких змін, часто відбуваються подібні «неприємності», оскільки люди не встигають адаптуватися до нового і сприймати його адекватно. У таких суспільствах руйнування старих цінностей часто приводить до знищення будь-якої культури взагалі, крім найбільш примітивних її проявів. Формується психологія масового насильства. Взаємини зводяться до проблеми виживання, боротьби із собі подібними будь-якими засобами.

Подібна ситуація приводить до саморуйнування суспільства у фізичному розумінні або ж до знищення його як історичної одиниці і витисненню на задвірки історії.

Для українського суспільства сьогодні це стає цілком реальною перспективою, якщо воно не встигне сформувати досить сильне ядро, здатне до рішучого протистояння процесу саморуйнування, до конструктивної дії.

Олвін Тоффлер стверджує, що досить п'яти відсотків немаргіналізованого населення, щоб ситуація не стала безнадійною. Отже, чи є вони в нас? Чи зможе сучасне українське суспільство вижити, не полишивши після себе Руїну? Чи буде знайдений цивілізований шлях побудови по-справжньому незалежної Української держави?

Але знання здобувається освітою. А доступ до неї є не завжди. Тому з'являється усе більше підстав говорити про два основні класи

суспільства розвинених країн: освічених та і неосвічених [3]. І якщо перші, дійсно, багато в чому вже живуть у постеконічній епоху, коли на перший план виходить творчий, а не необхідний зміст праці, то другі міцно закріплюються в царстві праці як необхідності. Це явище вказує на одну з форм відчуження вже й інтелекту – через концентрацію його у певної соціальної групи. [4, с.5].

Література

1. Бочковський О.І. Життя і світогляд Т.Г.Масарика. Масарик про Україну // Відень – К. : 1921. – С.17-18.
2. Васильчук Ю. Постиндустриальна економіка і розвиток людини // Мировая економіка і міжнародні відносини. - 1997. - № 9-10.
3. Иноземцев В.Л. Теория постиндустриального общества как методологическая парадигма российского обществоведения // Вопросы философии. 1997. №10.
4. Киселев Г.С. Постмодерн и христианство // Вопросы философии. - 2001. - №12. - С.3-15.
5. Липа Ю. Провінція. Листи до А.Жука. 1944. Лист 11. // Розбудова держави. – Торонто: 1957. – Березень-квітень. – С.49-53.
6. Переслегин С., Столяров А. В защиту тени // Знамя. – 2002. - №12. – С.187-196.
7. Хайек Ф.А., фон. Претензии знания // Вопросы философии. – 2003. - №1. – С.168-176.
8. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних учень. – К.: 2001. – 514 с.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2

Віра Просалова

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови, теорії та історії
української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ЗА ЗАВІСОЮ ЛІТЕРАТУРНИХ ІМЕН, АБО ЩО ПРИХОВУЮТЬ ПСЕВДОНІМИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕМІГРАНТІВ

Статтю присвячено псевдонімам українських письменників-емігрантів, які не виявили бажання повертатися в Україну, а обрали чужину, невідомість, аби лише уникнути репатріації. Потерпаючи за своїх рідних (нерідко дітей), які лишилися в Україні, вони свідомо приховували відомості про себе, перекручували факти власної біографії, навіть літери змінювали у прізвищах або жили під чужими іменами. Виявлено, що для літературних імен автори найчастіше використовували рідні топоніми: Леонід Пархомович став Леонідом Полтавою, Петро Федун – Петром Полтавою, Іван Рощко із закарпатського села Ірлява – Ірлявським. Актуалізація письменниками назв українських міст, сіл, річок для створення літературних імен підтверджувала їхнє бажання зберегти духовний зв'язок з Україною. Псевдоніми допомагали приховати справжнього автора твору, рятували його та рідних від переслідування радянськими спецслужбами, служили автопрезентації в чужомовному світі.

Ключові слова: письменник, псевдонім, еміграція, діаспора, експатріант.

*«Ми не забудемо нашого Єрусалиму
у більшовицькому полоні – нашої України»
Сергій Домазар*

Псевдоніми здавна служили приховуванню справжнього автора, тому українські письменники, які відчули смак радянського «раю», зазнали там цькування чи репресій, потрапивши в табори Ді-

Пі, не хотіли більше повертатися в Україну. «Нас тут сотні тисяч таких, що не хочуть вертатись, – зізнавався Іван Багряний. – Нас беруть із застосуванням зброї, але ми чинимо скажений опір, ми волиємо вмерти тут, на чужині, але не вертатись на ту «родіну». Я беру це слово в лапки, як слово, наповнене для нас страшним змістом, як слово чуже, з таким незрівнянним цинізмом нав'язуване нам радянською пропагандою» [1].

Літературний псевдонім для письменника-емігранта, який на-самперед був змушений шукати засобів для виживання, мав особливе значення, бо дозволяв уникнути переслідувань, а також не завдавати клопоту рідним, які лишилися в Україні. Докія Гуменна, яку радянські критики назвали «куркульською письменницею», вже в еміграції відповіла своїм кривдникам: «Вашим цькуванням я [тобто Д.Г. – В.П.] була оббріхана, загнана, безправна парія, без змоги розвинути свої здібності, затуркана, задушена, розтрощена, ніщо. За що? За мої твори, за ясну правду без прикрас» [2, с. 124]. Звинувачення на кшталт «куркульської письменниці» закінчилося б арештом, тому їй довелося залишити Україну. «Не лишалося мені нічого іншого, як скласти в наплечник недруковані твори – нікому тут на рідній землі непотрібна, баляст – та й іти шукати світу, де правда-слово не переслідується, де я можу, не питаючи всяких цензур-гонителів, писати й друкувати все, що вважаю гідним. А насправді – творчо рости, скільки мої здібності й індивідуальність мають силу» [2, с. 125], – писала вона.

Проте найбільшим лихом були репресії, що за часів Миколи Єжова набули масового характеру. Тому ті письменники, яким довелося мати справу з радянським «правосуддям», під час перебування в таборах Ді-Пі докладали всіх зусиль, аби уникнути репатріації.

Мета цієї студії полягає у виявленні причин використання псевдонімів українськими літераторами за межами України, а також у визначенні основних тенденцій у творенні літературних імен. Особлива увага приділена тим авторам, які самі або їхні родини зазнали репресій. Ураховуючи значну кількість таких літераторів, обмежимося лише кількома спостереженнями, бо охопити всі псевдоніми в межах однієї статті навряд чи вдасться.

З-поміж тих, кому вдалося вирватися на волю, були письменник Микола Лазорський (справжнє ім'я та прізвище – Микола Коркішко), брат Миколи Зерова – поет і перекладач Михайло Зеров

(псевдонім – Орест), письменник, один із авторів повісті «Ворог народу» Михайло Джуль (псевдонім – Млаковий), поет, прозаїк, драматург, публіцист, маляр Іван Багряний, письменник і політичний діяч Василь Гришко, літературознавець, публіцист і культурний діяч Григорій Костюк, письменник, критик і журналіст Петро Волиняк (справжнє прізвище – Чечет), літературознавець, критик та есеїст Юрій Лавріненко, письменник і публіцист Віталій Юрченко (справжнє ім'я та прізвище – Юрій Карась-Галинський), літературознавець Петро Одарченко, письменник, літературо- і мовознавець Василь Чапленко, письменник і публіцист, автор спогадів «Українська інтелігенція на Соловках» Семен Підгайний. Цей перелік можна продовжувати, але названі імена служать швидше винятками, ніж правилом, бо більшість репресованих була фізично знищена.

Ті ж, кому вдалося потрапити в табори Ді-Пі, ретельно приховували родинні зв'язки, своє походження, перекручували час і місце народження, адже на українців, які знаходилися під польською юрисдикцією, не поширювалися домовленості союзників і таким чином можна було уникнути примусового повернення, якщо вдавалося взяти довідку, що до 1939 року та чи інша особа мешкала на території Західної України.

Можна лише дивуватися винахідливості наших співвітчизників, які в умовах загрози життю знаходили способи, аби не повернутися. «На нас, втікачів, почали полювати репатріаційні комісії чи місії. Представники советської влади їздили по селах і за своїм списком вимагали “ворогів народу”, – згадував Василь Гайворонський. – І я попросив люб'язну секретарку бюргермайстра, щоб вона змінила в моєму прізвищі деякі літери» [3, с. 133]. Таким чином із Василя Гайворонського він став Гайдарівським. І завдяки цьому родина письменника, яка лишилася в Костянтинівці, вціліла, хоч і пережила обшук.

Подібний, але дещо інший шлях віднайшов схильний до авантюри поет, громадський діяч, журналіст Леонід Пархомович, батьки якого стали жертвами сталінських репресій, тому він мав що приховувати. Вигадана ним версія про те, що його предки походили з колишніх полонених шведів, які вціліли після битви під Полтавою, дозволила йому взяти прізвище Єнсен, а псевдонімом він обрав рідний топонім – Полтава. Саме він разом із Леонідом Лиманом вивіз такі необхідні для налагодження видавничої справи українські

шрифти з німецького міста Плауен, що знаходилося тоді в радянській окупаційній зоні. Відчайдушні спроби експатріантів дозволили їм зберегти життя та продовжити творчу діяльність за межами України.

Під чужим прізвищем *Домазар* жив і Сергій Давиденко – письменник, публіцист, перекладач, автор роману «Замок над Водаєм». Чуже прізвище допомогло йому врятуватися. «Після розгрому УГА, ледве видужавши від тифу, потрапив у в'язницю, – так характеризує цей складний період його життя Тетяна Петренко. – Був засуджений до розстрілу, але врятувався, і з того часу прибрав прізвище померлого від тифу побратима по зброї» [4, с. 128].

Нерідко навіть друзі не знали справжніх імен письменників-експатріантів. Так, Роксолана Зорівчак, написавши статтю про відомого україніста з Великобританії Віктора Свободу, з яким як перекладачем мала можливість спілкуватися в Лондоні в 1991-1992 навчальному році, не знала, що за цим ім'ям приховувався Віктор Леонтійович Тканов, батько якого загинув у 1933 році. «Мало доброго зазнав він [тобто Віктор Тканов. – В.П.] у Рідному Краю – то були роки терору й насилля, коли кожен лакей робив, що йому заманулося, коли повсюду снував жах, коли вистежували т. зв. “ворогів народу”, коли ніхто не був у безпеці, коли спокійними були лише мертві, а єдиним центром міського життя були тюрми, – писала вона. – У 1933 р. пройшов Віктор кризь пекло голоду, а згодом – заарештували його батька, який загинув десь на Колимській каторзі» [5, с.10]. Мушу визнати, що й сьогодні ми не маємо точних відомостей про багатьох наших співвітчизників, незважаючи на помітні зрушення у цій сфері.

Літературознавець, геолог за фахом Любов Дражевська, яку двічі позбавляли можливості здобути вищу освіту (перший раз у 1929 році виключили з літературного відділу Харківського інституту народної освіти – як «доньку ворога народу», другий у 1935 році з геологічного факультету Харківського педінституту профосвіти – як дружину «буржуазного націоналіста» Юрія Лавріненка), так згадувала про перші кроки «недостріляних» українців у США, тобто колишніх політв'язнів, військовополонених, остарбайтерів чи членів їхніх родин: «Чого тільки не робили новоприбулі. Чимало жінок працювало на швейних фабриках. Скульптор С. Литвиненко, автор надгробного пам'ятника Франкові у Львові, фарбував помешкання; художник П.Холодний варив їжу для мух-дрозофіл у лабораторії

генетики в Колумбійському університеті; учена-ботанік Наталя Осадча-Яната прибирала офіс разом із письменником Ю.Косачем» [6, с. 8]. Микола Понеділок продавав морозиво, мив посуд у ресторані, Василь Чапленко прибирав у шпиталі. Проте їм удалося вижити (хай і ціною надлюдських зусиль!). «Творча діяльність – усупереч постійним пошукам роботи, житла, зрештою, ґрунту під ногами, непевності в завтрашньому дні – давала літераторам можливість плекати національний духовний світ, осмислювати набутий життєвий досвід, творити іншу – художню – реальність» [7, с. 374]. Це був спосіб терапії й водночас болісного повернення до минулого, бо творча робота змушувала подумки повертатися до колишніх випробувань і ще раз їх пережити.

Досвід тих, хто вирішив повернутися, переконує, що їх чекали арешти. Так, спроба реемігрувати Миколи Студецького, який друкувався під псевдонімом Скеля, закінчилася арештом. За звинувачення у шпигунстві він у 1950-х роках отримав 25 років ув'язнення, проте відбув лише 5 років табору на Далекому Сході, бо після смерті Сталіна пощастило вирватися на волю.

Письменники-експатріанти, найбільше остерігаючись агентів радянських спецслужб, вражали зливою вигаданих імен. Прозаїк, гуморист, сатирик Роман Колісник, скажімо, мав такі псевдоніми, як Walter Cap, Ро-Ко, Іван Кооперативний, Денис Депутат, Семен Діяспорний. Збірку гуморесок «Тяжко бути політичним емігрантом» він підписав як Walter Cap, тобто як Волтер Кап. Поет, сатирик, журналіст Анатолій Калиновський приховувався за псевдонімами Анатоль Галан, А.Чечко, Іван Евентуальний, Колібрі, Кость Галан, Василь Орлик. Поет, літературознавець, публіцист, історик Роман Бжеський друкувався під такими псевдонімами і криптонімами, як Вернигорець, Р. Гармаш, Гармаш, Роман Задеснянський, Роман Десняченко, М. Лівобережець, Іван Мазепинець, Р.Млиновецький, Роберт Паклен, Р.Орликівець, Провінціял, Характерник, Дажбожич, І. М., М. Р. та ін. Книгу про Тараса Шевченка «Апостол української національної революції» він підписав як Роман Задеснянський. Історик, письменник, автор гумористичної повісті «Щоденник національного героя Селепка Лавочки», надрукованої, щоправда, без вказівки авторства, Юрій Крохмалюк мав такі літературні імена, як Юрій Тис, Юрій Орест, Б. Коринт, Ю.Тис-Крохмалюк.

З-поміж псевдонімів звернемо увагу на утворені від топонімів прибрані імена. Так, наприклад, уродженець Полтавщини, письменник, перекладач, громадський діяч Василь Королів псевдонімом В. Диканський, що виник від назви легендарного села Диканька, акцентував зв'язок із рідною землею. Поет, байкар, видавець, редактор Іван Манило, який народився на Запоріжжі, скористався гідронімом Дніпро й утворив псевдонім Дніпряк. Літератор, актор, художник, громадсько-політичний діяч Федір Габелко псевдонімом Лубенський підтверджував свій нерозривний зв'язок із Лубнами – старовинним містом над Сулою. Уродженець Сміли, що на Черкащині, Федір Матушевський друкувався російською мовою як Смелянец, тобто мешканець Сміли. Поет, публіцист, перекладач, історик літератури Василь Маслов-Стокоз, уродженець Батурина, що на Чернігівщині, обрав псевдонім Батуринський. Літературознавець, мовознавець, фольклорист, публіцист Петро Одарченко, який народився в селі Римарівка Гадяцького повіту тодішньої Полтавської губернії, друкувався під псевдонімом П.Римаренко. Літературні імена вже згаданого Романа Бжеського – Роман Задеснянський та Роман Десняченко – виникли від гідроніма Десна.

Нерідко літератори для автопрезентації використовували назву рідного села: поет Іван Рошко із закарпатського села Ірлява обрав псевдонім Ірлявський, поетеса Оксана Лятуринська із волинського села Вишнівець – Вишневецька, поет, прозаїк, гуморист, сатирик Теодор Курпіта із галицького села Ремезівка – Ф. Ремезівський. Письменник, літературознавець, громадський діяч Аркадій Животко, який народився в селі Пухово Воронежської області, мав псевдонім Пуховський. Літературознавець, критик, громадський і політичний діяч Володимир Дорошенко псевдонімом Білоцерківець акцентував зв'язок із полтавським селом Білоцерківка, де минуло його дитинство. Поет, прозаїк, сатирик Сава Чернецький, уродженець села Далешове Городенського повіту, обрав псевдонім Далешівський.

Рідше автори залучали топоніми, пов'язані з місцями їхнього тимчасового перебування чи ув'язнення. Так, літературознавець Юрій Лавріненко, який зазнав переслідувань і відбув ув'язнення в Норильську, свої враження від перебування там підписав псевдонімом Коларгонець, що виник від назви штрафного табору Коларгон, який знаходився аж за Північним полюсом на Таймирі. «Той край завбільшки в Західню Європу, а населення там – тільки тисяча дол-

ган, – писав колишній в'язень. – Нас – вигнанців із советського раю – привезли туди під конвоєм на енісейських баржах, і внаслідок цього населення неосяжного Таймиру зросло вдсятеро» [8, с.13]. Ці слова допомагають уявити масштаби сталінських репресій.

З метою конспірації письменники-експатріанти та літературознавці друкувалися під дівочими прізвищами своїх матерів: Леонід Мосендз – Лясковець, син Василя Стефаника – Юрій Гаморак, Юрій Лавріненко – Ю.Дивнич, Василь Іванис – О.Болотенко. Для приховування власних прізвищ були задіяні також слова на позначення фаху (Воєнний – Віктор Піснячевський, Іван Кооперативний – Роман Колісник), соціального становища (Подорожний – Василь Королів, Бурлака – Микола Чирський, Студент – Віталій Бендер), флори чи фауни (Юрій Клен, Гордій Явір – Освальд Бургардт, Ростислав Кедр – Іван Манастирський, Яструб – Василь Кучабський, Осика – Михайло Островерха, Іванна Чорнобривець – Олександра Сулима-Блохина, Наталка Волошка – Наталія Ливицька-Холодна).

Автори також створювали псевдоніми на основі власного чи батькового імені, наприклад: Олександр Грибінський друкувався під утвореним від свого імені псевдонімом Олександрів, Дмитро Гунькевич – подібним чином утвореного псевдоніму Дмитревич; Федір Габелко – під псевдонімом Федорко, тобто використав розмовну форму власного імені; Ярослав Курдидик – зменшувальним ім'ям Славко; Роман Купчинський – скороченим ім'ям Рома. Від імені батька були утворені такі псевдоніми: М. Іванейко – Миколи Івановича Шлемкевича, П.Василенко – Петра Васильовича Одарченка, В. Кириленко – Василя Кириловича Чаплі. Автор багатьох творів для дітей Богдан Данилович Гошовський друкувався під псевдонімом Богдан Данилович, тобто власним ім'ям та по батькові.

Для приховування справжнього прізвища були використані також знакові імена літературних героїв. Так, поет, драматург Тарас Боровець скористався ім'ям головного героя повісті Миколи Гоголя – Тарас Бульба, який покарав свого молодшого сина Андрія за зраду; поет, публіцист, літературознавець, перекладач Микита Мандрика – ім'ям отамана морського походу з історичної поеми Тараса Шевченка «Гамалія»; письменник, публіцист, перекладач, видавець Юрій Тищенко – прізвищем героя поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки» Галайда, що називає бездомну людину. Публіцист, критик, видавець, громадсько-культурний діяч, меценат Федір Матушевський актуалізував ім'я Мартина Борулі з однойменної коме-

дії Івана Карпенка-Карого, який намагався вибитися у дворяни, однак безуспішно, та Шпоньки з незакінченої повісті Миколи Гоголя «Іван Федорович Шпонька та його тітонька», в якій ішлося про спроби тітки одружити тридцятивосьмирічного поручика у відставці.

Літератори також приховували відомості про себе, вдаючись до псевдоандронімів (чоловічих форм псевдоніма для жінок) чи псевдогінімів, тобто жіночих форм псевдонімів для чоловіків. Діма – це, наприклад, літературне ім'я поетеси, драматурга Діамари Комілевської (дівооче прізвище – Ходимчук). Поетеса, драматург, перекладач Ольга Петик друкувалася під псевдонімом Володимир Ольгович; Катерина Перелісна – Клим Пищик; Ольга Литвин – Ігорцьо, Антін.

До жіночих форм псевдонімії вдавалися Улас Самчук, який ім'ям Ольга Волинянка підписував публіцистичні твори; пародист, майстер містифікації Кость Буревій (справжнє ім'я та прізвище – Костянтин Степанович Сопляков) друкувався під жіночим псевдо Варвара Жукова; літературознавець Степан Гаєцький, який у 1933 році зазнав репресій і був висланий до Середньої Азії, ховався за псевдонімом Л. Гайка; поет, літературознавець, редактор Іван Коровицький маскувався за псевдонімом Л. Печинська. Олександр Воронин – письменник, редактор, видавець, громадський діяч, син письменника Олекси Кобця – друкувався під псевдонімом Зоя Вишгородська. Син репресованого драматурга Миколи Куліша, автор спогадів «Слово про будинок “Слово”» – Володимир Куліш – публікацію сатирично-гумористичних творів супроводжував псевдонімом Серафима Гусочка. Отже, жіночі чи чоловічі форми псевдонімів служили успішній конспірації авторів.

Висновки. У цій студії зосереджено увагу на причинах і джерелах виникнення псевдонімів тих українських письменників, які, зазнавши переслідувань в Україні, свідомо обрали шлях експатріантів. За псевдонімами ховалися колишні репресовані, військовополонені, оstarбайтери та члени їхніх родин. Вони намагалися не нашкодити рідним, які лишилися в Україні, адже в декого з них, як, зокрема, у Василя Барки, Івана Багряного, Василя Гайворонського, в рідному краї лишилися діти. Радянські спецслужби для шантажування національно свідомих літераторів нерідко використовували саме дітей, змушуючи їх викривати своїх батьків, як, наприклад, Бориса Зосимова – сина Івана Багряного, який виступив по радіо з

обвинуваченням батька. Хоч письменник гідно відповів йому, згадавши про синів Тараса Бульби, проте дуже переживав з цього приводу. Псевдоніми допомагали приховати справжню особу автора, захищали його та його рідних від переслідувань радянськими спецслужбами, служили самопрезентації у чужомовному світі, маніфестації авторського кредо.

Література

1. Багрянний І. Чому я не хочу вертатись до СРСР? URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1210> (дата звернення: 05.04.2024).
2. Гуменна Д. Хіба це справедливо? *Сучасність*. Мюнхен, 1988. Ч. 9 (329). С. 124–126.
3. Гайдарівський В. Дещо про себе і свою творчість. *Письменники української діаспори: донбаський вимір* /упоряд. В. А. Просалова. Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. С. 128–133.
4. Петренко Т. Сергій Домазар – український письменник в Австралії. *Рідний край*. 2012. № 2 (27). С. 128–130.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2012_2_25.
5. Зорівчак Р. З Україною в серці (Віктор Леонтійович Свобода). *Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2008. Вип. 75 (5). С. 9–14.
6. Дражевська Л. Перші кроки «недостріляних» українців у повоєнній Америці (Очима свідка). *Слово і час*. 1991. Ч. 10. С. 28–34.
7. Просалова В.А. Покоління Другої світової війни в літературі української діаспори США. *Чверть століття українсько-американської дружби: досвід гідний майбутнього: зб. матеріалів III американознавчої мультидисциплінарної конференції* / упоряд. Калитчак Р.Г., Зазуляк З.М. Львів, 2016. С. 369–379.
8. Лавріненко Ю. Чорна пурга та інші спомини. Мюнхен : Сучасність, 1985. 186 с.

УДК 811.161.2'42

Тетяна Єщенко,

докторка філологічних наук, професорка, завідувачка катедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, членкиня НТШ, orcid.org/0000-0002-3624-5072

КУЛЬТУРНО-ЕТНІЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ЕМОТИВНОСТІ ТА ЕМОЦІЙНОСТІ ТЕКСТУ

Текст постає системою смислових елементів (одиниць), функційно зінтегрованих у єдину ієрархічну структуру замислом (комунікативним наміром) автора тексту, кожна його одиниця входить до певної системи зв'язків. Текстові категорії як інваріантні ознаки словесного цілого мають ієрархічне підпорядкування: одна категорія узалежнена від іншої, причому вона, з одного боку, наділена самодостатністю, а з іншого – постає органічним складником спорідненої за кількома чи багатьма диференційними ознаками категорії вищого рангу. Ієрархію прагматичного рівня репрезентує модальність, яка охоплює підкатегорії експресивності, емотивності, референційності й аксіологічності. Мета статті – описати емотивність та емоційність як підкатегорії текстової категорії модальності; вказати на її культурно-етнічну зумовленість.

Ключові слова: *українська мова, текст, текстова категорія, мовні засоби, емотивність, емоційність, модальність, прагматика.*

The text appears as a system of semantic elements (units), functionally combined into a single hierarchical structure according to the design (communicative intention) of the author of the text, each of its units is part of a certain system of connections. Textual categories as invariant features of the verbal whole have a hierarchical subordination: one category is dependent on another, and it, on the one hand, is endowed with self-sufficiency, and on the other hand, a higher-ranking category connected by several or many distinguishing features

acts as an organic component. The hierarchy of the pragmatic level is represented by modality, which includes the subcategories of expressiveness, emotionality, referentiality, and axiologicality. The purpose of the article is to describe emotionality and emotionality as subcategories of the textual category of modality, pointing to the cultural and ethnic conditioning of the text.

Key words: *Ukrainian language, text, text category, linguistic means, emotionality, emotionality, modality, pragmatics.*

Постановка проблеми. Осягнення феномену тексту неможливе без розуміння його інваріантних ознак – категорій. Отже, категорія – це поняття, у якому відбито найзагальніші й найсуттєвіші властивості, ознаки, зв'язки та відношення між предметами і явищами об'єктивного світу. Модальність тексту вможливорює осягнути авторську позицію автора, його задум і мету, вона є наскрізною текстовою категорією, реалізованою через поступове нагромадження таких сигналів образу автора, як емоційна та оцінна лексика, афективний синтаксис, граматична, лексична, композиційна заявленість автора [4, с. 299]. Підкатегоріями щодо модальності тексту є його референційність, емотивність, емоційність та аксіологічність. Питання статусу категорії модальності належить нині до суперечливих проблем лінгвістики, оскільки складність цієї категорії визначується тим, що вона поєднує в собі проблеми об'єктивної дійсності, речення та його автора [1, 3]. Дихотомія категорії модальності теж не сприяла її однозначному трактуванню: в одних працях перевагу віддають сутності об'єктивної модальності й залишають поза увагою особливості суб'єктивної модальності, тоді як в інших навпаки – в аналізі суб'єктивної модальності з поля зору випадає об'єктивна модальність. Суперечливості набуває питання взаємодії категорій модальності та емоційності. *Емоційність* витлумачують як психологічну категорію, пов'язану з тими чи тими виявами реакції людини на зовнішні або внутрішні чинники.

Мета розвідки – описати емотивність та емоційність як підкатегорії текстової категорії модальності, що вказують на культурно-етнічну зумовленість тексту.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємним конститутивним складником тексту є інформація про певні емоції, адже текст –

продукт свідомості автора, що органічно поєднує логічне та емоційне сприйняття дійсності. В емоціях за допомогою мови знаходить вияв індивідуальне ставлення людини до явищ дійсності. Модалізацію емоцій посилює такий чинник, як селекція відбору мовних засобів, що структурують, тобто породжують текст, надають йому певної емоціогенної сили. Система мовних засобів уможлиблює безпосередньо або опосередковано експлікувати будь-яку емоцію. Проте в реальності емоції реалізовані не лише мовними засобами, а й неконтрольованими фізіологічними реакціями тіла, контрольованими руховими реакціями на те, що відбувається. Категорія емотивності може бути актуалізована в тексті двома способами: вербально (у назвах почуттів й емоцій) і невербально (в описі міміки, жестів, рухів тощо). Вияви емоцій, зафіксованих у художніх текстах, різнорідні. З-поміж них вирізняють 1) просодичні (звукові), наприклад: «*Дурак я, дурак... Дурр-рак я!!!...*» (Іван Багряний); «*...хіхікали єхидно: – О! – поволік, поволік!*» (Іван Багряний); 2) мімічні (зміни виразу обличчя та його частин), наприклад: «*Проте щось невловиме, своєрідне змушувало людину насторожитися, ще й ще обводити поглядом довкола себе*» (М. Дашкієв); 3) рухові (рухи рук, тіла), наприклад: «*Бив до крові, гунав коліньми, головою, всім тілом*» (Іван Багряний); 4) вегетативні (непідконтрольні волі та свідомості людини), наприклад: «*Коні потрюхикали нога за ногою, та Лучукові однаково від незвички й невміння було тяжко, він хилився то на один бік, то на другий, його підкидало, зсувало, не встигав він випрямитися, а вже знов опинявся в небезпечній похиленості, був уже весь змокрілий від зусиль, дрижали йому руки й ноги і все тіло дрижало від вичерпаності й знесилення*» (П. Загребельний). В оформленні прагматичного простору тексту значну роль відіграють графічні засоби, які об'єднано в дві групи. До першої групи належить пунктуація як комунікативно-інформаційний засіб, до другої – засоби друкарської виразності тексту. Пунктуаційні знаки поряд із членуванням речення на синтаксичні складники, поділом тексту на речення з указівкою на його загальну характеристику (питання, окличність, ствердження) передають емоційно-прагматичне забарвлення словесного цілого, репрезентують ставлення автора до висловлюваного: натяк на підтекст, показ емоційної реакції. Окрім цього, пунктуація віддзеркалює ритміко-мелодійну побудову мовлення (те, що в усному мовленні виражено просодичними

елементами: наголосом, тоном голосу, паузами, подовженням звуків тощо). Оскільки пунктуація не так жорстко нормована, як правопис, автори художніх текстів користуються свободою вибору графічних засобів. Так, емоційні паузи можуть передаватися комою, трьома крапками, тире. Прагматична виразність графічних знаків художніх текстів неоднакова [6, с. 20–24].

Крапка зазвичай є графічним закінченням розповідного речення. У процесі розгортання єдиного сюжету або швидкої зміни подій вона фрагментує текст на короткі самостійні речення і водночас передає єдність словесного цілого. Крапка (кома) – графічний виразник паузи – може використовуватися як для підкресленого сегментування речення, виокремлення його частин, витворення динамічного текстового малюнку, так і для вираження вповільненої емоційної паузи, створення статичності картини: «*стіл. мовчанка. дихання. військо. долоня. пам'ять. пройтися / трішки. втома. / кімнату перебути. ремонт залишити історикам. вечір. стіл. / дихання без квартирки. / стіни як пейзажі. пам'ять у долоні. мовчанка. колекції меблів...*» (П. Коробчук).

Знак запитання ставлять у кінці речення з різним ступенем питальної інтонації. Питальні речення можуть містити сумнів, прохання, різку вимогу, здивування, недовіру, обурення тощо. Акумуляція пунктуаційних знаків (знака оклику та знака питання) виражає обурення, гнів, велике емоційне збудження, «*коли мова не говорить, а кричить*» (М. Брандес), порушуючи всі синтаксичні канони, як, наприклад, у віршованому творі Івана Юви:

«А ДЕ Ж ТОЙ ХРЕСТ ХОЧ ДЕРЕВ'ЯНИЙ

??

!!» (М. Луговик)

Дужки зазвичай слугують для передачі оцінки, обґрунтування, конкретизації чогось. Текст можуть видозмінювати регулярно використовувані вставлені конструкції, обрамлені дужками, які виконують роздільну функцію, наприклад: «*Ми шукали людей / (ми гляділи під кожен камінчик). / Ми шукали весь день / (Ми вигляділи собі очі і на них з'явилися червоні обідки). / Ми гукали їм всяке / (Сімома різними мовами), / Ми лишали їм знаки / (Хоч і самі до кінця не розуміли їх значення)*» (Г. Ткачук).

Тире як один із знаків пунктуації використовують у функції протиставлення з градацією для підсумкової оцінки чогось. Воно може сигналізувати про обірваність інформації, графічно заміщувати

пропущені слова в реченні, наприклад: *«Ти, мій товаришу втечі, нині вже знаєш, / Дзвони доріг не вітають – прощають. Відтак – / Біле – крило – і – цілунок – навзаєм. / Пам'ять на березі тиші скльовує стомлений птах»* (Д. Сироїд). Трапляються випадки нижнього підкреслення в художньому тексті, наприклад: *«_Я_ себе не люблю»* (В. Черняхівська).

Дефіс слугує для ігрового поєднання слів з іронічним ефектом як емпатичний засіб поєднання слів у словосполученні, а також для утворення оказіональних метафор та епітетів у складених словах. Графічне розтягування звуків може графічно імітувати стан чуттєвого збудження, заїкання, покашлювання, подих, інтимізацію тощо, наприклад: *«усе що відомо / бла-бла-благородність / бла-бла-благовірність / бла-бла-благо-честя / бла-бла-благочинство»* (М. Лижов).

Три крапки вказують на емоційні паузи, невпевненість, збен-теженість, нервовість, неспішність, наприклад: *«Я не повім вам чорне з мого щоденни... / ... К. землеміром не був і не бачив абсур... / ...думаєш янгольським віттям або шедевра.../ ...ми в березневу кору вростаєм а всю... / ...дивну і гірклу весну в поміжсоня... / ...хиткозроста застуда...туди...туди...»* (А. Малігон).

Лапки використовують автори для прямої мови, виокремлення цитат, власних назв, підкреслення окремих лексичних одиниць, діалектних, іронічних слів, уживаних у незвичному значенні, наприклад: *«Вогонь і той її не бере. Бензином, бувало, обіллємо, бензин обгорить, а камка вся ціла... – Отож такий “новатор”...»* (О. Гончар).

Усунення пунктуації з тексту відволікає увагу читача від змісту, змушуючи його зосередитися на формі. Завдяки відсутності синтаксичного початку та синтаксичного кінця автори можуть передавати внутрішній монолог (потік свідомості), відчуття нескінченності, часової протяжності. Такий комунікативний засіб породжує двозначність тлумачень і витворює поліплощинну семантичну сув'язь, наприклад: *«Нахмурило брови / сизі брови над києвом / ще на сезон зоставлено / ласий кусок / і питає поет розгублено: / а як же “убий його” / і як же владивосток / а як же париж і лондон / чікаго і нью-йорк? / і знову латані вітрини хрещатика / рейтерська / і кава / і дощ»* (М. Семенко). Підтекст наведених рядків імпліцитно демонструє переживання того, що просування революції на Захід було зупинене. Використання

якогось одного пунктуаційного знака на тлі повної відсутності інших посилює його вагомість, він є значущим у пунктуаційно-графічній порожнечі, наприклад: «*Не запитуй: навіщо? для чого? куди? і чому? / Все одно не збагнеш ти хоч скільки в пророки не пнися / Тож зіжмакай гординю свою і всміхнися народу цьому / Чи самому собі чи й нікому та все ж усміхнися*» (О. Ірванець).

Якщо перша група графопрагматичних засобів є суто лінгвістичним явищем, що підпорядковане законам мови, то другу групу репрезентують екстралінгвальні елементи, які мають важливе значення для вираження ідіостилю автора, фіксації його в письмовій формі. До цієї групи належать різні шрифти, незвичне розташування рядків тексту, членування на абзаци, кегль, різновиди набору (курсив, розрядка), засоби графічної образності, поділ текстів на абзаци, віршів на строфи, способи виокремлення тексту (жирний, підкреслення, курсив і под.). Автори художніх текстів використовують з метою досягнення прагматичного ефекту різні ексцентричні друкарські та графічні прийоми, а саме:

1) заміна великої літери малою у власних назвах і навпаки – малої літери великою в загальних назвах, наприклад: «*13-те ребро / у твоєму тілі / Я / тобі не коле?*» (О. Ляснюк); «*час збіжиться як ртуть нім розплавлене олово / у пекельно палюче НАЩО*» (В. Сад); «*Мене не знайдуть, бо мене НЕМАЄ*» (В. Балдинюк);

2) різні способи виокремлення тексту (жирний, підкреслення, великі літери, курсив, розрядка), наприклад: «*Як тобі сказати, як тобі вмовити / Ці слова без назви, цю розливу ртуть, / Цю необережність, вкинуту у літо / Поміж берегами **видихни і будь?***» (М. Кіяновська). У художніх текстах початкові рядки строф можуть бути оформлені у вигляді назв нот: «**ДО**торкнувшись, **РЕ**спубліка, **МІ**сяць, **ФА**йна, пара**СОЛЬ**ка, **ЛЯ**катись, **СІ**че, **До**лина» (Н. Назар). З-поміж невербальних способів реалізації прагматичного аспекту інформування в текстах фіксуємо, до прикладу, у поезії Наталії Назар такі форми виділення слів та літер у тексті: **жирний** («Помаранчева осінь»), **курсив** («Біль»), різні розміри літер у творах, («Це Я», «Дев'ята симфонія Бога»), а також **акровірші** («Дух Святий»; «СНІД»; «Бандерівець»; «Євхаристія»; «Дорогій завучці», «Голодомор»; «Бандера»; «Боже милосердя спасіння мое»; «Віра Надія Любов»; «Божа Воля», «Осінній ліс»; «Бог «Тетяна», «Юрій», «Олексій», «Шевчук П. І.», «Уляні», «Антонія С.», «Христофора», «Домініка»; «Фаустина», «Йосафата»; «Служебниця Марії»; «Амброзія»; «Діоге-

на»; «Мар'яна»; «Єремія»). Промовистою ілюстрацією до сказаного є акровірш, присвячений Святій Амбросії Сабатович, українці з Бразилії, яка пожертвувала своїм життям, рятуючи під час пожежі дітей:

Акварелі нічної пожежі.

Мовчання шматує крик.

Бачив це місяць із вежі.

Розбився від болю і зник.

Остовпіли ангели (ім-бо терпіти не дано).

З неба зійшли Серафими дивитись на той Вогонь...

І знайшли її разом, на руках із дитиною, рано.

Ясність була невидима від її обвуглених скронь (Н. Назар).

3) відсутність інтервалів між словами – словозлиття: «Я звикла вже гратися в гру, / Дитячу гру «ТАКІНІНЕКАЗАТИ / ЧОРНОГОЙБЛОГОНЕНАЗИВАТИ» (Т. Савченко);

4) графічне сегментування віршового рядка на окремі ритмічно-інтонаційні та експресивно-сміслові фрагменти – «сходинки», або «драбинки»:

«усе що я пишу це

не мої не листи

не до тебе» (О. Ляснюк);

5) поєднання різних графічних і знакових систем (кирилиця, латиниця, цифри):

«Згадки під **zam.com**» (А. Малігон); «Так, мов порве намисто сіра якась чума. / Так, мов протягне рану потяг від **N** до **Z**, / Сумно покаже ребра зачаток твого човна, / Важко на тебе глянуть очниці пустих планет (А. Малігон); чорну дискету з червоною наклейкою / вмикаю / бачу там дивний **Word'івський** файл / із сотні разів набраним / одним і тим самим

номером телефону / я немов велику зграю вороння над засніженими дахами / **465-49-58 465-49- 58 465-49-58 465-49-58 465-49-58 465-49-58 465-49-58 465-49-58** / але я не став телефонувати» (Я. Гадзінський);

б) фігурне розташування рядків тексту, так зване «малювання словом» (рис. Зорова поезія «Вітряк» М. Сарми-Соколовського), а також малюнкові вірші Н. Назар у вигляді: *хреста* («Таємниця покликання – нескорена вірність»). У художньому тексті, з одного боку, помітна тенденція до повної відсутності пунктуаційних знаків, а з іншого боку, спостережено часті випадки нерегламентованого або надмірного їхнього побутування. Художні тексти є семіотично ускладненою структурою, у якій графічні засоби виконують прагматичну функцію і використовують, щоб уплинути на адресата, привернути увагу читача незвичністю свого оформлення, дати емоційну оцінку зображуваному в тексті (модальна функція). Це один із способів реалізації текстами таких художньо-естетичних рис, як текстова відкритість, свобода вибору графічних засобів, суб'єктивність декодування прагмалінгвальних знаків [6, с. 20–24; 4, 201–206].

Образ автора в художньому тексті може розкривати модальні емотивні смисли. Наприклад, Іван Багряний, описуючи свого персонажа (Петра), створює зовні непривабливий образ, наголошуючи, що він непривабливий від тяжкої праці й бідності, наприклад: *«Чорний від сажі, брудний від глини і рудий від цегли Петро йде по вулиці»* (Іван Багряний); *«Картуз, з трудовим стажем в десять років, з'їхав на очі. Грязюка чвиркає з-під рудих чобіт, а вони як найняті: то сюди, то туди, то туди, то сюди... Обличчя чорне. Під шаром сажі, в ляпасах глини пропав вираз, але... З-за фартуха виглядає сургуч і обдулось»* (Іван Багряний); *«На канаві лежить аршин опрацьований, вирівняний мозолями рівно за стільки літ, скільки має Петро без трьох, в які мати вигодувала закислою "куклою". Ватерпас плаває в калюжі — гирка якорем сіла на дно»* (Іван Багряний).

Емотивність регулярно актуалізують різні спонукальні реченням, за допомогою таких модифікаторів: 1) *заклик*, наприклад: *«Вкрадь мене, Таратутто! Повези кудись, повінчаймося у соборі!»* (О. Гончар); 2) *пропозиція*, наприклад:

«Тікайте в мій очерет, – сказав Микита Гордійович» (М. Хвильовий); 3) *запрошення*, наприклад: *«Ну, словом, заходьте — поговоримо»* (М. Хвильовий); 4) *порада*, наприклад: *«Значить, вам треба молитися»* (М. Хвильовий); 5) *пояснення*, наприклад: *«Річ у тім, що не треба нехтувати ніякими можливостями»* (В. Винниченко); 6) *переконання*, наприклад: *«Повірте моєму слову,*

я на повнім ходу стрибав з поїзда, а деякі боялись» (О. Гончар); «Повірте мені, він зробив для свого життя уже в багато разів більше, ніж ми оце тут робимо..» (О. Довженко); здивування, наприклад: «А, **що!** Чого ради я повинен для сім'ї давати своє... все найдорогше, чому сім'я мені не дасть свого найдорогшого... "святого"?» (В. Винниченко); «Вона була смертельно ображена, до нестями ображена, гнів її не можна собі й уявити, але вона все ж таки по-справжньому не закричала. **От що!**» (В. Винниченко). Лексему *що* активно використовують у запитальних висловленнях, наприклад: «**Що?** Оповістіть, що буде виплачена вся сума, яку схоче злодій» (В. Винниченко); «**Що?** Ні? Не бреше. І менше не хоче? Це категорично?.. Гм. Добре» (В. Винниченко). У наведених конструкціях аналізована лексема експлікує здивування як тип реакції на нову, раніше невідому інформацію. Змішаний тип здивування зафіксовано в текстах, де експлікованого вияву набуває перезапитування, наприклад: «В чому річ? **Що** за чудний регіт пана президента?» (В. Винниченко); «Смертний присуд. Але над ким? Над тими трьома чи над цими двома?» (В. Винниченко). У таких реченнях маркером емотивності є не лише інтонація, а весь контекст. Непряме (опосередковане) спонукування для певної аудиторії прийнятніше, ніж пряме, оскільки останнє може виклакати роздратування й протест, наприклад: «Я б усіх примусила ходити по росі» (О. Довженко) – непрямі спонукальні акти; «Залиште мене, куркулі прокляті!» (О. Довженко) – прямі спонукальні мовленнєві акти. Номінативні речення, об'єднуючись у своєрідні ланцюги, створюють у художніх текстах ритміку, наприклад: «**Темінь. Прірва. Край. Зайди за грань. Нам надто тяжко жити непевністю**» (В. Стус). Приєднувальні конструкції імітують спонтанне розмовне мовлення й передавання процесу думки. Наприклад: «Хай латаний, з бурдюком через плече явиться він у панську столицю, але скривдити себе нікому не дасть! **Та й не самі ж пани та полупанки там, є вже в нього в Асканії і справжні друзі**» (О. Гончар). Дієслівні односкладні речення сприяють зосередженню уваги адресата на дії, процесі чи стані, наприклад: «**О піддайся покуті самотності!**» (В. Стус); «**Прикрийся мідною горою, сховай зухвалу голубінь**» (В. Стус). Однорідні члени речення в художніх текстах можуть бути індикаторами не тільки однотипних дій, явищ, предметів, а й градації як стилістичної фігури, наприклад: «**Вирветься крик чи**

іржання та й знову у шумі зіллється» (П. Тичина). Окремого коментування вимагає повтор як реалізатор текстових категорій. Контактний повтор об'єднує тотожні чи подібні мовні одиниці, розташовані поруч, наприклад: *«А я ж не знала, я ж не знала...»* (Л. Костенко). Сумісний повтор, на відміну від контактного, передбачає відтворення редуплікованих одиниць, розташованих поруч, але таких, що входять до різних словосполучень або речень, наприклад: *«Ну, то поїдь до неї, поїдь до Львова, що ти тут робиш – на Великдень, сказав я. Поїду, погодився Вітольд, обов'язково поїду»* (С. Жадан). Поширеним у художніх текстах є дистантний повтор: *«Краєм світу, уночі, при Господній при свічі хтось бреде собі самотньо із янголом на плечі. Йде в ніде, в невороття, йде лелійно, як дитя, і жене його у спину сірий маятник життя, – щоб не вештав уночі при Господній при свічі, щоб по світі не тинявся із янголом на плечі. Віє вітер вировий, виє Ірод моровий, маятник все дужче бухка, стогне янгол ледь живий. А він йде і йде, хоча вже й не дихає свіча, лиш вуста дрижать гарячі: янголе, не впадь з плеча»* (І. Малкович). Доречно, проте, наголосити, що дистантні редуплікації як маркери важливої прагматичної інформації можуть бути вживані й у комплексі з контактним та сумісним повтором, наприклад: *«Не нам на прю з тобою стати! / Не нам діла твої судить! / Нам тільки плакати, плакати, плакати...»* (Т. Шевченко). Прагматично дистантний повтор зазвичай актуалізує ставлення одних героїв твору до інших, наприклад: *«Та Божка його знає, що з моїми квітками приключилося? Я люблю, аби були великі і пишні квіти, а не якесь дрібнизначе, - викидає оберемок айстр на стежку. А Солодка Даруся сидить у квітнику між айстрами, у трьох кроках від Марії з Василюю, заплітає розплітає давно поріділу сиву косу, слухає незлобну розмову про себе, і лиш тихо усміхається. Даруся роздавала по селу квіти, бо так багато їх викопала восени, що більше, ніж барабуль у пивниці було. Ото й понесла до хат, коло котрих ніколи не цвіли квіти. То ж така сама дитина, як жива квітка. Даруся хапається за голову, але їх дурними чомусь ніхто не називає, а про неї, що говорить з деревами і квітами, і живе собі, як хоче, хоч і шкоди не робить нікому, думають, як про дурну. Утішені собаки тісним колом всідаються біля прочиненої брами, зірко позираючи навсібіч, аж поки Даруся не зникає між деревами і квітами»* (М. Матіос). Лексема «квітка» в наведених прикладах є прагматичним виразником інтенцій мовця,

вербалізатором стану персонажа. Вона поєднує дистанційні повтори в одне смислове ціле, сприяючи розкриттю асоціативно-образного потенціалу тексту загалом. Повтор виконує і таку важливу роль, як прагматична динаміка мовлення, наприклад: «Дитино моя, ви **не повинні**, перш за все, **слухати** тих розмов, які не до вас звернені. Друге – ви **не повинні брати** того за істину, що часом говорить в хвилини гніву й несправедливості. Третє – ви **не повинні допускати** ненависті у своє серце до людей взагалі, а особливо до людини, яка дала вам життя» (В. Винниченко). У художніх текстах повторюваність реалізована не осібно, а у взаємозв'язку. Вона слугує одним із чинників забезпечення цілісності художнього тексту. Композиційно-прагматичний вияв повтору притаманний насамперед поетичним текстам, наприклад: «**Одне ім'я у мене на устах**: опанувавши знову власну новість, хіба зважаєш на правдивість слів, недбало підмальованих карміном? **Одне ім'я у мене на щоці** вглиблюється і п'є тепло цілунку...» (І. Бондар-Терещенко). З композиційно-прагматичною метою його використовують і в прозових текстах, наприклад: «– Пан **президент** у кабінеті? <...> Але граф Адольф ніжно придержує пана секретаря за рукав і спокійно просить негайно піти и докласти панові **президентові**, що з ним хоче говорити граф Елленберг у важній справі. <...> І диво дивнеє: пан **президент** тільки пильно похмурюють брови, мить думають і згідливо хитають головою. <...> Пан **президент** у боксерських коротеньких штанцях на голому тілі, з виразом упертості й лихої люті б'є кулаками в рукавицях шкур'яне опудало, що гнучко піддається під його ударами, хитро вгинається вбік і несподівано опиняється на другому боці. <...> Пан **президент** весело, задоволене регочуть, ритмічно підкидаючи при цьому випнутим і здушеним штанцями животом. <...> Бадемайстер ніжно обхоплює пана **президента** в обійми й починає з такою надзвичайною спритністю, швидкістю й артистизмом обтирати спітніле тіло, що граф Адольф щиро милується. Витерши, бадемайстер кладе пана **президента**, як кохану, на ложе, прикривши тіло тонюсіньким полотном» (В. Винниченко). У наведеному текстовому фрагменті повтори є виразниками композиційно-прагматичної функції. Структуруючи текст і сприяючи його зв'язаності, вони водночас виокремлюють повторювані фрагменти, акцентуючи на них увагу читача.

Одним із яскравих прагматичних засобів у сучасній прозі є

експресивне абзацне членування, що сприяє створенню навмисної фрагментарності, «розірваності» тексту. Це пов'язано не тільки з індивідуальними вподобаннями, а й із загальними тенденціями сучасного синтаксису: він стає більш динамічним, дискретним і виразно актуалізованим. Абзацне членування зараховують до втілення інтонаційного принципу пунктуації як індикатора комунікативного синтаксису (актуального членування висловлювання й актуалізатора інформативно важливих його складників), як прагматичне вираження авторських інтенцій, суб'єктивно-модальних, світоглядних значень. Структурування тексту за абзацами – результат суб'єктивної діяльності автора. Саме він розбиває текст на певні фрагменти, а тим самим несвідомо актуалізує оптимальну з його погляду мовну стратегію найефективнішого впливу на читача. Інакше кажучи, вибудовуючи текст за абзацами, його відправник реалізує стратегічний прагматичний план прихованого впливу щодо забезпечення оптимального сприйняття інформації адресантом. Виокремлення абзацу здійснено за логіко-прагматичними принципами. Членування тексту на абзаци відображає індивідуальні прагматичні завдання самого автора, адресанта, його інтенції, а також спрямованість на адресата, що сприймає повідомлення, покликане певним чином упливати на нього. За допомогою абзацного членування автори реалізують іллокутивні й перлокутивні прагматичні завдання. Графіка абзацу доповнює художній текст ще й асоціативними, чуттєво-орієнтованими зв'язками.

У сучасній лінгвістиці проблема абзацу, його будови й функцій у текстах різних типів не знайшла однозначного тлумачення. Це, однак, не стосується питань, пов'язаних з абзацним членуванням тексту загалом і художнього тексту зокрема, де абзац має свої специфічні особливості. Нове розуміння природи абзацу як комунікативного засобу книжного тексту відображено в дослідженнях Ф. Бацевича, М. Вінтоніва та ін. Членування тексту на абзаци – це комунікативний прийом, який підсилює інформативність комунікативних єдностей і має своє призначення: делімітацію, інтеграцію, прагматичність. Наголошено й на тому, що лінгвісти виокремили потрійне призначення абзацу: з'ясовують функції абзацного відступу як відображення авторської інтенції, досліджують функції так званих «малого абзацу» й «короткого рядка». Важливим у межах студіювання абзацного членування є

питання про розмір, довжину абзацу. У сучасній прозі відчутно заявляє про себе практично створений рублений синтаксис, зокрема за допомогою експресивного абзацного членування. У таких текстах спостережено порушення класичного принципу організації абзацу, межі якого вже не корелюють із межами одиниці семантико-синтаксичного членування тексту – складного синтаксичного цілого. Крім того, абзаци часто збігаються з одним рядком, що постає на базі коротких речень, а інколи сполучників, вигуків чи вставних компонентів. Це один із засобів демонстрування прагматико-тематичної значущості того чи того складника за рахунок ритмічного розвитку виокремленої частини. Окремий абзац інколи утворює парцельована конструкція, а в текстах деяких сучасних письменників настільки часто використовують абзацний відступ, що зовні такі тексти нагадують діалог. Розмір абзацу відображає принцип дозування інформації, він може бути зіставлений із розміром речення: як більш короткі речення є принципом подачі інформації, так і малі абзаци відображають розчленованість викладу. Велика кількість малих абзаців часто передбачає підтекст. Загальна основа створення малого абзацу – прихована діалогізація монологічного тексту. Зародившись на межі ХІХ–ХХ ст., малий абзац, так само як і коротка фраза, активізовані під впливом внутрішньолінгвальних та екстралінгвальних чинників, з-поміж яких важливим є вплив кінематографії, що поділяє на кадри подачу інформації, а також вплив розмовної мови та діалогічних форм на монологічне мовлення. Зауважуємо про текстотвірні властивості такого екстралінгвального чинника, як «кадрування», специфічного структурно-композиційного прийому монтажу. Він – своєрідна загадка для сприйняття, розгадування якої збуджує цікавість, стимулює творчу активність реципієнта. Знання принципів розташування рядків абзацу, розуміння його законів дає автору невичерпні можливості варіювати ритм дії, прискорюючи або уповільнюючи художній час, створюючи в потрібному місці контрасти, використання яких спричиняє яскравий експресивний ефект у реципієнтів. Збіги таких абзаців талановитий автор робить естетично й емоційно значущими. Крім «малих» абзаців і «коротких рядків», мовознавці виокремлюють також так звані «хибні» абзаци, яким притаманний високий ступінь експресивності й прагматичності, а також «графічні» суб'єктивні абзаци, виділювані письменниками з прагматико-графічною метою. Вивчення цих абзаців по-особливому є

важливим у річизі прагмалінгвістичних досліджень художнього тексту, де з їхньою допомогою письменник отримує змогу успішно реалізувати свої наміри, прагматичну мету й домогтися необхідного перлокутивного ефекту. Абзацне членування в художньому тексті має свої закони побудови, логіку, а це вможливорює краще розуміння прагматики організації тексту. За ним закріплені логіко-сміслова акцентно-видільна, експресивно-емоційна функція, функція збільшення інформації, маркування чужої мови, створення контрасту, експлікація змістово-підтекстової інформації, підтримка постійної інформаційної активності художньої структури, створення стихії розмовного мовлення, «пряме» звернення автора, оповідача.

1. Логіко-сміслова функція. Вона спорадично пов'язана з художнім текстом, оскільки його мова максимально суб'єктивізована. Розчленування тексту з метою виокремлення його компонентів полегшує сприйняття авторської інформації адресатом. В авторському синтаксисі ця функція максимально прагматизована, наприклад: *«... все було смішним і мізерним, наче скинутий пух, і вона випручувалася з того новою, темною й могутньою, як гроза: зразу з цілий світ завбільшки, – ох Ленцю, Ленюсю, дві дівчинки з розхристаними пазушками в глибині дзеркала,...: “і ще тут”, показуючи на другу, – і так воно все й почалося. І закрутило, й понесло...»*

Всі їхні великі перерви пліч-о-пліч на підвіконні, блукання парком після уроків, запійні розмови, розмови, розмови, ненаситні, мов у двох німих, що зненацька віднайшли дар мови, або в малят, що тільки-но навчилися говорити – та вони й справді вчилися говорити, вчилися перекладати себе на слова й голос інакше, ніж того вимагали дорослі...» (О. Забужко).

Винесеним в окремий абзац реченням автор розв'язує завдання зміни, переходить від опису зовнішності до важливішого опису взаємин між головними персонажами, наприклад: *«Його дружина, звісно, здогадувалася про регулярні сальто-мортале свого правовірного, але все терпіла мовчки, аж поки не виник бучний скандал через його неприхований і бурхливий роман із такою собі Гертрудою Бодденвієр (на афішах писали:*

Королева Марто. Неперевершена жінка-змія).

Захоплений нагло невичерпними альковними можливостями її пластики, він забув про пильність, і в результаті мало не втратив

роботу разом із прихильністю начальства. Людина його рангу мала, звісно, право на коханку, але не мала права на розлучення. "Партійний білет на стол паложиси, раздолбай!" – кричав на нього перший секретар райкому. Справу якось вдалося замнути, однак дружина виявилась не- зламною – розлучення хоч і не оформили, та жити надалі йому довелося окремо» (О. Іздрик).

2. Акцентно-видільна функція. Виокремлення фрази (особливо її частини) в окремий абзац підсилює смисловий акцент. За допомогою абзацу автор розставляє акценти, виражаючи змістовно-концептуальну інформацію, наприклад:

«Западає тиша, в якій вряди-годи чується порипування крісла, чиєсь покахикування чи бурчання у шлунку. Пагоду підсвічено згори і з боків, решта сцени занурена в напівтемряву. Очі глядачів пильно обстежують цей простір, намагаючись вловити бодай найменший рух, вихопити хоча б натяк на те, що от-от почнеться незвичайне дійство. Вони стримують всередині пружину нетерпіння, повністю готові до того, що зараз звідкілясь вистрибне несусвітня проява чи викотиться несказанне чуперадло, випурхне незбагненна дивовижа, станеться щось цілковито немислиме, щось таке, чого й уявити не можна. І вони повністю до цього готові, напружені і перелякані, збуджені до краю.

Але нічого не відбувається ...» (І. Андрухович).

Виокремлене речення за допомогою абзацу маркує зміну модально-мовного плану: автор перемикає оповідь з одного плану на інший. Абзац з акцентною роллю застосовують, коли адресантові потрібно по-особливому вияскравити окремі аспекти загальної структури тексту, деталі в описі, у розкритті теми: *«Мерехтіли грона очей і летіли десь у темряву чорну, у прірву. Ними натоптане черево вщерть у дракона. І тягне їх циклопічний "Й. С.", і підпихає їх демон "Ф. Д.".*

В цілому ж – то є етап, то є «ешелон смерті», – етапний ешелон ОГПУ – НКВД.

Дракон.

І мчить він без зупинки, хряскотить залізними лапами, несе в собі приречених, безнадійних, змордованих, – хоче замчати їх у безвість, щоб не знав ніхто де і куди, — за три-дев'ять земель, на край світу, мчить їх у небуття» (Іван Багряний). У розглянутому текстовому фрагменті виокремлено слово, що уточнює значущість

інформації, уміщеної в попередньому абзаці. Акцентно-видільна функція абзацу пов'язана також із завданнями актуалізації та деталізації, з'ясуванням причини ситуації в оповіді. На прикладі аналізованих текстових фрагментів можна переконатися в прагматичній силі цієї функції. Інколи абзац починають сурядним сполучником-часткою, як-от:

«І хоч ніхто при такому скаженому леті не зміг би зіскочити живий, і хоч ніхто при такій охороні та при таких запорах не зміг би видертись геть, але... Вартовий мусить бути пильний, "бдітельний". То-бо є його "дело честі, дело слави", то-бо його "дело доблесті і героїства"».

А може, йому самому страшно, може, йому моторошно на хвості цієї диявольської комети, і він підбадьорює себе пострілами у чорну зрадливу ніч, в фосфоричні блиски позаду, в веремію рухливих тіней і плям» (Іван Багряний). Важливим є той аспект, що акцентне абзацне виокремлення уможливорює письменникові висловлювати свої спостереження, представляти власні узагальнення, наприклад:

«А малини – красної, білої! А вишень, а груш солодких, було, як наїсися, – цілий день живіт як бубон».

І росло ще, пригадую, багато тютюну, в якому ми, маленькі, ходили, мов у лісі, в якому пізнали перші мозолі на дитячих руках».

А вздовж тину, за старою повіткою, росли великі кущі смородини, бузини і ще якихось невідомих рослин. Там неслися кури нишком од матері і різне дрібне птаство. Туди ми рідко лазили. Там було темно навіть удень, і ми боялись гадюки. Хто з нас у дитинстві не боявся гадюки, так за все життя й не побачивши її ніде?» (О. Довженко).

3. Експресивно-емоційна функція. Цій функції в художньому тексті підпорядкована акцентно-видільна функція, призначення якої – маркувати позитивну чи негативну оцінки, наприклад:

«За нашим бажанням вони стануть реалізовуватись у живих істот і продовжувати свої вчораїні справи. Тож будьмо обережні, бо ті привиди різні: добрі й лихі, творці і вбивці!..

Щира правда! – стрепенувся автор і знову схопив перо: – Всі-всі до вітваря Добра! Поспішайте!.. Інакше трапиться гірше, ніж я припускав» (О. Палійчук). Експресію авторського синтаксису підвищує ефектний прийом виокремлення в окремі абзаци

повторюваних синтаксичних побудов. Цей прийом впливає на увагу й почуття читача, створюючи особливу ритмічність, інтенсивність описуваних подій:

*«Умовності забуті перед грою Твій голос хрипло каже
«Починай!» І він, у дикім ритмі рок-н-ролю, Розітне тіла пружний
небокрай. Кохай!*

Кохай! Кохай! Кохай! Кохай!» (Ю. Заруцький).

Особливої експресії художньому тексту надають структури з абзацним членуванням елементів діалогу персонажів, максимально посилюючи наочно-образне зображення описуваної автором художньої дійсності, наприклад:

*«Він довго роздмухував кадило, черкаючи відсирілими
сірниками, які сичали, ламалися і не хотіли горіти.*

*– Навіщо? – запитав той, що привів священника. Його ширша,
ніж довша, голова і закандзюблений ніс робили чоловіка схожим на
велику сову.*

*– Так треба, – сказав отець Олексій. – А може, там дохлий
пес.*

– Тут не до жартів, отче.

*– Саме через те й годиться відкрити труну. Я можу зрозуміти
все, окрім святотатства»* (В. Шкляр).

4. Функція збільшення інформації. Актуалізація значущих частин тексту сприяє граничній концентрації уваги реципієнта, посиленню ролі прагматичного впливу текстової інформації на читача, наприклад:

*«Вихилив і другу. Божу Трійцю прийшлося також ушанувати.
З'явилася розчервоніла Марія. Від несподіванки Гнат мало не
оскандалив себе. З'явилася й засліпила. Язик не повертається, вся
кров кинулася в лице. А їй сміх. Стоїть і сміється. Ох, ті бісові очі!
Огні!..*

*– Не думала, що ти такий прошений. Знав же, що у нас коло-
дка, а оминув...*

*Гнат мовчить. Що в таких випадках скажеш? На щастя,
Мартин вмішався:*

– А у вас, мабуть, й помолотили?

– Та ніби вже...

*– А я от ніяк не впораюсь. Конюшина лишилась. А як цього року
яблука? На нашому кутку черва зжерла цвіт, і нічого не було. А он*

на Горбах дерева не видержали. Як-то воно дивно створено. Тут так, а там так...» (У. Самчук).

5. Маркування чужої мови. Автор модернізує форму й способи передавання чужої мови, відмовляється від лапок. Однак це не пов'язане з переходом прямої мови в невласне-пряму, оскільки суб'єкт мовлення чітко ідентифікується. Таку мову вирізняють загальний безособовий характер, відсутність конкретної особової належності. Єдиним знаком, що маркує чуже мовлення, і є абзац. За допомогою абзацного відступу письменник-адресант указує на перехід від об'єктивної оповіді до суб'єктивної – до внутрішнього мовлення персонажа, яке здебільшого представлене у формі невласне-прямої мови, але з елементами прямої мови.

У художніх текстах автор-адресант за допомогою абзацного членування вводить новий образ до оповіді, змінює «кадр», «умонтовує» голос персонажа, тобто голос імпліцитного автора, що існував до цього часу тільки у свідомості читача, точніше абстрактного автора, який набуває реальних рис, виходить на інший рівень розповіді, стає наратором (оповідачем-учасником подій). Абзац із чужою мовою без авторських слів – один із принципів економії в мові, керуючись яким автор свідомо віддає перевагу викладові думок персонажа у формі прямої мови – невласне-прямої мови, яку не потрібно вирізняти спеціальними словами, графічно оформляти лапками. Письменник маркує таке мовлення за допомогою абзацу, домагаючись його правильного сприйняття читачем.

6. Створення контрасту. Важливими репрезентантами прийому контрасту поряд із лексичними засобами є абзацне членування в поєднанні з використанням зіставно-протиставних сполучників, дистантних повторів, заперечних конструкцій тощо, наприклад: «*Можна смерть лише смертю здолати, / Тільки в цім таємниця буття. / І зерно мусить вмерти, щоб дати / В життєдавчому житті – Життя*» (Є. Маланюк).

7. Експлікація змістово-підтестової інформації. Нетрадиційне абзацне членування допомагає розтаємничувати прихований підтекстовий зміст, на який указують актуалізовані реми. **Прагматичний ефект** полягає в тому, що автор імпліцитно впливає на читача,

змушуючи його домислювати зміст, наприклад:

«Василина вислухала довгу чоловікову бесіду, але промовчала – лише стиснула зуби. Хоч важко далася їй та німота.

А там і вляглася коло Кирила.

Сон її покинув начисто. Від злості.

Свекруха не дуже святкувала першу невістку. І то не через що інше, як через мовчазну, але тверду, мов камінь, любов до Доці свого найстаршого й найдобрішого сина Павла.

Ніколи Василина не бачила, щоби Павло запобігав перед жінкою. Навіть, коли вернувся з війни. Не виділа, щоби десь бодай би притиснув у коморі, чи полайдакував би з нею влітку в сіні на стайні.

Але те, що Павло й не дихав би без Доці — це свекруха знала точно. Не так знала, як чула серцем.

Що там казати... Кому вже кому, а собі Василина може признатися, як не раз троїлося їй в очах та шуміло в вухах, коли крадькома подовгу вистоювала під дверима чи вікнами, прислухаючись до звуків за стінами хати, де без її нагляду лишався Павло з Доцькою на ніч. Василина понад усе хотіла бодай упівоча згадати те, чого, як тепер їй здається, й не було, а лише привиджалось в їхній з Кирилом молодості» (М. Матіос). Автор пропонує читачеві самому експлікувати характер Василини, не вербалізуючи його цілісно, але підтекстно розкриваючи, залишаючи читачеві інформацію для домислів, і тим самим ніби підштовхує адресата домалювати образ героїв.

8. Підтримка постійної інформаційної активності художньої структури впродовж усього тексту. Репрезентації цієї функції сприяє особливе абзацне членування тексту за допомогою особливого абзацного членування його на малі й графічні абзаци, використання фрагментів, побудованих за принципом монтажу короткого рядка. Завдяки застосуванню прийому монтажу короткий рядок «кадрує» зображуване, картину, образ, задає оповіді особливий ритм, наближаючи її до динамічного, схвильованого, емоційно піднесеного усного мовлення. Такий свідомо створений автором ритм формує відповідний настрій і в читача, наприклад:

«І не можуть собі дати ради ні перші, ні другі. Ні з любов'ю. Ні з ненавистю.

І майже ніколи не є навпаки.

...КОЛИ ІВАНА ВАРВАРЧУКА, як і багатьох інших чоловіків із Тисової Рівні, взяли воювати за Франца-Йосифа, молода його дружина Петруня залишилася з немалим маєтком сама-саміська, коли добре, а коли й не дуже даючи раду розрослому своєму господарству.

*Та коли у Варварчуччиному обійсті впродовж одного тижня отелилися дві корови,
ожеребилася кобила
й опоросилася десятьма поросятами свиня,
річний бик почав фоскотіти крізь розбухлі ніздрі, як ведмідь у малинах, і гребти ратицями підлогу в стайні так, що іскри вилітали з-під дощок,
а литочку самої таздиньки вразила ласиця,
випросила Петруня в найближчих сусідів найменшого хлопця для помочі.*

*Не наймитувати – помагати. Чев'юки бідними не були ніколи.
Отож дітей у найми не давали» (М. Матіос).*

Аналізований фрагмент становить «нарізку кадрів», які створюють модально-мовні плани, представляють у конкретизованому вимірі різні дії (кожна дія – окремий кадр-абзац), що зосереджують у собі концептуально важливу інформацію. Репрезентовані кадри «склеєні» інтонацією, частками й сполучниками *ні, та, й, а*. Прагматична мета письменника як режисера такого кадрування полягає в тому, щоб «розгойдати» сприйняття адресата в унісон зі звучанням художньої дійсності, витвореної в тексті, щоб читач «вірив» у те, що йому виповідає автор. Прагматично впливаючи на читача заданим за допомогою абзаців ритмом оповіді, письменник занурює його в дійсність.

9. Створення стихії розмовного мовлення. Форма представлення цієї функції – використання абзацного відступу, наприклад:

«Я утомився.

Мене втомили люди. Мені докучило бути заїздом, де вічно товчуться оті створіння, кричать, метушаться і сміються. Повідчиняти вікна! Провітрить оселю! Викинуть разом із сміттям і тих, що сміються. Нехай увійдуть у хату чистота й спокій.

*Хто дасть мені втіху бути самотнім? Смерть? Сон?
Як я чекав їх часом!»* (М. Коцюбинський).

Внутрішня мова героя оповідання ділиться на малі абзаци й короткі рядки. Використовувані автором питальні конструкції підвищують діалогійність тексту, наближаючи його до розмовного стилю.

10. Пряме звернення автора, оповідача до читача, адресата художньої комунікації. Завдяки цій прагматичній функції, по-перше, підвищується, подвоюється експресія розмовної мови в художньому епічному тексті, по-друге, реалізується прагматична діалогійна й апелятивна функції, наприклад: *«І так цілісіньке літо, і в село немає чого швендяти раз по раз то за тим, то за сим — усе маєш при собі. Йде Данило хутко, бо високий на зріст і цибатий, як лелека. Ступне Данило крок-два, а Кузьці треба ступнути десять, то доводиться йому бігти, хекаючи та висолопивши язика. У Кузьки неоднакові вуха. Як у Данила на шапці: одне стримить угору, друге — вниз. У Кузьки теж: одне нашорошене, друге опало і теліпається, як неживе, як ганчір'яне.*

Дорога до лісу низова, де-не-де перелита повинню, хоч і не глибоко: Данилові можна перебрести, а Кузьці треба оббігати кружка, по сухому, якщо старий не візьме його під пахву та не перенесе. Проте Кузьці дужче подобається оббігати, бо по дорозі можна буде погавкати на лелек, що, немов сажнями, обмірюють кроками калюжки, шукаючи поживи. Кузьки вони не бояться, знають уже його жартівливу вдачу: підбігти близенько й погавкати. Адже вони щовесни прилітають сюди, а Кузька щовесни йде в ліс, то й звикли до нього. Тож коли Кузька підкочується до них на своїх кривих як дужки, лапках, заливаючись дзвіночком, вони, тільки для годиться, роблять два-три широких кроки, тоді обома ногами відштовхуються од землі і злітають. Відлетять трохи і знову — тупць ногами об землю: сіли» (Гр. Тютюнник).

Отже, абзацне членування в художніх текстах є яскравою прагматичною і авторсько-суб'єктивною технологією, одним із найважливіших засобів вираження авторських особистісних смислів, оцінок, прагматичних намірів, інтенцій.

Емотивність – категорія художнього тексту, за допомогою якої відбувається реконструкція закладеної в ньому програми його

інтерпретації в емотивному плані, передається культурна специфіка національного світогляду, прогнозується ймовірний емоційний вплив тексту на читача. Основним маніфестантом емотивності є звертання, одна з функцій якого – вияв емотивно-оцінного ставлення до адресата. Перебуваючи в стані емоційної напруги, він під час звертання до співрозмовника вибирає ті слова, які найчастотніші в його лексиці, причому характерною особливістю цієї селекції є орієнтованість на пейоративну чи меліоративну конотації. Специфіку звертання визначає те, що воно привертає увагу співрозмовника й одночасно називає його. Основна функція особистісно-афективних звертань інша – емотивно-оцінне ставлення до співрозмовника. Реалізація тієї чи тієї функції залежить від багатьох чинників: 1) лексичного наповнення, словотвірної структури і значення звертання, 2) його місця в реченні, 3) стилю мови, 4) контекстуального вжитку, 5) взаємовідношень учасників мовного спілкування, 6) комунікативно-прагматичного наміру мовця. Щодо основних комунікативно-прагматичних функцій звертань, то вони такі: вокативна, номінативно-контактна та етикетна.

Активно вживаними в аналізованих творах є звертання, виражені 1) нейтральними формами кличного відмінка (зрідка називного відмінка) з чітко запрограмованим завданням – привернути увагу, запитати про щось, застерегти, наказати, заборонити тощо, наприклад: *«Боець Стоян!»* (О. Довженко); *«Тітко Уляно! Ви ж середняки!.. Назад!»* (О. Довженко); *«Сину мій! Перестань, а то в тебе нічого не лишиться!»* (П. Загребельний); *«Донечко моя! Годі поезії!»* (О. Довженко); 2) емоційно-оцінними лексемами, що характеризують ставлення до дійової особи, наприклад: *«Донечко!»*; *«Іваночку!»* (О. Довженко); *«Юлічко!»* (О. Гончар). Зрідка фіксується нанизування вокативних компонентів, перший із яких виконує виразну звертальну функцію, а другий (та інші) – функцію квалітативну, наприклад: *«Трудо! Трудонько! Дитинко!»* (В. Винниченко).

Звертання в номінативно-контактній функції переважно вживане в середині речення, зрідка в кінці або на початку його. Основна мета їх – підтримка мовного контакту. Важливо зауважити, що характер номінації тут не стільки денотативний, як інформативний, наприклад: *«Вишовкни, світе мій, / споловій мою душу, ранній, / хай запізно омолодиться, / та зарано ще – старіти»*

(В. Стус); «*Мабуть, тобі вже, мій сину, / зашпори в душу зайшли*» (В. Стус); «*Що тебе клясти, моя недоле? / Не клену. Не кляв. Не проклену. / Хай життя – одне стернисте поле, / але перейти – не помину*» (В. Стус).

Залежно від позиції в реченні звертання може виконувати й **різну комунікативно-прагматичну функцію**. Препозитивна частина речення щодо звертання зазвичай є темою висловлення, тобто вихідним пунктом, відомим і зрозумілим для учасників комунікації. Постпозитивна рема стосовно вокативного компонента становить інформативне ядро висловлення. Слушною є думка М. Вінтоніва про те, що таке звертання зазвичай перебуває в атонічній позиції [3, с.135], наприклад: «*Я і ТАМ пам'ятатиму, як Ви, мій дорогий тату, / витяглися в нитку, щоб дати мені освіту, і як тішилися, що колись із мене будуть люди*» (В. Шкляр); «*А заправка, Гер, / по ходу на мені*» (С. Жадан); «*Але гріх, моя манюсінька свята, / є найсвятіша, найестетичніша, найлюбовніша річ серед наших нудних, сірих "вищих інтересів"*» (В. Винниченко).

Отже, позиція та форма звертання зумовлені прагматичною спрямованістю тексту. Прагматика звертання в етикетній функції мотивована різними чинниками: ранговими стосунками комунікантів, їхнім соціальним статусом, віковими особливостями, ступенем знайомства співрозмовників, характером їхніх взаємин, наприклад: «*Милі поліцаї, любий Мартенсе, дорогий Штіфелю, все є тільки плюск часу в океані вічності*» (В. Винниченко); «*Мусимо оповістити, голубчику, не можна. За всяку ціну! Ради бога, голубчику!*» (В. Винниченко). Етикетну функцію виконують як нейтральні форми, так і спеціалізовані форми звертання. Нейтральні етикетні звертання можуть поєднувати в одній номінації вокативну, номінативно-контактну та етикетну функції, наприклад: «*Втри носа, Михайле, і відповідай: чи хотів би ти бути, ось як я, чабаном?*» (О. Гончар); «*Як спочивалося, Олено батьківно?*» (О. Гончар).

Доречно виокремлювати три основні групи спеціалізованих етикетних форм звертань, що функціують у текстах художніх творів: а) номінація знайомих / незнайомих осіб, наприклад: «*Запам'ятай це місце, Євгене, – сказав Брянський*» (О. Гончар); б) номінація близьких знайомих і родичів, наприклад: «*Пусти мене, мій батеньку, на гори!*» (Леся Українка); «*Сестрице люба, я тобі*

бажаю / Ясного щастя (коли се не мрія!)» (Леся Українка); *«Ах ти Колю, мій Колю, – козлітоном заспівала вона, – нещасненький Колю! Ходиш ти, Колю, по городу й шукаєш вчорашнього дня... І ніяк ти його не знайдеш, Колю!»* (Микола Хвильовий); в) номінація офіційних осіб, наприклад: *«Де твоя шинель, сержанте?»* (О. Гончар); *«Добре, учителю, що ти небокраї підняв нам людського стремління»* (М. Вінграновський); *«Послухай, шановний авторе, де ж твоє авторське обличчя?»* (Микола Хвильовий). Вокативи створюють особливу прагматичну тональність спілкування, інтимізуючи його. Звертання зі стертим лексичним значенням, указуючи на суб'єктивний характер взаємин між мовцями, використовують для підтримки мовного етикету. Ці вокативи зазвичай не несуть інформації про поле адресата, а включають до свого змісту елемент суб'єктивного ставлення до адресата. В описаній групі звертань найяскравіше заманіфестована національна природа української мови, наприклад: *«Ти ж там, серденько, не жени!»* (О. Гончар); *«Любий, коханий мій!»* (О. Гончар); *«Мій хтосічку, мій з напороті квіте...»* (Леся Українка); *«Мій любий чорненький хтось!»* (Леся Українка).

Висновки. Емоційність є важливим складником процесу розуміння художнього тексту, оскільки вона посилює прагматику як усних, так і писемних текстів. Емоційність зазвичай імплікує автора твору, позаяк через мовні засоби адресатові передається ставлення автора до фактів або подій тексту. Проаналізований різноманітний жанровий матеріал засвідчує, що різні способи вербалізації емоційної експресії становлять певну систему засобів організації емоційно-експресивного плану тексту, спрямованих на експлікацію емоцій і відношень до фактів або подій. Експресивність становить сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, що забезпечують її здатність функціонувати в комунікативному акті з метою вираження суб'єктивного ставлення мовця до змісту або адресата мови. Емотивність моделює імовірні емоції. Її основними актуалізаторами є, по-перше, емотивно навантажені слова, які вказують на характер авторських експліцитних та імпліцитних інтенцій, характеризують емоції та почуття за різними оцінними параметрами, по-друге, невербальні засоби (опис міміки, жестів, рухів тощо). За участю низки стилістично значущих лінгвістичних засобів, зокрема лексико-семантичних, морфологіч-

них, синтаксичних, а також тропів, текст репрезентує загально людські універсалії, які набувають національно-культурного звучання.

Література

1. Бацевич Ф., Кочан І. Лінгвістика тексту: підручник. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 316 с.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
3. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви. Донецьк: ДонНУ, 2013. 328 с.
4. Єщенко Т.А. Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти: монографія / наук. ред. М.І. Степаненко. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021. 470 с.
5. Єщенко Т. А. Текстово-антропоцентричний вимір метафори: монографія. Київ: Академвидав, 2018. 352 с. (серія «Монограф»).
6. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. пос. Київ: Академія, 2009. 264 с.

МЕДІАДИДАКТИКА

УДК 37.013

Володимир Білецький,

доктор технічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», E-mail: ukcdb@i.ua

Ганна Онкович,

доктор педагогічних наук, професор, Київ, E-mail: onkan@ukr.net

Артем Онкович,

кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, E-mail: ioj@ukr.net

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-ДИДАКТИКИ У ТЕХНІЧНІЙ ВИЩІЙ ОСВІТІ

Автори аналізують сучасні тенденції розвитку інженерної інтернет-дидактики. **Першою тенденцією** є поширення інтернет-дидактики на енергетичну інженерію (нафтогазова інженерія, електротехніка тощо). **Другою** – поєднання вікі-, кіно-, сайто-, блого-, вебінародидактики та електронних бібліотек у сучасній університетській освіті і науці, що приносить позитивний синергетичний ефект. **Третьою** – поширеність он-лайн курсів лекцій. **Четверта** – застосування інженерної інтернет-дидактики як інструменту створення нової навчальної літератури. **П'ята тенденція** – застосування складників інтернет-дидактики як бази для створення спецкурсів з професійно орієнтованої медіаосвіти.

Ключові слова: соціальна мережа; освітній простір; медіаосвітня технологія; медіадидактика вищої школи, інженерна інтернет-дидактика, тенденції розвитку.

Вступ. Медіаосвіта як нова педагогічна галузь, своїм змістом зорієнтована на людину, виокремилась відносно недавно. Її поява в освітньому просторі була обумовлена, по-перше, інноваційним освітнім процесом, суспільною потребою, оскільки розвиток засобів масової інформації і комунікації та їх залучення до процесу навчання і виховання значно активізували творчий по-

шук освітян у багатьох країнах, по-друге, інтенсивним розвитком ІТ-технологій. Цими двома чинниками і обумовлена **актуальність** даної статті, спрямованої на привернення уваги освітнього загалу до нових професійно-орієнтованих медіа джерел і медіа-, інтернет-дидактичних технологій.

Методологія медіадосліджень є міждисциплінарною, спирається на класичну філософську методологію аналізу соціокультурних феноменів. Особистість як соціальна істота інформаційного суспільства без медіакультури не існує. Дослідженням медіа культурного простору соціалізації людини сприяє діяльнісний підхід, на основі якого здійснюється поєднання об'єктного та суб'єктного: «саме активне, творче, вільне індивідуальне буття людини творить і змінює обставини, інших людей, саму особистість, яка залежить від суспільних умов розвитку людини і суспільства» [12, с.59].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми засвідчує прискорений темп упровадження ІТ-технологій у навчальному процесі вищої школи. Дослідники Р. Бужиков, Ю. Горун, Н. Духаніна, О. Каліцева, І. Сахневич, О. Янишин та ін. розглядали технології використання медіазасобів у навчанні майбутніх економістів, редакторів, інженерів комп'ютерних наук, юристів, інженерів нафтогазової промисловості, документознавців, перекладачів, пропонували авторські методики. Сьогодні завдяки їм, науковцям і педагогам-практикам, ще недавно нове поняття «медіадидактика» стало «парасольковим» для цих та інших понять. В свою чергу, одне з них – поняття «Інтернет-дидактика» – теж «парасолькове» для новітніх термінів, котрі виникли завдяки появі Інтернету.

Метою статті є простеження сучасних тенденцій розвитку інженерної інтернет-дидактики.

Об'єктом дослідження є віртуальні професійно-орієнтовані медіатексти в мережі Інтернет, **предметом** – авторські сторінки, сайти, блоги в соціальній мережі.

Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі сьогодні стає одним з основних інструментів формування медіа- та інформаційної грамотності майбутніх фахівців [3-5; 7-11]. При цьому поняття "медіа-інформаційна грамотність" перетворилося в базове у сучасному суспільстві знань, особливо в країнах з розвиненим 5-м технологічним устроєм [10]. Можливості медіаосвітніх технологій спонукають до їхньої активної пропаганди і поширення в середовищі навчальних закладів різних профілів підготовки. Принагідно

зазначимо, що німецькі вчені, які вважаються піонерами багатьох напрямків та інновацій в царині медіадидактики, виокремили її як «Hochschuldidaktik» [13].

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині медіапедагогіка набуває поширення у всьому світі. Зокрема, в Німеччині існують науково-дослідні інститути, котрі виконують наукові дослідження у цій галузі. Німецькі фахівці виділяють два взаємозв'язані між собою напрямки:

1. Суспільно-критична медійна педагогіка, яка має на меті зміну суспільства засобами ідеологічної критики; через здатність впливу на медіасистему; здатність використання альтернативних медій.

2. Політично-мотивована медійна педагогіка, яка ставить на меті боротьбу проти маніпуляцій за допомогою медій [6, с.278].

Водночас, блоги, веб-сторінки, вебінари та інші ІТ-ресурси педагогів-практиків – професійно-орієнтовані. Це – оригінальний шлях ознайомлення учнів, студентів і колег із власними новаторськими напрацюваннями, методами наукового пізнання, важливий засіб формування дослідницьких і пізнавальних компетентностей, розвитку компетентностей особистісних. Завдяки таким «предметним» блогам, сайтам, сторінкам в інтернет-мережі формується і самоосвітня компетентність (здатність спонукати й організувати себе до самоосвіти); розвивається соціальна компетентність (реально-віртуальна співпраця з колегами, іншими блогодидактами, зокрема, розуміння своєї ролі в освітньо-виховному процесі держави). Перед утворенні подібних сторінок в Україні вели шкільні вчителі, котрі сповна оцінили переваги блогодидактики у спілкуванні з учнями, у поширенні предметних знань, в обміні досвідом з колегами тощо.

Поняття «Педагогічна блогодидактика» вперше з'явилося в мережі Фейсбук 4 грудня 2017 р., де було створено однойменну сторінку [<https://www.facebook.com/groups/157912791489994/>] для поширення передового досвіду педагогів-новаторів, котрі ведуть власні блоги. Відтоді педагоги-предметники мають своє поле для поширення передового досвіду, ознайомлення з набутками колег [2].

На потенційні можливості професійно-орієнтованої медіаосвіти у вищій школі, яка сприяє формуванню медіа- та інформа-

ційної грамотності майбутніх фахівців звертали увагу Г.В.Онкович та представники її наукової школи. Можливості медіаосвітніх технологій спонукають до їхньої активної пропаганди і поширення в середовищі навчальних закладів різних профілів підготовки.

Зупинимося на тенденціях розвитку інтернетдидактики вищої школи.

1. Першою тенденцією, яка простежується в українській вищій школі, є поширення інтернет-дидактики на інженерію, зокрема, в енергетиці та дотичних галузях. Так, нещодавно в українському медіапросторі з'явилися чи не перші «педагогічні сторінки» групи представників технічних наук: «Нафтогазова освіта» (https://www.facebook.com/groups/866495553505940/?multi_permlinks=1032710503551110%2C1032176773604483¬if_id=1524010543948588¬if_t=group_activity&ref=notif) та «Освіта за спеціальністю "Нафтогазова інженерія та технології"» (https://www.facebook.com/groups/145315129579851/?hc_location=group). В пості-презентації останньої наголошується: «Філософія цієї групи спрямована на популяризацію нафтогазової освіти в Україні», що успішно здійснюють дописувачі сторінки. Її адміністраторами стали відомі фахівці в цій галузі. Наразі сторінка – водночас приклад: однієї з медіаосвітніх технологій, медіадидактики вищої школи, предметної медіаосвіти. Створення групи «Освіта за спеціальністю "Нафтогазова інженерія та технології"» – це приклад застосування новітніх технологій медіадидактики – мультимедіадидактики. Прикладами Інтернет-дидактики є й міжнародні майданчики на Фейсбуці: «Drillers Club Knowledge Vox» (<https://www.facebook.com/groups/drillersclub/about/>), «Knowledge Vox Training Center – KBTC» (<https://www.facebook.com/kbtc.mm/>). На цих сторінках подаються: повні тексти навчальних книг – підручників, посібників, курсів лекцій і практикумів, тексти довідників, словників, галузевих енциклопедій, а також монографій і значимих наукових статей. Тут же представлено трейлери навчальних фільмів і самі фільми, анімаційні ролики, які розкривають конструкцію, принцип функціонування пристроїв, показують протікання технологічних і природних процесів. При цьому широко застосовується темпоральні ефекти – уповільнена та прискорена кінозйомка, мультиплікація у поєднанні з фаховими програмами, що використовуються для моделювання природних і технічних об'єктів: SolidWorks, STATGRAPHICS Plus for Windows, програмне забезпе-

чення: Smedvig Technologies, Roxar Software Solutions, Western Atlas, Landmark Graphics, Paradigm Geophysical, CogniSeis, CGG Petrosystems, PGS Tigress, Seismic Microtechnology, GeoMatic, Quick look, Tigress, Western Atlas, DV-Geo.

Фейсбук забезпечує функції ведення на сторінках групи онлайн дискусії та висвітлення поточних та планованих подій (круглих столів, конференцій, анонси пуску важливих об'єктів тощо). Крім того, чат (англ. chat — «розмова») — мережевий засіб для швидкого обміну текстовими повідомленнями між користувачами інтернету в режимі реального часу, — зокрема, через Скайп, дозволяє вести он-лайн лекції.

Разом із тим, між названими вітчизняними інструментами «Освіта за спеціальністю "Нафтогазова інженерія та технології"» та «Нафтогазова освіта» й міжнародним аналогом «Drillers Club Knowledge Box» існує різниця в тематичному наповненні. Вітчизняні сторінки мають інтегративний характер і охоплюють практично весь спектр дисциплін спеціальності 185 "Нафтогазова інженерія та технології", а саме: нафтогазову геологію, спорудження свердловин (буріння, цементування, експлуатація, ремонт тощо), первинну переробку видобутого свердловинним способом флюїду (нафта, конденсат, природний газ) на промислах, транспорт нафти і нафтопродуктів, природного газу та їх переробку на нафтопереробних і газопереробних підприємствах. При цьому охоплюється весь набір названих технологій і технічних засобів для їх здійснення включно із засобами контролю, автоматизації та диспетчеризації, моделювання об'єктів.

Особлива увага приділяється новітнім технологіям галузі нафтогазовидобування і транспортування вуглеводнів: снаббінгу (робота під тиском), колтубінгу (робити на свердловинах з використанням гнучкої колони труб), верхній привод бурових свердловин, піггінг (очистка трубопроводів зсередини), горизонтальні свердловини, добування газу і нафти на шельфі та глибоководні гірничі технології, новітні способи інтенсифікації видобування вуглеводнів. Крім того, читач знайомиться з новими дослідженнями стосовно геології нафти і газу, слідкує за розвитком дискусії стосовно їх абіогенного походження та освоєння нетрадиційних вуглеводнів – метанових гідратів в океанах і морях, нафтових пісків (Альберта, Канада), сланцевого газу тощо. Всі ці теми викликають колосальну зацікавленість і студентів, і нау-

ковців, оскільки саме вони вирішують долю майбутнього енергетичного забезпечення людства.

Міжнародна сторінка «Drillers Club Knowledge Box» має чітко виражений спеціалізований вузько-направлений характер – вона стосується тільки спорудження свердловин. При цьому особлива увага звертається на техніку і технології їхнього буріння. Можливо, у майбутньому така спеціалізація відбудеться і у вітчизняному освітянському інтернет-просторі. Доцільно зазначити, що поява інформаційно-навчальних ресурсів на сторінках ФБ стала можливою завдяки наявності ресурсно-інформаційної бази на Вікіпедії, Ютуб, в он-лайн бібліотеках (українські приклади – «Всеукраїнська експертна мережа» <http://ukrtechlibrary.wordpress.com/>, <http://www.experts.in.ua>, <http://ruthenia.info>, Українська технічна література), репозитаріям вишів. У такий спосіб професорсько-викладацький склад навчальних закладів України приєднується до розвитку професійно-орієнтованої медіаосвіти, сприяє розвиткові медіадидактики вищої школи.

Найбільш активні українські медіадидакти в галузі нафтогазових технологій – М.Ткаченко (блог «Нафтогазова освіта»), В.Орловський (блог «Освіта за спеціальністю "Нафтогазова інженерія та технології"»), А. Андибур (блог «Бурове відділення_ДФКНГ»), ДФКНГ – Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу), крім того, свій блог має А.Закревський, частими кореспондентами вказаних ІТ-ресурсів є В.Білецький та Д.Донський, добра ініціатива створення блогу для студентів-іноземців у НТУ «ХПІ» М.Фика. [14-20].

2. Друга тенденція в сучасній українській інтернет-дидактиці – поєднання вікі-, кіно-, сайто-, блого-, вебінародидактики та електронних бібліотек у сучасній університетській освіті і науці, що приносить позитивний синергетичний ефект [21].

Комплексний ефект від застосування вікі-, кіно-, сайто-, вебінародидактики та електронних бібліотек у сучасній вітчизняній університетській освіті і науці має такі складники:

- по-перше, викладач для підвищення ефективності он-лайн навчання одночасно застосовує вікі-, кіно-, сайто-, блого-, вебінаро-

дидактику у вибраному і найбільш ефективному для його предмету поєднанні;

- по-друге, умовами успішної реалізації такої синергетики є: наявність первинної фахової джерельної бази навчального процесу, матеріально-технічного і програмного забезпечення комунікації «викладач-студент», створення і користування відео, аудіо, текстовою інформацією;

- по-третє, необхідно попередньо забезпечити медіаграмотність обох сторін – як викладацького, так і студентського складу; при цьому від викладацького складу, а також роботодавців, очікується не тільки володіння технікою і технологією он-лайн процесу викладання, але й створення самих продуктів – навчальних фільмів, сайтів, блогів, вебінарів, вікіпедійних статей тощо;

- по-четверте, для студента важливим є синергетичне поєднання наукових досліджень і навчального процесу, що оптимально досягнути наблизивши самого студента і університет до роботодавця;

- по-п'яте, для викладача важливим є синергетичне поєднання його фахової діяльності з «включеністю» у світове наукове і викладацьке середовище – через присутність доробку викладача (науковця) в міжнародних наукометричних базах, бібліотеках, на майданчиках наукових конференцій, симпозіумів тощо.

3. Третя тенденція. Поширення набувають он-лайн курси лекцій, зокрема, на платформах Khan Academy (khanacademy.org), Інтернет курси edX Гарвардського університету та Массачусетського технологічного інституту (edx.org), Coursera – виші Стенфорда, Принстона, Мічиганський та Пенсильванський університети (coursera.org), проект Prometheus (КНУ ім. Шевченко, КПІ та Києво-Могилянська Академія, Львівська ІТ-школ) та ін.

4. Четверта тенденція – застосування медіадидактики як інструменту створення навчальної літератури. Такий підхід вигідно відрізняється від традиційного – укладання навчальної літератури виключно за друкованими (переважно неоцифрованими) джерелами швидкістю укладання посібника, сучасністю

інформації, мобільністю, можливістю оперативного розташування посібника у електронних банках даних, зручністю використання такого посібника як при он-лайн, так і оф-лайн способі навчання [22].

Авторська апробація використання медіадидактики (інтернет-дидактики) як інструменту створення навчальної літератури, зокрема, в галузі електротехніки [23-27] підтвердила вказані переваги.

5. П'ята тенденція – застосування складників інтернет-дидактики як бази для створення спецкурсів з професійно орієнтованої медіаосвіти [28-32].

На жаль, зазначені позитивні тенденції, як правило, ініційовані і реалізуються окремими науковцями і педагогами вищої школи ініціативно, не на основі університетських програм розвитку медіадидактики.

Висновки.

1. Медіаосвітні технології успішно використовуються у вищій школі. Віртуальні медіаосвітні джерела приваблюють і тих, хто навчає, і тих, хто навчається, оскільки сприяють розвитку і само розвитку особистості, підвищують мотивацію навчання.

Наявні професійно-орієнтовані блоги з освітньою метою автори класифікують як системи й виокремлюють педагогічну, наукову, науково-педагогічну, інженерну блогодидактику.

2. Автори виділяють такі сучасні тенденції розвитку інженерної інтернет-дидактики: **Перша** тенденція – поширення інтернет-дидактики на енергетичну інженерію (нафтогазова інженерія, електротехніка тощо). **Друга** – поєднання вікі-, кіно-, сайто-, блого-, вебінародидактики та електронних бібліотек у сучасній університетській освіті і науці, що приносить позитивний синергетичний ефект. **Третя** – поширеність он-лайн курсів лекцій з природничих дисциплін та інженерії. **Четверта** – застосування інженерної інтернет-дидактики як інструменту створення нової навчальної літератури. **П'ята тенденція** – застосування складників інтернет-дидактики як бази для створення спецкурсів з професійно орієнтованої медіаосвіти.

Література

1. Білецький, В. С., Онкович, Г. В., Онкович, А. Д. Нове в медіаосвіті: науково-педагогічна благодидактика // Івано-Франківськ : Прикарпатський вісник НТШ. Слово. – 2018. – № 4(48). – С.380-391. ISSN 2304-7402.
2. Благодидактика на уроках // Інформаційний збірник для директора школи та завідувача дитячого садка, 2018. - № 8.
3. Лашук Н.М. Медіакомпетентність. Технології та стратегії : навч. посіб. для студ. спец.075 - Маркетинг / Н.М.Лашук. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – 118 с.
4. Медіадидактика вищої школи: програми спецкурсів /за науковою редакцією д. пед. н., проф. Г. В. Онкович // Г. В. Онкович, К. Є. Балабанова, І. Ю. Гуріненко, Н. М. Духаніна, А. Д. Онкович, І. А. Сахневич, О. К. Янишин. – К.: Логос, 2013. – 195 с.
5. Медіакомпетентність фахівця : кол. монографія / Г. В. Онкович, Ю. М. Горун, В. О. Кравчук, Н. О. Литвин, І. В. Костюхіна, К. А. Нагорна; за наук. ред. Г. В. Онкович; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ: Логос, 2013. – 286 с.
6. Робак В.. До питання про розвиток медіапедагогіки у Німеччині / Робак Володимир // Другий український педагогічний конгрес: Збірник матеріалів конгресу. – Львів: ТЗОВ Камула, 2006. – С.275 – 286.
7. Онкович Г.В. Професійно-орієнтовані авторські сторінки в соціальній мережі як спосіб підвищення фахової самоосвіти // Новітні технології у викладанні мов іноземним студентам: матеріали семінару. - Харків, ХНАДУ, 2018. – С. 187 - 192.
8. Онкович Г. Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі // Вища освіта України. – 2014. – № 2. – С. 80 – 87.
9. Онкович Г.В. Медіадидактика вищої школи: український досвід // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часоп. – Київ, 2013. – № 1. – С. 23–29.
10. Чекмишев О.В., Ярошенко Л.А. Основи якісного блогерства // Асоціація «Спільний простір», Комітет «Рівність можливостей» / Навчальний посібник . – К.: 2014, ФОП А.М.Рудницька, 48 с.
11. Онкович Г.В. Новітні терміни медіаосвіти та медіадидактики // Лінгвістика. Лінгвокультурологія. Кроскультурна і міжкультурно комунікація: проблеми, питання, рішення. – Дніпро, ДНУ ім.Олеса Гончара, 2018. - № 12. – Частина 2. – С.277-291.
12. Соскін О.В. Інвестиції в людський розвиток в умовах глобальної трансформації: Навч. посібник / Соскін О.В., Воронкова В.Г., Ажажа М.М. – Львів: Магнолія, 2006, 2011. – 602 с.

13. Huber, L. Hochschuldidaktik als Theorie der Bildung und Ausbildung / Ludwig Huber // In: Dieter Lenzen (Hrsg.): Enzyklopädie Erziehungswissenschaft. Ausbildung und Sozialisation in der Hochschule. Band 10. – Klett, Stuttgart / Dresden, 1995. – S. 114–138.

14. Інженерна блогодидактика у нафтогазовій справі / В. С. Білецький, Г. В. Онкович, М. В. Ткаченко // Геотехнології. – 2019. – № 2. – С. 58–66.

15. Інженерна блогодидактика у процесі навчання майбутніх фахівців нафтогазової сфери / В. С. Білецький, Г. В. Онкович, М. В. Ткаченко // Міжнар. наук.-практ. семінар «Інновації та традиції у мовній підготовці студентів». Харківський нац. ун-т будівництва та архітектури. 6 грудня 2019 р. – Харків, 2019. – С. 46–51.

16. Нове у вищій освіті: інженерна блогодидактика / Ганна Онкович, Володимир Білецький, Артем Онкович, Микола Ткаченко // Вища школа : [наук.-практ. журнал / М-во освіти і науки України]. – Київ, 2019. – № 1. – С. 26–33

17. Інженерна блогодидактика у нафтогазовій справі: динаміка розвитку / Білецький В. С., Онкович Г. В., Ткаченко М.В., Торопчинова К.Л. / Scientific Collection «InterConf»,(154): with the Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development» (May16-18, 2023; Geneva, Switzerland) by the SPC «InterConf». Protonique, 2023. 546 p. p.140-148. ISBN 978-2-88136-234-7 (series)

18. Biletskyi V.S., Onkovych H.V., Tkachenko M.V . ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF BLOGODICATION IN THE OIL AND GAS ENGINEERING OF UKRAINE Білецький В.С., Онкович Г.В. Ткаченко М.В. Аналіз розвитку блогодидактики у нафтогазовій інженерії України // Scientific Collection «InterConf»,(186): with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Innovative Development in the Global Science» (January26-28, 2024; Boston, USA)/ comp. by LLC SPC «InterConf». Boston: Independently Published, 2024. 502p. ISBN 978-1-0747-2337-8(series) Стр. 83-94.

19. Західний нафтогазовидобувний регіон України у розвитку інженерної блогодидактики / Андібур А.П., Білецький В. С., Малікова О.А. / VI Міжнародна науково-практична конференція “INNOVATIONS AND PROSPECTS IN MODERN SCIENCE”, 5-7.06.2023 Стокгольм, Швеція. Р. 199-207.

20. Онкович Г. В., Білецький В. С., Фик М.І. Спецкурс «Педагогічно-освітні технології у вищій освіті та наукових дослідженнях з нафтогазової інженерії» // Scientific Collection «InterConf»,(190): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference

«Recent Scientific Investigation» (February 26-28, 2024; Oslo, Norway)/ comp. by LLC SPC «InterConf». Oslo: Dagens næringsliv forlag, 2024. 292p. ISBN 978-82-7346-353-1(series) DOI10.51582/interconf.2024.190 80-89.

21. Білецький В. С. Синергетичний ефект від застосування вікі-, кіно-, сайто-, блого-, вебінародидактики та електронних бібліотек у сучасній університетській освіті і науці / Білецький Володимир, Онкович Ганна, Соколівська Любов // Innovative development of science, technology and education : proc. of the 8th Intern. sci. and practical conf., Vancouver, Canada, May 9-11, 2024 / ed. Komarytskyu M. L. – Electronic text data. – Vancouver, Canada : Perfect Publishing, 2024. – P. 340-350.

22. Білецький Володимир, Онкович Ганна. Медіадидактика як інструмент створення навчальної літератури

23. Білецький В.С. «Новітні технології в електроенергетиці, електротехніці та електромеханіці» (конспект лекцій) Запоріжжя, 2024. 130 с.

24. Білецький В.С. «Основи моделювання технологічних об'єктів» (конспект лекцій). Для студентів технічних спеціальностей. Частина I «Основи моделювання гідроенергетичних процесів». – для студентів спеціальності 145 "Відновлювані джерела енергії та гідроенергетика" (освітня програма "Гідроенергетика") / Проф. В.С. Білецький – Запоріжжя, 2023. 203 с.

25. Білецький В.С. Конспект лекцій по курсу «Вступ до спеціальності» (Для студентів спеціальності 141 "Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка" / Проф. В.С. Білецький – Запоріжжя, 2023. 110 с.

26. Білецький В.С. Конспект лекцій по курсу «Основи електроприводу» (Для студентів спеціальності 141 "Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка" / Проф. В.С. Білецький – Запоріжжя, 2023. 144 с.

27. Білецький В.С. Методологія наукових досліджень технічних об'єктів та їх оптимізація : навч. посібник / В. С. Білецький ; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". – Київ : ФОП Халіков Руслан Халікович, 2023. – 118 с.

28. Білецький Володимир, Онкович Ганна, Онкович Артем. Спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта» у розвитку фахової компетентності майбутніх працівників гірничої та нафтогазової галузей / XXV International Scientific and Practical Conference «Innovative trends of science and practice, tasks and ways to solve them», June 28-July 01, 2022, Athens, Greece. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Innovative trends of science and practice, tasks and ways to solve them», 28 червня-01 липня 2022 р., Афіни, Греція. С. 340-349.

29. Білецький Володимир, Онкович Ганна. Спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта» у розвитку фахової компетентності майбутніх бакалаврів та магістрів інженерних спеціальностей в галузі автоматички.// Features of the development of modern science in the pandemic's era: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2), July 15, 2022. Berlin, Germany: European Scientific Platform С.54-59.

30. Білецький В.С., Онкович Г.В. Спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта у розвитку фахової компетентності майбутніх бакалаврів та магістрів інженерних спеціальностей в галузі наукового моделювання» // Scientific Collection «InterConf», (128): with the Proceedings of the 13th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society» (October 16-18, 2022; Manchester, Great Britain) by the SPC «InterConf». Peal Press Ltd., 2022. 272 p. С.65-76. ISBN 978-0-216-01072-7

31. Білецький Володимир, Онкович Ганна. Спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта» у розвитку фахової компетентності майбутніх спеціалістів з трубопровідного транспорту // the2ndInternational Scientific and Practical Conference № 140 «Diversity and Inclusion in Scientific Area» (January 26-28, 2023). Warsaw, Poland. С. 206-212.

32. Білецький В.С., Онкович Г.В. Спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта» у розвитку фахової компетентності майбутніх спеціалістів з первинної переробки корисних копалин// February 24, 2023; Singapore, Singapore. III International Scientific and Theoretical Conference «Modernization of today's science: experience and trends» p.240-245.

УДК 930

Дмитро Білий

*Доктор історичних наук, професор,
Завідувач відділу досліджень Голодомору та масових штучних
голодів Національного Музею Голодомору-Геноциду*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА КУБАНІ В 20-Х РР. ХХ СТ.

Стаття присвячена основним напрямкам адміністративних, соціальних та економічних перетворень на Кубані (територія сучасного Краснодарського Краю РФ) після її окупації Червоною Армією в 1920 році та затвердження на її території комуністичного тоталітарного режиму. Автор показує методи і засоби більшовицької влади, які були спрямовані на знищення Кубанської області як окремої адміністративно-територіальної одиниці, вилучення кубанських економічних ресурсів та придушення руху опору серед козацтва.

***Ключові слова:** Кубань, комуністичний тоталітарний режим, козацтво*

Як цілісна адміністративна одиниця Кубанська область (територія Кубанського козацького війська), Кубань сформувалася в 60-х рр. ХІХ ст. і, попри певні адміністративні зміни, її кордони в цілому співпадають з межами Краснодарського краю Російської Федерації (загальна площа – приблизно 100 тис. кв. кілометрів). З одного боку – Кавказький хребет, а з іншого – морське узбережжя створюють природні межі Кубані. Ці межі охоплюють різні, відмінні за своїми характеристиками географічні зони, кожна з яких, до того ж, мала свою власну історичну специфіку. Переважна більшість території Кубані – степова зона (59 тис. км², 71% від усієї території). Власне, саме кубанський степ і його родючі чорноземи, на яких рясно розсіялися козацькі станиці та хутори, і створили наприкінці ХІХ сторіччя уявлення про Кубань як про казково заможний край⁶. Третину те-

⁶ Про створення міфологеми казково заможної Кубані в ХІХ – ХХ ст. див.: Пиретто Дж. П. Территория Кубани и сталинская утопия «изобилия». *Slavica tergestina*. Художественный текст и его геокультурные стратификации. Trieste : Università degli Studi di Trieste, 2001. № 8. С. 241–263.

риторії Кубані займають гори Західного Кавказу. Підсоння Кубані надзвичайно сприятливе (приблизно 300 теплих днів на рік) для життя людини, що з давніх часів притягувало в цей регіон нових поселенців. Можна окремо виділити за природно-географічними критеріями три райони Кубані – Степову Кубань, Закубання та Чорноморське узбережжя.

Переселення Чорноморського козацького війська на Кубань в 1792-94 рр. поклато початок безперервного потоку переселенців з українських губерній в цей регіон в XIX – поч. XX ст., який забезпечив більшість українського населення в цьому регіоні.

Щодо національного складу населення Кубані, слід зазначити, що воно було поліетнічним. Але переважаючу частку становили українці. Українці наприкінці XVIII сторіччя стали, практично, першими поселенцями на Кубані. Переселення з України здійснила перша станова група – запорозькі козаки. Вони перенесли на Кубань інститут українського козацтва з притаманною йому культурою і соціально-громадським устроєм, що дало підставу багатьом науковцям віднести Кубань до українських етнічних земель⁷.

Так, згідно із загальноросійським переписом 1897 р., населення Кубанської області складало 1911133 особи⁸, з них українців було 949833 особи або 49,7%⁹. У відділах, розташованих на терені колишньої Чорноморії, тобто Правобережної Кубані, вони мали абсолютну кількісну перевагу. Так, у Катеринодарському, Єйському, Темрюцькому відділах українці склали 702931 особу або 81,1%¹⁰. Сільськогосподарський перепис 1917 р. засвідчив, що загальне населення Кубані складало вже 2415089 осіб. З них українців – 56%¹¹.

Офіційна кількість українців у межах сучасного Краснодарського краю на 1926 р. складала 1644380 осіб, або 54,1% від загальної кількості населення. У цілому на території Правобережної Кубані –

⁷ Гушевський М. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / [редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. Репринтне видання. Київ : Наукова думка, 1991 – 2000. Т. 1 : До початку XI віка. Київ : Наукова думка, 1991. Т. 1. 648 с. С. 6; Будницький С. Основи землезнавства України. Антропогеографія. Прага, 1923. Т. 1. С. 233; Кубійович В. Географія українських сумежних земель / опрац. і склав В. Кубійович. Краків; Львів : Укр. вид-во, 1943. 517 с. С. 176.

⁸ Македонов Л. В. Население Кубанской области по данным вторых зкземпляров листов переписи 1897 г. Екатеринодар : Тип. Кубан. обл. правл., 1906. 589 с.

⁹ Македонов Л. В. Население Кубанской области по данным вторых зкземпляров листов переписи 1897 г. Екатеринодар, 1906. С.570.

¹⁰ Македонов Л. В. Население Кубанской области по данным вторых зкземпляров листов переписи 1897 г. Екатеринодар, 1906. С.571.

¹¹ Державний Архів Краснодарського краю (далі – ДАКК). Ф. Р-234. Оп.1. Спр.73. Арк.73.

терені колишнього Чорноморського Війська (Кубанська округа, Єйський, Кушевський, Старомінський райони) українці чисельно переважали – 1110352 особи, або 73% від усього населення¹².

Розподіл господарств Кубанської області за національною ознакою на 1917 р.¹³

Відділи	усього	великороси	малороси	Русські
	Баталпашинський	42906	10980	14718
Єйський	58250	8679	46893	1774
Кавказький	62843	35901	21141	4483
Катеринодарський	54399	15778	30111	804
Лабинський	66815	36412	26497	1535
Майкопський	62548	29346	17558	8549
Таманський	63724	6277	45714	6776
Уього	411485	111955	202632	58225
Козацьких господарств	346916	101861	180251	54835
Селянських	18544	3714	10419	1319

У цілому, тільки за офіційними даними перепису 1926 р. українців Північного Кавказу нараховувалося 3106652 осіб, або 37,1%, а серед сільського населення – 41%, українці становили найбільшу національну групу в Північнокавказькому краї після росіян (45,9%)¹⁴.

Сприятливі кліматичні умови, наявність майже необмежених аграрних ресурсів, самоврядування в козацьких станицях, виходи до двох морів, розвиток інтенсивного кооперативного руху на початку ХХ ст. сприяли бурхливому зростанню економіки Кубані.

Навіть під час Першої Світової війни Кубань залишалася провідним аграрним регіоном Російської імперії, відрізняючись високими врожайми та великими запасами хліба. 1917 р. надлишки продовольчих та кормових хлібів на Кубані склали більше 53,8 млн.

¹² Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ). Ф.1. Оп.20. Спр.2894. Арк. 68 – 82.

¹³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. Р-4465с. Оп.1. Спр.966. Арк.30.

¹⁴ ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.20. Спр.2894. Арк. 82.

пудів, у тому ж році з області відправлено 40 млн. пудів хліба¹⁵. На 1917 р. Кубанська область мала 8550528 дес. землі, з них 16,1% (938750 дес.) – непридатні для сільського господарства. У розпорядженні станичних громад було 5166459 десятин або 67,5% земельних ресурсів¹⁶. За рівнем організації сільського господарства Кубань продовжувала займати перше місце в Російській імперії, за рівнем розвитку кооперації знаходилася на одному рівні з центральноукраїнськими регіонами, за рівнем народної освіти посідала одне з перших місць¹⁷. У 1918 – 1920 рр. загальна вартість сировини на Кубані приблизно оцінювалась в 500 млн. карбованців¹⁸.

У 1917 році на Кубані починаються процеси, спрямовані на створення власної державності, утім, орієнтованої на союз з Україною. На початку 1918 року було проголошено утворення Кубанської республіки (офіційна назва – Кубанський Край). Новоутворена республіка опинилася між двох тоталітарних режимів – більшовицького та білогвардійського. Обидва ці режими прагнули підкорити Кубань, аби використовувати її людські та економічні ресурси. В березні 1920 року більшовикам вдалося вдруге окупувати Кубанський край.

У 1920 р. більшовики створили Кубано-Чорноморську область, яка складалася з колишньої Кубанської області, яку об'єднали з Чорноморською округою. У 1924 р. Кубано-Чорноморська область як окрема адміністративна одиниця була ліквідована. За новим адміністративно-територіальним поділом, Кубань була поділена на чотири округи (Кубанську, Армавірську, Майкопську, Чорноморську), які увійшли до складу Північно-Кавказького краю¹⁹.

Внаслідок скасування єдиної адміністративної структури Кубані населення цього регіону було позбавлено можливості самостійно розв'язувати місцеві економічні й соціально-культурні проблеми. Крім того, створення величезного економічного і багатонаціонального регіону Північно-Кавказький край, до складу якого були включені раніше відторгнуті від України промислові Шахтинську і Таганрізьку округи Української РСР, дозволяло «розчинити» у но-

¹⁵ Ратушняк В. Н. Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. Краснодар: «Советская Кубань», 1996. С.479.

¹⁶ ЦДАВО України. Ф.Р-4465с. Оп.1. Спр.827. Арк. 8.

¹⁷ ЦДАВО України. Ф.Р-4465с. Оп.1. Спр.827. Арк.4.

¹⁸ ЦДАВО України. Ф.3795с. Оп.3. Спр.39. Арк.3.

¹⁹ Державний Архів Краснодарського краю. Ф. Р-1547. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 2 – 3.

вому адміністративно-територіальному об'єднанні козацькі землі на Північному Кавказі територіями населеними більш лояльною до советської влади людністю, зокрема робітниками²⁰.

Під час районування Кубанської округи у 1924 р. на 18 районів, станиці були позбавлені традиційного права самоврядування, а повноваження керування ними надано районним центрам²¹.

Зміцненню советської влади сприяла й класова політика більшовиків, спрямована на встановлення політичного контролю правлячої партії за опозиційно налаштованими заможними верствами населення (на Кубані це у першу чергу козаки), спираючись на незможні. Хоча козаки становили менше половини населення Кубані, вони, на відміну від іншого, прийшлого або як тоді казали «іногогородного» населення, були корінними мешканцями. Завдяки історичній згуртованості, традиціям самоврядування і взаємодопомоги, вони користувались впливом серед місцевого населення Кубані. Незначне майнове розшарування між козаками не позначалось суттєвого на їхній єдності. На цьому в 1926 р. зауважувала комісія з козацького питання від окрвиконкому: *«У свідомості козацької бідноти ще не зникли станові традиції козацтва і продовжує спостерігатися і зараз той факт, що найбільш необхідніше козацтво віддає перевагу обирати в ради козаків, вважаючи, що тільки козак може бути виразником особливих козацьких інтересів»*²².

Надзвичайно напружена боротьба більшовиків за встановлення советської влади на Кубані, яка не припинялася упродовж громадянської війни, була викликана необхідністю комуністичного режиму мати на Кубані колосальний хлібний резервуар. У цьому відверто зізналися керівники комуністичної партії на Північному Кавказі. Про окупацію Кубані більшовиками писав В. Чорний: «Кубань стала советською 1920 р. не власними намаганнями, а будучи відвойованою. Перед Кубанню саме життя визвало перше головне завдання – дати Росії хліба, нагодувати голодну країну та її робітничі центри... Ставши хлібним та харчовим резервуаром Советської Росії, вона (Кубань) дала багато десятків, якщо не сотні мільйонів пу-

²⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1813. Арк. 71.

²¹ Макаренко П. Л. З життя Кубані під комуністичною владою (1920 – 1926). Прага : Відбитка зі збірника “Кубань” Видання Громади Кубанців в Чехословацькій Республіці, 1927. 121 с. С. 10.

²² Державний Архів Ростовської області. Ф. Р.-1485. Оп. 1. Спр. 628. Арк. 10.

дів хліба, врятувала від голоду та смерті тисячі й тисячі людей»²³. На нагальності експропріації зернових запасів кубанських селян після захоплення козачих станиць зауважував А. Діамант: «Робота советської влади і нашої партії тоді полягала в тому, щоб за можливістю викачати більше хліба з Кубані для забезпечення армії та голодуючих робітників»²⁴.

У 1920 році більшовики знову починають реквізицію хліба на Кубані за допомогою продрозкладки. Озброєні більшовицькі загони оточували хутора і станиці та реквізували хлібні запаси, проводили терор проти господарів які відмовлялися здавати хліб. Внаслідок цього на Кубані починається масовий голод, внаслідок якого загинули десятки тисяч кубанців²⁵.

Введення єдиного продподатку в 1923 році не покращило становище кубанських хліборобів. Якщо 14 російських губерній (загальна площа засіву на 1920 рік – 8 мільйонів 62, 8 тис. десятин) отримали продподаток в 7 мільйонів 439 тис. пудів хлібу, то на Кубань (загальна площа засіву на 1920 рік – 1 мільйон 987 тис. десятин), був накладений продподаток 10 мільйонів 800 тис. пудів хлібу²⁶.

Більшість адміністративних, політичних і соціальних перетворень, які запроваджувалися в Кубані комуністичним режимом на початку 20-х років, провадилися для оптимізації здійснення цього завдання. Однією з головних перешкод експропріації збіжжя на Кубані був упертий опір заможного місцевого селянства, у першу чергу, найбільш згуртованого і антисоветськи налаштованого козацтва. 1921, 1922 і початок 1923 років були періодом постійних повстань на Дону й Кубані²⁷. Політичну ситуацію, що склалась у ті роки у цьому регіоні описав очевидець тогочасних подій, один з партійних діячів 1920-х років, який тоді перебував на Кубані, В. Чорний. У нарисах з тогочасної історії Кубані він артикулював: «... серед деяких значних груп населення, особливо козацького, іноді погляд повертався у гори! Перебуваючи вже советською, Кубань довгий

²³ Черный В. Первое пятилетие Советской Кубани. *Красное знамя*. №65.1925. 21 марта.

²⁴ Діамант А. Воспоминание о первых днях. *Красное знамя*. 1925. 5 мая.

²⁵ Макаренко П. Л. З життя Кубані під комуністичною владою (1920 – 1926). Прага : Відбитка зі збірника “Кубань” Видання Громади Кубанців в Чехословацькій Республіці, 1927. С. 5.

²⁶ Бюллетень Центрального Статистического Управления. №87. Москва, 1924; Сборник статистических сведений за 1918-1923 гг. Москва, 1924. С.106.

²⁷ Щетнёв В. Е. Классовая борьба в кубанской станице (1920 – 1927) : автореф... дисс. канд. ист. наук. Москва, 1968. С. 3.

час була ніби осадженою фортецею, з усіх боків обкладеною ворогом. Часами хвиля бандитизму підіймалася досить високо й іноді навіть безпосередньо загрожувала Советській владі, приймаючи організовані військові форми, виливаючись у наступи на станиці, захоплення їх і підступу до Краснодару. Відчуваючи себе оточеними з усіх боків, партійні органи часто в кожному мешканцеві бачили можливого зрадника, не довіряючи більшості населення, особливо козачого»²⁸.

Для боротьби з кубанськими повстанцями советська влада застосовувала максимальні каральні ресурси. У 1920 -21 рр. на Кубань була перекинута Перша Кінна армія для боротьби з повстанською армією Пржевальського. Взагалі на Кубані в 1920 році було зосереджено 6 тис. 738 міліціонерів, не рахуючи співробітників ЧК. Для порівняння – в 13 російських губерніях нараховувалось в тому ж році 16 тис. 833 міліціонера. У 1920 році на Кубані було заведено 858 справ про контрреволюцію, в 13 російських губерніях – 1011 справ²⁹.

Масові козацькі повстання 1920 – 1922 рр. призвели до того, що нерідко повстанці, які переховувалися у плавнях, були другою неофіційною владою у станиці чи на хуторі³⁰. Антисоветським настроям серед козацтва сприяло вороже ставлення них до як потенційних контрреволюціонерів з боку партійних керівників.

Козаки на Кубані та Дону на довгий час опинилися немов «поза законом». Як зазначав В. Чорний, «козацтво протягом усього п'ятиріччя Советської влади (1920 – 1925) на Кубані за свої вільні й невольні помилки трималося на положенні пасинка в советській родині, не притягувалося до громадських справ, до советської роботи в станиці. Знаходилося якщо не під підозрою, то на замітці, і стояло осторонь громадського життя»³¹. Для того, щоб позбавити козаків офіційного впливу на місцеве населення, через станичні ради, виборчі права для них були значно обмежені. До 1925 року пересічно по станичних радах і районних радах козаки становили 32, 3 % їхнього складу³².

²⁸ Черный В. Первое пятилетие Советской Кубани. *Красное знамя*. 1925. 21 марта.

²⁹ Статистический ежегодник за 1918 – 1920 гг., в. II. Москва. С.56-57.

³⁰ Черный В. Политика партии на Кубани в области землеустройства. *На аграрном фронте*. 1927. № 11–12. С. 160.

³¹ Черный В. Первое пятилетие Советской Кубани. *Красное знамя*. 1925. 10 ноября.

³² Макаренко П. Л. 3 життя Кубані під радянською владою (1920 – 1926). Прага, 1927. С. 110.

Що стосується «іногороднього населення», то соціальне розмежування серед нього було більшим, ніж у козацтва. Якщо заможне місцеве населення традиційно підтримувало з козацтвом тісні зв'язки і мало спільні інтереси, то більшість іногородніх, які прийшли на Кубань у пошуках заробітків, були зацікавлені у привласненні козацьких земель. Власне прийшли неможливі допомагали більшовикам у встановленні советської влади у станицях Кубані.

У квітні 1925 року ЦК РКП(б) видав постанову про швидке і повне проведення перерозподілу земель в козацьких округах на користь іногороднього населення. Метою перерозподілу розкривала передовиця у центральному органі ЦК РКП(б) газеті «Правда»: «Внаслідок перерозподілу справжніми господарями в галузі політичних і господарських «стосунків» у козацьких районах стали не козачі прошарки, а «іногородні» на Північному Кавказі, селяни в Сибіру, киргизи в Киргизії»³³.

Відповідно до постанови, наділяли землею всіх, хто переселився на Кубань до 22 травня 1922 року. Це призвело до того, що «після наділення землею місцевих іногородніх проти нових переселенців стоїть єдиний фронт козаків та іногородніх»³⁴.

Висновки

Отже, ми бачимо, до 1925 року існував глибокий розкол між козаками та іногородніми. Козаки до 1924 – 1925 рр. були фактично позбавлені влади у своїх станицях. Вказані чинники мали визначальний вплив на формування і розвиток національної свідомості населення Кубані у ту добу.

Відстоюючи свою національну культуру від негативного впливу русифікаційної політики Кремля, українці Кубані згуртувалися навколо ідей українського національно-визвольного руху. Зважаючи на потужний суспільно-політичний рух українців Кубані, спрямований на намагання жити окремим політичним і економічним життям, український національний розвиток на Кубані жорстко переслідувався як за часів царату, так і за часів встановлення комуністичного режиму.

³³ *Правда*. 1925. 23 июля.

³⁴ Черный В. Политика партии на Кубани в области землеустройства. *На аграрном фронте*. 1927. №11–12. С. 159.

БУЧАК

Буча́к – це маленьке село, яке знаходиться у Черкаській області Канівського району, підпорядковане Бобрицькій територіальній громаді (Пшеничницький старостинський округ). Розташоване на березі Канівського водосховища за 13 км на північ від найближчого міста Канева. У селі є пристань.

Дістатися до Бучака можна лише власним транспортом – автобуси до села давно не ходять. Від траси Фастів–Канів потрібно подолати 10 кілометрів дороги з плит та ґрунтової дороги і майже весь час підійматися вгору.

Село розташувалося серед лісу та валунів. Де-не-де залишилися сліди від напіврозвалених будинків.

Відомий український кінооператор, кінорежисер та сценарист Юрій Ілленко у своїй книжці “Доповідна апостолові Петрові”³⁵ стверджує, що назва Бучак походить від слова “бузьок”, тобто лелека. Український режисер Олег Чорний вважає, що назва має тюркське коріння [1], такої ж думки дотримується і ряд дослідників.

Навколишня місцевість насичена археологічними пам'ятками ранньослов'янського періоду. За 2 км нижче за течією Дніпра розташована Бабина гора, яку археолог Борис Рибаків відносив до провідних святилищ цього періоду на Середньому Подніпров'ї. Це місце, яке здавна славиться своєю Жіночою Силою, тут проводять обряди та ритуали, спрямовані на набуття жіночої Сили, продовження Роду, зміцнення здоров'я. Ще тут є гора Московка та гора Лисуха, на якій було розкопано ранньослов'янське городище, знайдено близько ста поховань давньоруського часу, а також відкрито велике середньовічне місто. Деякі дослідники вважають, що це літописне місто Пересічень [2, 3, 4].

На північній околиці, в урочищі Грибіней, знаходиться під охороною держави пам'ятка історії IX століття Рожена криниця. За

³⁵ Юрка Ілленка. Доповідна Апостолові Петру. Автопортрет альтер его (у трьох книгах). — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2008; 2011.

легендою Великі київські князі Святослав, Ігор та Володимир, прямуючи на рать з половцями зупинили князівське військо в урочищі, щоб втамувати спрагу та заpastись водою. Зустрічала і проводжала ратників місцева красуня Рожена [2].

Бабина гора. Фото: <http://travel-al.com.ua/2021/02/02/buchak/>

За даними Інституту археології НАН України ці землі є унікальними через насиченість археологічними пам'ятками: навколо села Бучак на прибережній смузї завдовжки 6 і завширшки 2,5 км знаходиться 14 поселень, 5 городищ і 2 могильники, які представляють практично всі археологічні культури, відомі на Середньому Подніпров'ї – від Трипільської культури (IV тис. до н. е.) до пізнього середньовіччя та козацької доби. Унікальність Буцацького археологічного комплексу полягає не лише у культурно-хронологічній повноті – такий комплекс не має аналогів на Подніпров'ї [1, 2, 4].

Імовірно поселення на цьому місці, у середині XVI століття називалось Подсичі [2, 5]. Павло Клепатський³⁶ ототожнює з Бучаком саме це село, про яке у «Люстрації Канівського замку» 1552 року написано: «Село Подсьечи землянское, пань Сьлужка держить,

³⁶ Клепатський (Клепацький) Павло Григорович (12 січня 1885, с. Пугачівка, Таращанський повіт, Київська губернія — після 1938) — дослідник історії України середньовічної й нової доби, питань історичного краєзнавства, історіограф, джерелознавець, архівознавець, літературознавець, педагог, член Української Центральної Ради.

отъ замку земълею и водою 2 мили (14 км), семьей 6-ть; зимуютъ и литуютъ при замьку, служатъ з городовыми; озеръ уступныхъ и забережныхъ 12, рыбы з нихъ отъ уходниковъ пану шостая часть, бобровъ половина, сего году досталося ему рыбы за пять копъ грошей, бобръ одинь» [2, 6].

У часи Богдана Хмельницького Бучак належав Таганській сотні Канівського козацького полку. Про нього згадується 20 червня 1645 року у декреті між Кшиштофом Радецьким та Корсунським підстаростою Презейським, слугою Станіслава Конецьпольського про наслання підданих на добра Бучака. Королівський привілей від 15 жовтня 1660 року про збереження прав на Бучак у Канівському старостві королівського полковника Габріеля Войніловича [2, 7, 8].

У XVIII столітті Бучак належав до володінь Канівського староства. У 1760-х роках він став спадковим володінням останнього канівського старости племінника короля Станіслава Понятовського. Після ліквідації Речі Посполитої був ним проданий поряд з іншими канівськими володіннями і належав полковнику польської армії Йосипу Гнатовичу Понятовському і його синам, з яких колезький радник Цезар Осипович Понятовський, який не мав дітей, володів селом у часи реформи 1861 року. У 1822–1831 роках у Бучаку працював один з перших в Україні цукровий завод Понятовських [2, 9].

Бучак ніколи не мав власної церкви і був приходом спочатку Михайлівської церкви у селі Селище, а потім церкви Успіння у Пшеничниках [2, 10].

Український краєзнавець Лаврентій Похилевич у «Сказанні про населені місцевості Київської губернії» пише: «Деревня Бучак, над самим Днепром к 4-х верстах среди леса расположенная и имеющая 434 души обоого пола, приобретших по силе выкупного договора 1863 года 198 десятин за 9552 рубля. В 1792 году Бучак принадлежал приходом к Михайловской Селищской церкви и имел только 20 дворов и менее 200 душ обоого пола, а в 1741 году только 5 дворов. Местечко Бучак, где была в начале прошлого века резиденция богатого польского вельможи, старосты Каневского Н. Потоцкого, владевшего на далекое пространство окрестными селами, находится в Галиции. По-видимому, у память этого Бучака основана или переименована настоящая деревня при Днестре. В Бучаке – отделение суконной фабрики» [10].

Станом на 1885 рік у колишньому власницькому селі Пшеничківської волості Канівського повіту Київської губернії мешкало 583 особи, налічувалось 98 дворових господарств, існували заїжджий будинок і винокурний завод [2, 11].

За переписом 1897 року кількість мешканців зросла до 759 осіб (365 чоловічої статі та 394 – жіночої), з яких 759 – православної віри [2, 12].

У 1900 році в селі було 182 двори та 846 жителів. Село належало графу Цезарю Адамовичу Шелембеку. На території села була школа, 7 вітряків, 2 кузні [2].

Після окупації України більшовицькою Росією, у часи радянської влади, Бучак особливого розквіту не мав, адже горбистий ландшафт села не сприяв розвитку землеробства. Але людям у Бучаку в цілому жилося непогано – вони мали достатньо землі, лісу, близькість Дніпра з рибним промыслом. Суттєвими незручностями були відсутність доріг з твердим покриттям та електрики.

З 1928 по 1929 роки у селі створено перше Товариство спільного обробітку землі (ТСОЗ), а у 1930 році з'явився колгосп. Перед Другою світовою війною у колгоспі побудували цегельний завод [2].

Тут слід згадати і про штучні Голодомори в Україні 1921 – 1923, 1932 – 1933, 1946 – 1947 років, які, очевидно, не обійшли село стороною. Так у селі Григорівка, що за 12 км нижче за течією Дніпра, лише під час Голодомору 1932 – 1933 року зафіксовано близько 250 загиблих селян від голоду, про що зазначено у книзі «Національної пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років».

У роки Другої світової війни село Бучак було майже зруйноване. Великі і кровопролитні бої у районі села проходили при форсуванні Дніпра восени 1943 року. Тоді при звільненні села загинуло майже 1000 вояків Радянської армії [2].

Бучак був міцним вузлом німецької оборони що розділяв Букринський і Студенецький плацдарми [2].

Бої у районі Бучака відбувались у серпні–вересні 1941 року. Запеклі бої проходили у вересні–жовтні 1943 року при форсуванні Дніпра, коли радянські війська створили тут плацдарм для наступу на Київ. Найбільше дій по захопленню Студенецького плацдарму припало на 30-у піхотну дивізію, яка у ніч з 25 на 26 вересня 1943 року, форсувавши Дніпро, створила плацдарм у районі Таль-

бергової дачі та почала бої по його розширенню у напрямку сіл Студенець і Бучак [13].

Серед особового складу дивізій, що наступали, була велика кількість призваних місцевих жителів – окруженців, білобілетників, молодих хлопців призовного віку. Їх ненавчених, необстріляних і, навіть, не переодягнених у військову форму та без зброї кинули на плацдарм, де на протилежному правому березі стояли частини 57-ї і 112-ї піхотних дивізій вермахту. Позаду, у тилу наступаючих, були зосереджені загороджувальні загони НКВС, які з кулеметів розстрілювали тих, хто наважився відступати [14, 15].

27 вересня 1943 року у лісі на південній околиці Бучака німецькими військами було оточено і розбито висаджений напередодні радянський повітряний загін десантників 5-ї повітряно-десантної бригади, який не мав зв'язку з наземними частинами [13, 16].

Пізніше цей ліс знову стає базою для 150-ти десантників 3-ї та 5-ї повітряно-десантної бригади. Вони здійснюють диверсійну діяльність, налагоджують контакти з місцевими партизанами та за допомогою жителя села Бучак на прізвище Верба намагаються налагодити взаємозв'язок з підрозділами на плацдармі. Проте німці розбили і цю групу. Точні місця бази, боїв і поховання героїв-десантників невідомі і досі [13].

Із 3-го жовтня на Бучацькому напрямку позиції 30-ї стрілецької дивізії займає 206-а дивізія. Надалі 30-а разом з 23-ю та 218-ю стрілецькими дивізіями і 3-м гвардійським механізованим корпусом намагатимуться розширити плацдарм у західному та південно-західному напрямках, а 206-а продовжила розширювати плацдарм у північно-західному напрямку, намагаючись об'єднати Студенецький плацдарм з Букринським, де треба було пройти лише кілька кілометрів.

На цю ділянку фронту було перекинуто окрему штрафну роту радянських військ. Про це є лише деякі згадки у журналі бойових дій 206-ї стрілецької дивізії. Навіть на схемі розташування підрозділів позиції цієї роти не підписані. Значна частина загиблих у списку цієї роти – це наші земляки із Сумщини, Полтавщини, Черкащини [13].

Подібна ситуація була і в більшості стрілецьких дивізій тодішньої Червоної Армії. Тобто визволення української землі відбувалось переважно силами українців [13].

Офіційною датою «звільнення» Бучака визнано 15 жовтня, але за архівними джерелами ми дізналися, що село Бучак було звільнене від німецьких окупантів лише 11-го листопада 1943-го року. Тобто, три кілометри німецької оборони наші воїни буквально "прогризли" більше місяця. Тоді 112-а піхотна та 3-я танкова німецькі дивізії за допомогою танкової дивізії СС "Вікінг" півтора місяці захищали ці кілька кілометрів Дніпровського узбережжя, а радянське командування посиляло у лобові атаки все нові і нові хвилі недосвідчених новобранців на вірну смерть [13].

При останньому штурмі німецькі підрозділи виявились затиснутими у лещата і відкинутими до Дніпра де відбулось локальне оточення. Німецьке угруповання було оточене та знищене у селі Бучак [13].

Кількість загиблих у тих боях також не відповідає офіційним цифрам. У братській могилі в селі Бучак лежать 494 похованих. Але останки загиблих воїнів залишаються в яругах навколо села. Коли на початку будівництва тут Канівської гідроакумулюючої станції з-під ножів скреперів та бульдозерів з'явилися людські рештки із залишками цивільного одягу переважно радянського виробництва та військової уніформи тодішні радянські органи пояснювали, що то загиблі вороги.

Після жорстоких боїв осені 1943 року минуло понад вісімдесят років, але і зараз пам'ять загиблих героїв-земляків належним чином не вшанована. Рештки більшості загиблих бійців і командирів не були перенесені до братських могил навіть з місць первинних поховань, не рахуючи тих, кого залишили в окопах та бліндажах на місцях боїв. Вони і досі лежать на околицях Бучака по схилах та яругах [13].

На підставі архівних матеріалів встановити точну кількість втрат навряд чи можливо, адже поповнення з лівого берега Дніпра надходило не тільки у штрафні роти. Командири Червоної Армії, проходячи Полтавщиною та Лівобережжям Черкащини, часто не чекали на польові військкомати, а призивали до лав своїх підрозділів новобранців і нерідко "забували" включати їх до списків, аби згодом можна було применшити реальні втрати. Підтвердженням цьому є численні відписки "в списках частини не значиться", які надсилали родичам загиблих, коли ті намагалися дізнатись про їх долю. А гинули вони у першу чергу [13].

У післявоєнний час (1950–1960 рр.) колгоспи Бучака і Пшеничників об'єднано в одне сільськогосподарське підприємство.

З 1970-их років Бучак був місцем літнього відпочинку мистецької інтелігенції України [2].

На початку 1970-х через будівництво Канівської ГЕС річка почала підмивати гори у Бучаку, тому люди, які жили на схилі, мали виселитися [17].

До середини 1980-х років Бучак залишався неасфальтованим наддніпрянським селом із білими хатами-мазанками під очеретяним дахом, без електрифікації і водогону, з дерев'яним вітряком. Люди жили там як за часів Шевченка [1].

Журналіст Дмитро Іванов розповідає, що саме поряд із Бучаком хотів збудувати собі хату, аби доживати віку, Тарас Шевченко [1].

За спогадами кінорежисера Олександра Денисенка, у Бучаці діяв самодіяльний театр у якому грали переважно чоловіки. У той час, коли будували Канівську ГЕС вистави ставили у сільському клубі. Мешканка села розповіла йому, що театральна трупа була у селі ще до війни, а керував нею один із учнів Леся Курбаса. Тоді аматорська трупа ставила свої вистави на відкритій сцені на березі Дніпра [1].

У 1985 тодішні енергетики вирішили побудувати гідроакумулюючу станцію: на території села та в околицях розпочато будівництво Канівської гідроакумулюючої електростанції (ГАЕС). У зону будівництва Канівської ГАЕС потрапили 85 домогосподарств, які на той час складали все населення села. Переміщенню підлягали і 7 муніципальних будівель [2, 17].

Рішення щодо переміщення домогосподарств та знесення будинків приймалось місцевими органами влади у 1986 році. Із 85 домогосподарств села Бучак: 32 сім'ї отримали упорядковані нові садиби із земельними ділянками у селі Студенець, а 53 сім'ї отримали грошові компенсації. Усі 85 домовласників села Бучак передали забудовнику документи для знесення власних будинків або звернулись із проханням розібрати свої будинки власноруч на матеріали [2, 17].

У процесі будівництва було частково відселено і зруйновано село Бучак, викорчували частину дубового лісу, частково зруйновано гору Лисуху з розташованими на ній археологічними пам'ятками, порушена екосистема цієї місцевості. Назавжди втрачено й унікальне старовинне козацьке кладовище із кам'яними хрестами,

на місці якого викопали котлован для зведення Канівської ГАЕС. Її так і не добудували, а котлован перетворився на озеро [1, 18].

Штучне озеро Бучак. Фото: depositphotos: <https://kraina-ua.com/ua/tour/buchak-mistse-sili>

Тож село Бучак постраждало через затоплення Канівським водосховищем, відселення і занедбаність. Під час створення чаші водосховища ландшафт навколо видозмінився до невпізнання.

Будівництво ГАЕС було зупинено після Чорнобильської катастрофи і остаточно припинено у 1992 році з економічних міркувань. Відновлення будівництва ГАЕС вважається недоцільним через низьку економічну вигоду, загрозу підтоплення місцевості, зсувів, радіаційного забруднення води, знищення археологічних пам'яток та заповідних зон [2, 18, 19].

Нижній котлован недобудованої ГАЕС перетворився у штучне озеро Бучак, назване на честь села, що розташоване поблизу. Озеро, яке ще називають Блакитне стало чудовим туристичним об'єктом села. Озеро Бучак самоочищається та поповнюється джерельними водами тому подібне до природної водойми. Завдяки цьому там дуже чиста вода і водиться багато риби. Озеро лежить вище рівня Дніпра і розташоване біля берега Канівського водосховища [2, 3, 19]

Через мальовниче розташування, село Бучак неодноразово було кінознімальним майданчиком. Наприкінці 1950-х Олександр Птушко знімав тут «Казку про Іллю Муромця». Олександр Довженко вирішив зняти тут «Поєму про море». Природа Бучака стала місцем зйомок фільмів: «Українська рапсодія» Сергія Параджанова, «Ніч на Івана Купала» Юрія Ілленка, «Іванове дитинство» Андрія Тарковського, «Бумбараш» Абрама Народицького та Миколи Рашеєва. Наприкінці 1980-х років Сергій Буковський тут знімав документальний фільм «Сон» [1, 2].

У 2014 році в Бучаку знятий документальний фільм про кінематографічну історію села – "Голлівуд над Дніпром. Сни з Атлантиди" [1, 2].

Постановою уряду України від 1 липня 1994 року, територія між селами Трахтемирів і Бучак Канівського району Черкаської області, за межами впливу будівництва Канівської ГАЕС, включена до складу Державного історико-культурного заповідника «Трахтемирів».

Вихідцями із села Бучак є відомі в Україні постаті:

Володимир Затуливітер, український поет, останні роки життя провів у Бучаку де і похований.

Сергій Якутович, український художник, у Бучаку провів своє дитинство [1, 2].

За переписом 2001 року населення Бучака становило 15 осіб, 4 двори.

Загальна кількість осіб, що проживають сьогодні в селі коливається від десяти до декількох десятків. Мешканці села використовують помешкання для постійного або сезонного проживання. У Бучаку офіційно зареєстровані дві фізичні особи. Ще дві фізичні особи мають зареєстровані права власності на земельні ділянки та будинки.

Джерела

1. Ганна Трегуб. Легендарна локація // Український тиждень, 21 серпня 2014. – Вип. 34 (354). – С. 47–49. URL: <https://tyzhden.ua/lehendarna-lokatsiia/>

2. Бучак. URL: <https://profilbaru.com/uk/%D0%91%D1%83%D1%87%D0%B0%D0%BA>

3. Бучак. Голубое озеро // КолоКрай. URL: <https://kolokray.com/f/buchak-goluboe-ozero.html>
4. Бучак (Черкаська обл.). URL: <http://travel-al.com.ua/2021/02/02/buchak/>
5. Клепатскій П. Г. Очерки по исторіи Кіевской земли. – Одесса, 1912.
6. Архивъ Юго-Западной Россіи. – Кіевъ, 1886. – Ч. VII. – Т. 1. – С. 99.
7. Горбаченко Ю. Н. Канівський полк (Деякі питання історичної географії) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2009, вип. XXVI. – С. 229 – 235. URL: https://old.istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/26/26/gorbachenko.pdf
8. Юрій Горбаченко. Адміністративно-територіальний поділ Канівського полку (1648–1678 рр.) // Козацька скарбниця. Гетьманські читання. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2007. – Вип. 4. – С. 120–140. URL: <http://forum.genoua.name/viewtopic.php?id=314>
9. Тютюнник, Ю. Г. Виникнення бурякового цукроваріння в Україні. Перші цукроварні / Ю. Г. Тютюнник // Дослідження з історії техніки. – Вип. 23. – С. – 61 – 71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dzit_2016_23_10
10. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. – Киев, 1864. – С. 547–548. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002928>
11. Волости и важнѣйшія селенія Европейской Россіи. По даннѣмъ обслѣдованія, произведеннаго статистическими учрежденіями Министерства Внутреннихъ Дѣлъ, по порученію Статистическаго Совѣта. Изданіе Центральнаго Статистическаго Комитета. Выпускъ III. Губерніи Малороссійскія и Юго-Западныя / Составиль ст. редактор В. В. Зверинскій – СанктПетербургъ, 1885. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0010350>
12. Населенныя мѣста Россійской Имперіи в 500 и болѣе жителей съ указаніемъ всего наличнаго въ нихъ населенія и числа жителей преобладающихъ вѣроисповѣданій по даннѣмъ первой всеобщей переписи 1897 г. Подъ редакціею Н. А. Тройницкаго. – С-Петербург, 1905. – С. 78. URL: https://viewer.rusneb.ru/ru/000200_000018_v19_rc_1792161?page=3&rotate=0&theme=white

13. Олександр Назаров. Невідомі епізоди боїв на Студенецькому плацдармі // Дніпрова Зірка (Канівський тижневик). – 16 березня 2017 року. URL: <https://dniprowazirka.com.ua/page.php?c=7650>

14. Бойко Н. А. Букринський плацдарм, 1943. Збірник матеріалів / Н. А. Бойко. – Київ: ТОВ Видавничий Будинок «Аванпост-Прим», 2017. – 232 с. URL: <http://ephsheir.phdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/8989898989/4159/%d0%9c%d0%be%d0%bd%20%d0%91%d0%be%d0%b9%d0%ba%d0%be.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

15. Олег Криштопа. Долини смерті // Локальна історія. – 3 листопада 2021. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/dolini-smerti/>

16. Татьяна Воронцова. Новые подробности: Каневская ГАЭС хотят «впарить» на могилах советских воинов / Татьяна Воронцова // Газета Новости Черкасс. – 03.08.2016. URL: <https://topnews.ck.ua/society/2016/08/03/54139.html>

17. Наталья Патрикеева. Энергия воды: противоречия Каневской ГАЭС / Наталья Патрикеева // BBC News Украина. – 14 ноября 2016. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2016/11/161114_ru_s_haes_kaniv

18. Андрей Смирнов, Дмитрий Любас. Гидроаккумулирующие станции Украины // Международный электротехнический журнал «Электрик», 10.2012.

19. Озеро Бучак (с. Бучак) // Вандрівка. URL: <https://vandrivka.com.ua/ozero-buchak-s-buchak/>

Сергій Гайдук

член Національної спілки краєзнавців України

ПЕРШІ ПОСЕЛЕНЦІ ПАВЛІВКИ Й ПРЕЧИСТІВКИ (ВОЛНОВАСЬКИЙ Р-Н, ДОНЕЦЬКА ОБЛ.)

Павлівка й Пречистівка – села Вугледарської міської територіальної громади Волноваського району Донецької області. Це одні з 40 казенних поселень які були засновані державними селянами, козаками, міщанами й військовими поселенцями з Чернігівської, Харківської й Полтавської губерній та західними однодворцями (у переважній більшості з Київської губернії) у першій половині 40-х роках ХІХ ст. на сході Олександрівського повіту Катеринославської губернії (на сьогодні це частина території сучасної Донецької області) [5, 61-70].

Павлівка – точка на мапі – $47^{\circ} 45' 16''$ пн.ш. та $37^{\circ} 13' 05''$ сх.д., що на лівому березі річки Кашлагач (рис.1). Перші поселенці прибули на місце у 1842 році. Це були 163 сім'ї державних селяни з Богодухівського, Валківського, Зміївського й Харківського повітів Харківської губернії та 32 сім'ї західних однодворців з Васильківського й Таращанського повітів Київської губернії.

З **Богодухівського** повіту слободи Козіївка – Бибик, Булава, Бурлака, Вавенко, Власенко І.Гав., Власенко І.Гр., Гавенко, Гриненко, Гунько, Зинич, Кабак, Клешар, Красильник, Кузьменко, Лобода, Лозовий, Ломака Р.О., Ломака Т.Н., Момот, Мякий, Неділько, Неліпа, Никитенко, Оберемко, Павленко, Павличенко, Пономаренко, Самсоненко, Темнохуд А.М., Темнохуд І.Р., Удовика. Христенко, Чаговець, Яременко, Яхно.

З **Валківського** повіту:

-міста Валок – Богуненко, Дзюбань, Нечипоренко, Ушкварок, Янковський;

-села Рубанівка – Бігуненко, Вовк М.М., Вовк П.І., Вовченко(Вовк) І.П., Гончаренко, Малько, Пивовар, Ревуха П.К., Ревуха С.С., Яровий;

-слободи Минківка – Бобро, Вовкодав, Гаврильченко, Губський, Кульбаба В.П., Кульбаба Д.С., Кульбаба Л.С., Мельник, Ольховський, Харченко, Шийка;

-села Замоський – Жовтобрюх.

Зі Зміївського повіту:

-села Чемужівка – Лещенко В.І., Лещенко Г.Ф., Лещенко Т.Р., Нестерцов, Світличний;

-села Артюхівка – Малишов, Пугач;

-села Зідьки(Звідки) – Боровий, Брехунець, Коряко, Курочка, Лисенко, Онопко З.О., Онопко І.Н., Онопко М.П., Плакса, Ряжно, Сівер, Шапка.

З Харківського повіту:

-слободи Вільшана – Бондар, Григоряка, Грицай, Гурин, Динчик, Дмитренко, Жук, Квасник, Коваль, Кондрашенко, Кощій, Липчанський, Ляшенко, Малик, Овчаренко, Пронь, Савченко, Тимошенко О.П., Тимошенко С.Ф., Христюєв, Шахайло, Шелист Б.Ф., Шелист І.М., Ярошенко;

-слободи Пісочин – Говоруха, Зайка(Зінченко), Коляда, Кононенко І.М., Кононенко Ф.С., Мирошніченко, Павленко. Титаренко, Яременко;

-хутора Надточії – Надточій;

-хутора Гукова(Гуки) – Ващенко;

-села Куряж – Макаренко;

-села Підмонастирські Подвірки – Кухаренко, Перехрист, Рибалко;

-слободи Мерефа – Безкровний, Бондаренко, Воронько, Жупій Є.П., Жупій Я.С., Зеленський, Кислий, Кудин, Кулак, Лебидь, Лихобаба, Лищенко Є.М., Лищенко М.Г., Лівой, Марченко В.Я., Марченко Д.А., Масло, Моргун, Негода, Несвятипаска, Отлога, Призенко, Саєнко С.В., Саєнко Я.А., Удовиченко, Фоменко, Щербаненко, Щербань, Якименко;

-села Комарівки – Білий, Борзило Г.Н., Борзило Г.Ф., Борзило О.Є., Борзило А.Д., Закаблук Н.Н., Закаблук П.М., Котляр, Макогон, Носко, Олійник, Передерій, Субота.

З Васильківського повіту села Рокитне – Балунський, Запальський, Кальмицький, Каминський.

З Таращанського повіту:

-села Попівка – Борський(Боярський) М.І., Борський(Боярський) П.І., Бузовський, Букоємський, Буцин І.М., Буцин О.П., Васильковський, Маєвський;

-села Жидівська гребля та жидівськогребельського товариства однодворців – Бузовський(Гузовський), Дашкевич, Димбровський, Дітковський, Здановський, Красуцький, Ліневич, Лясновський, Михайловський, Островський А.П., Островський С.А., Островський Ф.Г., Половинський, Синороцький Д.М., Синороцький М.М., Слабинський, Станкевич, Холод А.Т., Холод І.Т., Чаловський (рис.2)[2, 50 – 78звор.].

По сім'ям Андрищенко, Козаченко, Колінко й Сиврюков відомостей не знайдено, вони і усі вище згадані сім'ї проживали у Павлівці у 1850 році [3, 4 - 82].

Пречистівка – точка на мапі – $47^{\circ} 46' 51''$ пн.ш. та $37^{\circ} 04' 64''$ сх.д., що на лівому березі річки Кашлагач (рис.3). Перші поселенці прибули на місце у 1844 році. Це були 45 сімей козаків й державних селян з Борзнянського й Остерського повітів Чернігівської губернії.

З Борзнянського повіту:

-села Високе – козаки Ворона, Гриненко Я.С., Доценко, Заєць, Козленко(Козел), Мишко, Постернак, Скакун, Супрун, Яковенко та державні селяни Гаєвий, Гриненко І.К.;

-села Степанівки – козак Панишко;

-села Комарівка – козаки Іващенко, Олексієнко;

-містечка Івангород – козаки Кривонос, Пономаренко, Рахлій, Снісаренко, Турчак, Чорнорог;

-села Більмачівки – козаки Швачик, Шилко;

-села Гужівка – козаки Гарба, Фесенко, Штанько.

З Остерського повіту державні селяни:

-села Соколівка – Подкур, Притченко;

-села Бондарі – Корпенко, Сила, Чахун;

-містечка Морівськ – Бражник, Клименко;

-села Чернин – Баглай І.Є., Баглай М.Н., Гарбуз М.Д., Гарбуз П.В., Геза, Жевид Л.А., Жевид Т.В., Кошовий. Лепеха, Пикуза В.І., Пикуза О.Є., Росохацький.

Серед перших поселенців також були 6 сімей військових обивателів й 9 сімей державних селян з Валківського, Зміївського й Ізюмського повітів Харківської губернії.

З Валківського повіту:

-слободи Черемушна – військові обивателі Кобець, Решетняк та державний селянин Короленко;

-слободи Нова Водолага – військові обивателі Запорожець І.Ф., Запорожець П.Г., Сушко;

-хутора Ковалів(Ковальов) – державний селянин Коваленко;

-Минківської волості – державний селянин Кадигроб;

-Караванської волості – державний селянин Зінченко.

Зі Зміївського повіту:

-села Нижня Орель – військовий обивателі Гупало(Гулага) та державний селянин Коломієць В.М.;

-села Преображенського – державний селянин Коломієць П.Т.;

-слободи Соколова – державний селянин Ярмоленко.

З Ізюмського повіту:

-села Яремівка – державний селянин – Зайка;

-села Довгеньке – державний селянин Яворський.

Поки точна дата їхнього прибуття до Пречистівки не встановлена, можливо хтось з них вже перебував на землях поблизу як орендар, чи робітник орендаря земельних ділянок, які потім було передано під заселення.

По сім'ях Жадан й Литвиненко відомостей не знайдено, вони і усі вище згадані сім'ї проживали у Пречистівці у 1850 році [3, 92 - 115].

Висновок: Оприлюднена інформація характеризує географічне і (за прізвищами) – національне походження перших поселенців сіл Павлівки й Пречистівки (Волноваський р-н, Донецька обл.). Села Павлівка і Пречистівка заселялися українцями зі Східної і Центральної України. Зокрема, першопоселенцями с. Павлівка були вихідці з Богодухівського, Валківського, Зміївського й Харківського повітів Харківської губернії та з Васильківського й Таращанського повітів Київської губернії. Першопоселенцями с. Пречистівка були вихідці з Борзнянського й Остерського повітів Чернігівської губернії.

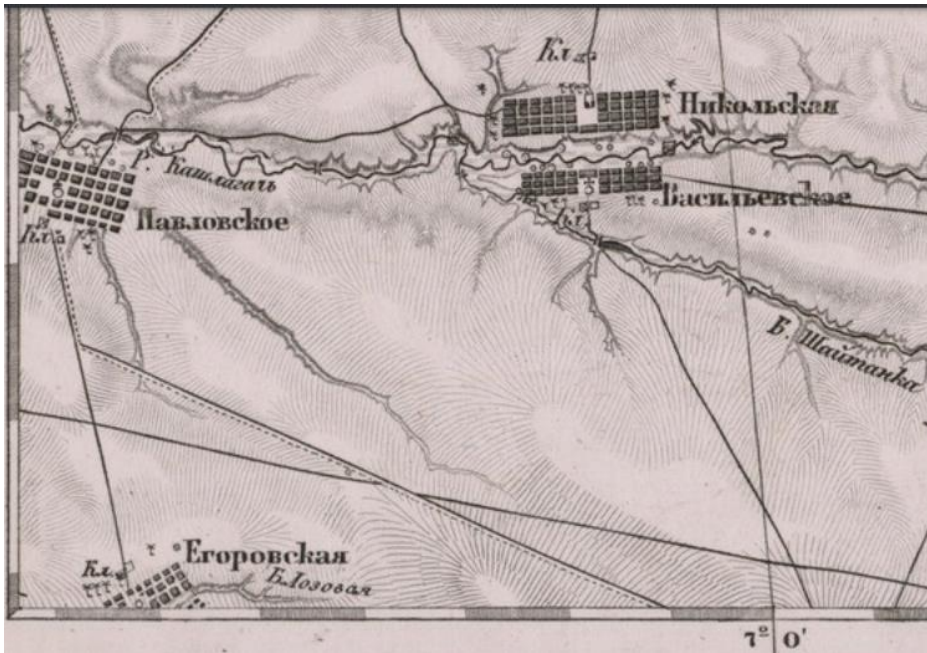

Рис.1. З військово-топографічної мапи Катеринославської губернії, лист XXVII-16 (1861р.) [1, с.23].

Александр Павлович
Список переселенцев в село Павловское

№	Имя	Возраст	Состояние	Семейство	Итого
1.	Степанов Александр	30	—	—	—
	дети его	—	—	—	—
	Степанов Георгий	1	—	—	—
	Брат его Дмитрий	32	—	—	—
	дети его	—	—	—	—
	Дмитрий Александрович	—	—	—	—
	Васильев	—	—	—	—
	Брат его Александр	40	—	—	—
	дети его	—	—	—	—
	Дмитрий Григорьевич	11	—	—	—
Труфанов	—	—	—	—	
2.	Степанов Александр	41	—	—	—
	дети его	—	—	—	—
	Степанов Александр	32	—	—	—
	дети его	—	—	—	—
	Дмитрий Осипович	—	—	—	—
	Васильев	8	—	—	—
Степанов	6	—	—	—	
Александр	1	—	—	—	
		Итого	—	—	—

Список переселенцев в село Павловское

Рис.2. Аркуш зі списку переселенців Павлівки [2, с.51].

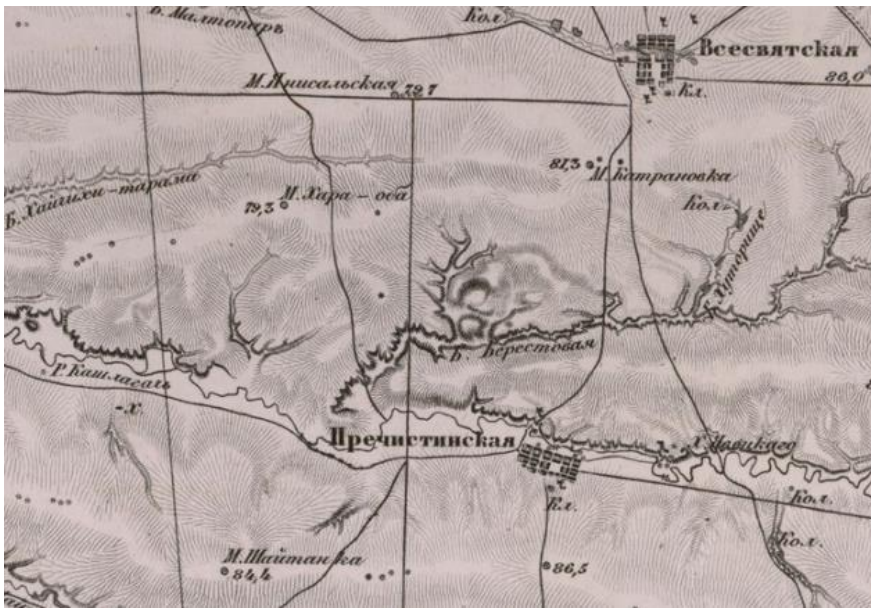

Рис.3. З військово-топографічної мапи Катеринославської губернії, лист XXVII-15 (1861р.) [1, с.22].

Списокъ переселенцевъ прибывшихъ въ Катеринославскую губернію, изъ Сермиловской губерніи въ 1844 году и въ дворянскихъ въ селеніи Пречистинскихъ.

Название семейства		возраст
Кочаки		
Баренскаго Фрода		
Шановановою Валюгою		
Села Высокаго		
1. 207	Федоръ Милосортовъ Вдова	36
	мать его Елена	35
	сынъ Иванъ	15
	дочь Селимониды	10
	Федоровы братья К. Карлъ	25
	мать его Стефаніда	26
	сынъ и въ Иванъ	1
	дщ. Андрей	26
	мать его Федота	18
	сынъ и въ Трокопъ	3
	Варонъ и мать Спатарика	56
2. 158	Федоръ Трокоповъ Вдова	34
	мать его Чиблена	39
	дети и въ Мейсти	14
	Симеонъ	9
3. 211	Федоръ Милосортовъ Милосортовъ	24
	Федоровы братья Сергій	21
	мать его Сергій	19

Рис.4. Аркуш зі списку переселенців Пречистівки [4, с.38].

Володимир СЕРГІЙЧУК,

завідувач кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор.

ХАЙ СВІТ ПОЧУЄ ПРАВДУ ПРО НАШ РІД

Ще не відомо, коли закінчиться російська агресія проти нашої країни, а впевнені в своїй перемозі українці вже розробляють плани відбудови зруйнованих міст і сіл. Справді, ми так швидко хочемо бачити нові вулиці й проспекти, щиро віримо в те, що все заново споруджене буде кращим, величнішим...

Але чи подивований нашою відвагою на фронтах світ зможе від нас самих, нарешті, дізнатися про справжні витoki цього цивілізаційного феномену? Чи знову наша держава, як і після проголошення незалежності в 1991 році, знехтує своїм обов'язком подати людству своє бачення свого минулого? Чи в черговий раз розпочнемо узгоджувати з сусідами, як нам писати нашу історію?

То, можливо, в тому, як нас сприймав до останнього часу світ, ми винні й самі, бо ж не зуміли за тридцять років незалежності донести свою правду до нього, зате російські пропагандисти старалися, особливо в роки правління Путіна, представити нас такими, яких, зрештою, і не існує, бо тут має бути нібито винятково «руський мир».

Відомо, що Президент США Вудро Вільсон, який, висуваючи в січні 1918 року 14 пунктів мирного вирішення спірних питань, що нагромадились у міжнародних відносинах наприкінці Першої світової війни, не згадав про українську націю — він міг про неї просто не знати. Зрештою, американці, як і їхні союзники, століттями вже звикли мати справу з царською росією. Тому вони й хотіли її відродження, а коли там перемогли більшовики, то Захід пішов на співпрацю з червоною москвою, хоч вона на його очах організувала небачений у світовій історії геноцид українців, забравши в них хліб.

Відтак до Другої світової війни українське питання не стояло в порядку дня міжнародної спільноти. З початком широкомасштабних бойових дій у Європі в 1939 році також ніхто не згадав на За-

ході про право нашого народу на вільне життя, хоч тоді вже було освячено кров'ю проголошення Карпатської України 15 березня, а організатори відновлення Української держави червня 1941 року у Львові на чолі з Степаном Бандерою сиділи в гітлерівському концтаборі. І лише державницький чин керівника націоналістичного підпілля Романа Шухевича, який на чолі повстанських збройних сил продовжив боротьбу за самостійну й соборну Україну і після закінчення Другої світової війни, змусив Захід звернути увагу на це незбагненне явище спротиву. А коли москві завдяки жорстоким каральним акціям вдалося придушити наш національно-визвольний рух, то і в Європі, і за океаном, уже в умовах Холодної війни, почали прислухатися до української діаспори, яка продовжила його координацію — аж до відновлення незалежної держави на її рідних землях.

Правда, після цієї події наше суспільство вже мало розраховувати на свої власні сили в розбудові нового життя, за яке так одностайно проголосували на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року. Бо спочатку Захід не поспішав підтримувати нашу незалежність, витягуючи з очільників незалежної України обіцянки відмовитися від ядерної зброї й водночас спостерігав за процесом творення нашого власного війська.

Можна наводити багато прикладів невдалих експериментів новітнього українського державотворення, коли відучені століттями неволі українці пробували відродити власні демократичні традиції, спотикаючись на різні перешкоди. До кожного Президента України знайдуться претензії щодо невправного проведення в розбурханому політичному й економічному житті державного корабля. Але, як нині стає однозначно переконливим, однією з найважливіших помилок було нехтування ідеології незалежного державного будівництва. А її творення з першого дня полягало насамперед в освідомленні не тільки власних громадян, а й усього світу правдою нашої історії.

Це ми самі не доклали належних зусиль, аби розкрити світові, що українці — окрема нація. Тим паче, що головне завдання, яке вже тоді взялася виконувати російська ідеологічна машина — українці й росіяни, як і білоруси, — один народ, відтак майбутнє за єдиною слов'янською державою. І саме це превалювало в спробі москви нав'язати спільне бачення минулого, яке хотіли подати через узгоджені підручники з історії, на що

ми погодилися. Ну й що дали ті зустрічі зі «старшим братом»?

А можна ж було одразу ж роз'яснити всім, що до перших контактів наших предків з угро-фінами в другій половині X століття, що заселяли тоді територію від Балтики до Уралу, ми з ними були зовсім різними — хліборобські племена й мисливсько-рибальські. Саме останніх, завоювавши силою, київські князі як русичі (руські, тобто українці в нинішньому розумінні) русифікували за допомогою насадженої тут православної церкви й накинули їм форму нашого самоврядування.

А татарська орда прийде туди аж через двісті років, після чого зупиниться організований притік української еліти для духовного розвитку тих теренів.

Ця проблема, як і відсутність власної самодостатньої збройної сили, змусить московських правителів у майбутньому рекрутувати її за рахунок українського козацтва, що витворилося на межі двох світів — християнського й мусульманського. А після Переяславської ради 1654 року царське самодержавство не тільки стало використовувати наше козацтво в своїх імперських завоюваннях, а й багато зробило для того, щоб не тільки підпорядкувати собі свободолюбний український народ політично і економічно, але й духовно, створивши такі умови для наших видатних діячів культури, науки, освіти й техніки, аби їх творіння вважалися досягненнями російського народу.

Однак події столітньої давнини засвідчили, що українці залишаються окремою нацією. Якраз сто років тому видатний російський письменник Максим Горький на зустрічі з українцями Москви в листопаді 1916 року вказав конкретно на окремішній, самостійний тип українця. «Для мене, — сказав він, — не підлягає жодному сумніву, що душа народу, його характер, здібності, культура і весь життєвий лад залежить від сонця. Так само, як усе живе, що ми бачимо на нашій землі. Я своїми ногами перейшов Росію в різних напрямках, говорив Горький. Добре знаю майже всі її краї і кутки від чорноморських степів безмежних до похмурих північних борів та тундр. Всюди я жив з народом та придивлявся до нього, і для мене ясно, що душа українця, яка росте й купається в яскравих і гарячих проміннях полудня, є і мусить бути не тільки іншою, але в багатьох випадках протилежною душі тих, що вирости й перебувають свій вік у сутінках та холоді північних лісів. Окрім того, вона повинна бути багатшою, в ній мусить бути більше барв, значить і культура,

яку ця душа творить, повинна бути багатшою, різноманітнішою, вона має сяяти радіщами життя. Широта думки, жага волі, щастя, краси, потреба живої творчості мусять характеризувати і дійсно характеризують те, що дав і дає світові український народ. Я переконаний, що культура українського народу по суті своїй вище великоруської...

Ласкаве небо, яскраве сонце, запашний степ, повний звуків, тепле шумливе море, в якій-небудь Херсонщині чи Катеринославщині і раптом Заволжя з безкрайними віковичними суворими борами, важкий сутінок, зимна мряка і десь глухо в глибині «бом!.. бом!..». Це скит розкольничий, це пустельники, аскети, що зреклися радощів світу і шукають правди в сухих папірцях стародрукованої книжки, спалюють себе на вогнищах, закопують у землю, рятуючись від антихриста... Два цілком різні світи! Чи може бути в них однакова психіка, однакова мова, один світогляд, однаковий життєвий лад? Ясно, що ні! І етнограф, і філолог, і економіст, і політик, і релігійний дослідник доведуть це нам з цілковитою наочністю...».

Тобто, і через тисячу років не зійшлися ментально два сусідні етноси, незважаючи на примусовий характер цього родичання. Тому й не дивно, що в 1917 році, коли почала валитися російська імперія, українці зажадали свободи й спробували зажити самостійним життям. Факти історії свідчать про те, що самостійницькому волевиявленню нашого народу противилася саме росія — і біла, і червона. Більшовики, організувавши три війни проти незалежності України, постійно інструтували свою п'яту колону в Україні, як і в 2014 і 2022 роках, про прийоми захоплення влади. Наприклад, 18 листопада 1917 року по прямому дроту Сталін, зокрема, диктував їй директиву щодо скликання з'їзду рад для захоплення влади в Україні.

Дуже ці директиви схожі з тими, які роздавав сепаратистам Криму, Харкова, Запоріжжя, Одеси в лютому 2014 року радник президента РФ Сергій Глаз'єв, закликаючи проводити сесії обласних рад, на яких створювати «народні республіки» й звертатися за допомогою до москви. А хіба не це саме бачимо і нині на окупованому росією півдні України?

Ще в квітні 1918 року, коли українські більшовики вимагали визнати створену для них Леніним так звану соціалістичну державу, однак це могло зірвати мир з Німеччиною, з москви прозвучала

різка заява наркома в справах національностей Сталіна: «Достаточно поиграли в правительство и республику».

Точно так відбулося і з окупацією Криму — спочатку на багнетах російських «зелених чоловічків» проголошується незалежність півострова, а потім він включається до складу російської федерації. За таким же сценарієм можливе приєднання ОРДЛО. І це все можна було прогнозувати ще з 27 серпня 1991 року, коли представники Москви Собчак і Руцкой прилетіли до Києва й вимагали від керівництва щойно проголошеної незалежної Української держави не виходити зі складу СРСР, бо інакше в нас заберуть Крим і Донбас.

Так, це необхідно було своєчасно аналізувати й вживати відповідних заходів щодо ідеологічної підтримки державної незалежності на випередження, в тому числі й через поширення цієї інформації в світі, а в нас зайнялися написанням спільних підручників.

Як за таких обставин Захід міг бачити нас окремішніми й солідними партнерами, коли ми продовжували догоджати тим, хто погрожував у нас забрати наші конституційні території?

Протягом останніх років ми апелюємо до всього світу з проханням визнати вчинений Москвою Голодомор 1932—1933 років геноцидом українського народу, який забрав, як з середини минулого століття українська діаспора постійно наголошувала, від 7 до 10 мільйонів наших співвітчизників. Але як на це звернення можуть реагувати, скажімо, у США, коли там бачить незрозумілі ініціативи з боку українських наукових інституцій Північної Америки — обмежити кількість втрат у 3,5 мільйона українців, бо так вважають деякі зарубіжні дослідники (вони ніколи, до речі, не працювали з первинними документами українських архівів).

У це важко повірити, але й справді керівники Українського наукового інституту Гарвардського університету, Канадського інституту українських студій, Асоціації українських наукових інституцій Північної Америки, Української вільної академії наук у США, Наукового товариства імені Шевченка в Нью-Йорку підписали листа до голови оргкомітету з відкриття у Вашингтоні Меморіалу жертвам Голодомору з проханням не говорити на церемонії про втрати від 7 до 10 мільйонів...

То як це можуть сприймати американські конгресмени, котрі мають проголосувати відповідний документ? Тим паче, коли загальновідомо, що окремі підписанти згаданого листа відзначені Українською державою високими нагородами, а авторів підготовленого

в Києві й привезеного за океан його проекту вшанувала наша діаспора іменними преміями. Відтак законодавцям з Капітолійського пагорба залишається лише ламати голови над тим, чи є ще десь у світі нація, яка просить утримати зменшити свої втрати під час її геноциду.

Такі сумніви посилюються й тим абсурдом, у який втягнулася частина нашої інтелігенції, підтримуючи тих, хто заперечував цей злочин геноциду в радянські часи, а тепер організували на сайті «Історичної правди» протести проти висновків слідства, яке здійснено на доручення Генеральної Прокуратури України ще від 2009 року. А вони ствердили, що жертв в УСРР і на українських етнічних розселеннях Північного Кавказу було 10 мільйонів 500 тисяч осіб. Тобто така кількість, на якій десятки років перед тим наполягала наша діаспора.

Як будуть оцінювати зарубіжні політики тих країн, які ми просимо визнати Голодомор-геноцид, з дива добровільне применшення нами самими втрат українців у 1932—1933 років після оприлюднення матеріалів досудового розслідування трагедії Голодомору-геноциду? Тим паче, коли відомо, що жоден з цих підписантів не працював з первинними матеріалами вітчизняних архівів, а лише покладався на авторитет тих, хто просив підписати петицію. До речі, це свого роду «победобесіє» зупинилося тільки після голосного обурення відомого правника зі США Богдана Футея: «Чи ви там подуріли?..».

Але саме на такому фоні відкривається простір для російської пропаганди, яка докладає великих зусиль для того, щоб завуалювати спланований злочин кремля проти українського селянства в 1932—1933 роках. І якщо цей Голодомор в Україні раніше не визнавався московією взагалі, то в зв'язку з відкритими документами там тепер пробують переконати світову громадськість у тому, що, мовляв, голодували всі народи Радянського Союзу. Зокрема, укладачі збірника «Голод в СРСР» заявляють: «Не обнаружен ни один документ, подтверждающий концепцию «голодомор — геноцид» на Украине или хотя бы намек в документах на этнические мотивы случившегося, в том числе в Украине».

Але чому ж тоді постановою ЦК ВКП (б) й Раднаркому СРСР від 14 грудня 1932 року «О хлебозаготовках на Украине, Северном Кавказе и в Западной области», за невиконання нереального плану білоруські села Смоленщини не караються припиненням свого на-

ціонального розвитку й виселенням у східні райони СРСР, а 14-тисячна українська станиця Полтавська на Кубані, де існував Перший всеросійський український педагогічний технікум, депортується до Казахстану з ліквідацією її назви. Така ж доля чекала і 20-тисячну українську станицю Уманську, перейменовану на Ленінградську. Мабуть, необхідно нам частіше нагадувати і про постанову ЦК ВКП (б) і РНК СРСР від 15 грудня 1932 року «Об украинизации в ДВК, Казахстане, Средней Азии, ЦЧО и других районах СССР», якою офіційно припиняється можливість духовного розвитку українців за межами УСРР. Вона також не друкується нині в росії – нібито такої не існувало. Але згідно зі свідченням завідувача Таємним відділом ЦК ВКП (б) Поскрьобишева, цей документ треба шукати в протоколі політбюро ЦК ВКП (б) № 126, пункт 50 /22.

Вилучивши все істівне в українського населення, московська влада не дозволила йому роздобути продукти харчування в інших регіонах СРСР. Постанова ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 22 січня 1933 року про заборону виїзду за хлібом стосувалася тільки селян України й Кубані, де за переписом 1926 року українців нараховувалось 915.450, тобто більше двох третин від усього населення. Може видатися дивним, але і на цей документ чомусь не звертають уваги сучасні російські історики.

Ще одне питання, яке занедбане нами, — це проблема Криму. Як відомо, всі документи однозначно стверджують, що півострів передавався нам на прохання самої росії. В київських і московських архівах лежить в оригіналі й копіях звернення Президії Верховної Ради РРФСР до Президії Верховної Ради УРСР від 7 лютого 1954 року з проханням взяти Кримську область до свого складу. Через тиждень, 13 лютого 1954 року, воно розглянуто Президією Верховної Ради УРСР позитивно, про що інформується москва. І тільки після цього Президія Верховної Ради СРСР ухвалює указ про передачу УРСР Кримської області, в складі якої перебував тоді й Севастополь як адміністративно-господарський центр республіканського підпорядкування. Але оскільки це питання не цікавило керівництво України, тим паче для поширення об'єктивної інформації за кордоном, то світ одержував її з російських наративів. Волонтерські ж напрацювання, якщо так можна сказати, владу нашої країни не цікавили. Наприклад, підготовлена на пропозицію українського правника з Торонто Володимира-Юрія Даниліва книга автора цих рядків «Український Крим» була за ініціативою й сприяння покійного

Любомира Гузара перекладена англійською мовою. Однак наші чиновники не знайшли можливості безоплатно передати її в різні країни світу, щоб там знали правду про Крим від нас, а не від російських політиків і пропагандистів.

Чомусь наша держава й досі вважає, що громадянське суспільство має це робити. Чого ж тоді дивуємося, що Захід насторожено ставиться до нас, у багатьох випадках ретельно зважає свої кроки, перш, ніж зробити якийсь важливий назустріч Україні. Він же уважно аналізує, як ми реагуємо на його зусилля в нашій підтримці.

Може саме тому Захід розпочав надавати нам належну збройну допомогу лише тоді, коли переконався, що з початком російської агресії в лютому 2022 року саме український народ, як і його військо, готовий з повною віддачею боротися за незалежність, як це він засвідчив уже і в 2004, і 2014 роках.

Повірили українцям, бо вони одностайно стали на герць з ворогом, як і в часи Хмельниччини, коли «все, що живе, піднялося в козацтво»...

Джерела та література

Володимир Сергійчук. Якою буде ідеологія України після перемоги над росією // Україна молода. ВИПУСК №010 ЗА 19.05.2022 URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3804/188/166421/>

Володимир Сергійчук. Хай світ почує правду про наш рід, або Якою буде національно-державна ідеологія України після перемоги над росією // Голос України. 11 травня 2022.

*Леонід Шпильовий,
к.т.н., ТОВ «Азов–Мінералтехніка»
Володимир Білецький,
д.т.н., проф., НТУ «ХПІ»*

**ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА «БІЛОГО»³⁷ ЦИРКОНУ
НА ДОНЕЦЬКОМУ ХІМІКО-МЕТАЛУРГІЙНОМУ ЗАВОДІ³⁸
(сторінки історії)**

***Анотація.** У статті досліджується історія освоєння в Україні промислового виробництва очищеного від домішок («білого») цирконового концентрату. Показана роль Донецького хіміко-металургійного заводу у створенні виробництва та впровадженні в різні галузі вітчизняної промисловості нового для нашої країни виду цирконієвої продукції продукції. Висвітлено внесок фахівців заводу в розвиток техніки і технології виробництва знезалізного («білого») циркону.*

Ключові слова: «білий» знезалізнений циркон, Донецький хіміко–металургійний завод, історія виробництва, сульфатизуючий випал цирконового концентрату.

***Abstract.** The article examines the history of development of industrial production of purified ("white") zircon concentrate in Ukraine. The role of the Donetsk chemical and metallurgical plant in the creation of production and introduction of a new type of zirconium products for our country into various branches of domestic industry is shown. The contribution of the plant's specialists to the development of equipment and technology for the production of iron-free ("white") zircon is highlighted.*

Keywords: "white" iron-free zircon, Donetsk chemical and metallurgical plant, production history, sulphating calcination of zircon concentrate.

³⁷ «білого» — тобто знезалізного циркону

³⁸ до 1958 року — Маріупольське (Жданівське) цирконове рудоуправління

Вступ. Свинець та олово здавна використовувались для виготовлення глазурі (поливи) – (нім. *Glasure*, від *Glas* – «скло») – склянистої маси, що складається з оксидів металів, – у керамічному виробництві. Керамічні вироби I ст. до н.е. із свинцевою поливою знайдені при розкопках в Олександрії, в Галатії (Мала Азія). Ще раніше, в VI ст. до н.е., у Месопотамії керамічні вироби покривали скловидною свинцевою поливою. Та найдавніші, очевидно, зразки фаянсу з свинцевою поливою відомі з часів китайських імператорів XXII династії (945-745 р.р. до н.е.) [1].

У залежності від заглущеності, розрізняють глухі (густий білий колір) та напівпрозорі поливи. Непрозорість поливи зумовлена присутністю в її складі своєрідних білих пігментів, які називають глушниками. Традиційно в якості таких глушників використовували оксиди олова та деяких інших елементів.

На початку XX століття з впровадженням у промисловість рідкісних металів, у виробництві полив та емалей стали використовувати циркон (силікат цирконію, $ZrSiO_4$) у дуже тонкодисперсній формі. В оптимальних рецептах поливи циркон дає високий ступінь глушіння і є повноцінним замінником дуже дорогого і дефіцитного оксиду олова. Цирконієві поливи та емалі характеризуються сталістю глушення незалежно від атмосфери печі [2].

Основний виклад матеріалу. У 1930-ті роки Радянський Союз готувався до великої війни. Ресурси свинцю та олова в країні були обмежені. Тож необхідно було максимально скоротити їх використання в інших галузях народного господарства. На той час велика кількість олова йшла на виготовлення поливи (глазури) у керамічному виробництві, та емалі у виробництві емальованого посуду і сталевих виробів. Тому розроблялися рецепти полив, емалей в складі яких не містилося олова. За кордоном були відомі цирконієві поливи [3]. Але для їх виробництва потрібні цирконові концентрати та хімічні сполуки цирконію з дуже незначним вмістом домішок. Домішки в природному цирконі, особливо заліза та титану, погіршують його вогнетривкі властивості і надають йому забарвлення від світло-жовтого до темно-коричневого. Забарвлення заважає використанню циркону в якості глушника білих емалей. Тому циркон має бути очищеним від більшості домішок, особливо заліза [3].

Для очищення застосовують хімічні методи, які дозволяють вилучити більшість домішок, не зачіпаючи структури самого циркону. Ретельно розроблені численні хімічні методи обробки цирко-

ну кислотами, кислими солями, або селективного хлорування за допомогою NaCl , NH_4Cl і карналіту ($\text{MgCl}_2 \cdot \text{KCl} \cdot 6\text{H}_2\text{O}$) [4]. Але не всі вони знайшли застосування в промислових умовах внаслідок високих витрат на їх здійснення.

Для вилучення заліза застосовують обробку сірчаною кислотою [5] або хлорування фосгеном та хлором в присутності вуглецю при температурі, недостатній ще для хлорування циркону [6-8].

Задовільні результати отримують також при обробці циркону протягом двох годин 33 %-ою киплячою соляною кислотою.

Кращі результати дає обробка подрібненого до крупності – 0,15 мм циркону концентрованою сірчаною кислотою при 250-300 °С [9]. Утворені сульфат заліза і сульфати інших домішок відмивають водою. В розчин переходить також 1-2 % цирконію (від вихідного). В незалізненому, так званому «білому», цирконі вміст Fe_2O_3 знижується до 0,05-0,13 %.

Вилучення титану досягалося хлоруванням або нагріванням мінералу з вуглецем до 1600 °С. При цьому утворюється монооксид титану, який можна розчинити у кислоті [10].

Вилучення кремнезему здійснюється за допомогою плавикової кислоти або флуоридів [11].

Перші спроби впровадження цирконових сполук у радянську емальовочну промисловість відносяться до кінця 30-х років 20-го століття, коли на Лисьвенському заводі вперше провели успішні роботи по застосуванню в емалях цирконових глушників, вироблених з циркону Приазов'я.

Пізніше Азаров К.П. [12] обґрунтував можливість використання білого циркону як глушника емалей. Але через дефіцит сировини на той час виробництво цирконових емалей в промислових масштабах не було організовано, і розпочалося лише після Другої світової війни.

У практиці емальовочної промисловості білий циркон використовується в значних обсягах. Вже на кінець 1950-х років у світі споживалося щорічно для цих цілей до 50 тис. т цирконієвих препаратів [13].

У цирконієві глухі керамічні глазурі вводять 12-16 % циркону. Перевагами їх у порівнянні з боросвинцевими глазурями є відсутність бору і свинцю, шкідливих для здоров'я робітників.

Емалям, заглушеним цирконом або діоксидом цирконію, притаманні цінні властивості: висока стійкість до дії лугів, відмінне

зчеплення з залізною основою, легкотопність. Значні обсяги циркону використовують в емалях для сухого способу емалювання виробів з чавуну, особливо ванн, для яких велике значення має стійкість цирконових емалей проти лугів. Цирконовим емалям притаманна хімічна і термічна стійкість покриття.

Використання цирконійвмісних емалей в покритті сталі і чавуну пов'язане із зниженням температури випалу, ростом продуктивності пічних агрегатів, покращенням якості виробів та підвищенням їх стійкості до лугів.

Цех знезалізненого («білого») цирконового концентрату для Маріупольського цирконового рудоуправління проектувався у 1944 році з метою заміни ним оксиду олова у виробництві емальованої сталльної і чавунної апаратури та посуду. Планувалося, що цех буде виробляти до 100 т на рік, або 0,33 т на добу, «білого» циркону. В основу проекту покладена технологія, розроблена інститутом *Дірі-дмет* ще до війни і перевірена на його дослідній базі [14]. В заводських умовах якість «білого» циркону перевірялася в лабораторії професора Буднікова П.П. в Харківському хіміко-технологічному інституті, та на Ростовському і Московському заводах емальованого посуду.

Передбачалося, що сировиною для виробництва «білого» циркону буде цирконовий концентрат наступного хімічного складу: діоксид цирконію – 60%; діоксид кремнію – 32 %; оксид алюмінію – 5 %; оксид заліза – 2 %; сума оксидів калію та натрію – 2 %.

Технологія очищення циркону полягала в нагріванні суміші цирконового концентрату крупністю –0,074 мм (62 %) з сірчаною кислотою (22 %) та сірчаноокислим натрієм (16 %) до 180 °С для переведення заліза в розчин. Зазначена суміш завантажувалася у теплу воду (60-70 °С). Після перемішування пульпа фільтрувалася, і твердий залишок промивався сім разів. Промитий залишок висушувався та молотся, після чого розсівався. Просіяний продукт прожарювався при 700-800 °С і, після охолодження, фасувався та відправлявся на склад [14].

Затверджених технічних умов на білий циркон в той час не було. Тимчасовими технічними умовами Українського НДІ вогнетривів (Харків) передбачалися такі вимоги до якості продукції: вміст діоксиду цирконію 57,4 – 61,0 %; діоксиду кремнію 35,5 – 31,8 %; окису заліза 0,13 – 0,30 %; окису алюмінію 5,0 – 3,8 %; сума лугів натрію та калію 3,0 – 3,5 %.

Втрати цирконію при знезалізненні концентрату планувалися на рівні 6,3%, вилучення металу – 91,7 %.

Основне обладнання і апаратуру, згідно проекту (реторти з мішалками діаметром 500 мм, висотою 1200 мм; апарат для вилуговування сталевий, футерований кислототривкою плиткою; кульовий млин діаметром 500 мм, висотою 900 мм; вакуум-насос; насос кислотостійкий, розтирачі «Брауна», піч для реторт з вугільною топкою, піч для сушки і прожарювання концентрату) планувалося розмістити в окремому приміщенні площею 332 м² (об'єм будівлі – 2140 м³).

Передбачалася робота цеху протягом 330 робочих днів на рік у три зміни. За штатним розкладом персонал цеху мав складати 40 чоловік.

Тимчасовий цех знезалізненого («білого») циркону став до ладу 18 квітня 1946 року [15]. До кінця року виробили близько 33,0 т «білого» циркону (табл. 1), з яких 24,5 т відвантажили Львівській конторі «Головпостачу». Але у споживачів були нарікання на те, що циркон був занадто грубим. Адже за проектом його молоти до крупності 0,10 мм. Потреба в більш тонкому помелі – до 0,05 мм, – змусила підприємство відмовитися від просіювання подрібненого концентрату, та перейти на примітивну ручну гідравлічну класифікацію. Дуже тонкий матеріал зазначеної крупності на ситах не розсівався.

Досвід роботи цеху в 1946 році показав, що за існуючою технологією та апаратурним оформленням процесу обсяги виробництва «білого» циркону можуть бути доведені лише до чотирьох тонн на місяць. Щоб довести циркон до крупності менше 0,05 мм потрібно було терміново замінити сухий помел на мокрий у кульовому млині, який працював би в замкнутому циклі з класифікатором, та додатково впровадити технологічні операції зневоднення і сушки розмеленого концентрату.

Таблиця 1 – Виробництво «білого» циркону на ДХМЗ в 1946/1964 роках

Рік	Випуск білого циркону, тонн	Вміст діоксиду цирконію в білому цирконі, %	Вилучення, %	Вміст заліза в білому цирконі, %
1946	32, 881	д.в.*	84,95	д.в.

1947	152,780	45,15**	85,78	д.в.
1948	58,360	46,13**	88,95	0,110
1949	63,000	61,60	88,01	0,110
1950	167,700	61,90	89,77	0,065
1951	195 548	61,80	90,29	д.в.
1952	404,000	61,00	91,0	0,080
1953	508,515	61,80	90,93	0,085
1954	550,000	61,37	90,91	0,086
1955	574,340	≥60,50	90,91	≤0,15
1956	589,950	≥60,50	90,37	≤0,15
1957	622,740	≥60,50	89,45	≤0,15
1958	768,915	≥60,50	92,00	≤0,15
1959	759,94 0	≥60,50	92,50	≤0,15
1960	854,652 в т.ч. : цех №3 - 345,710; цех №4 - 508,942	≥60,50	93,00 89,30	≤0,15
1961	1 494,458 в т.ч. : цех №3 - 215,973; цех №4 - 1278,485	≥60,50	93,00 90,85	≤0,15
1962	2016,434	≥60,50	91,364	≤0,15
1963	2 119,908	≥60,50	94,80	≤0,15
1964	1 508,879	≥60,50	95,07	≤0,15

*д.в. – дані відсутні;

**вміст цирконію

До червня місяця 1947 року виробництво «білого» циркону здійснювалося в тимчасовій будівлі. Лише з другого півріччя виробництво перевели в новий цех, введений в експлуатацію 01 червня 1947 року [16].

Монтаж нового цеху відбувався вже з урахуванням певного досвіду роботи, що дозволило суттєво вдосконалити проект інституту. Тепер помел цирконового концентрату здійснювали не на чотирьох розтирачах «Брауна» з контрольним грохоченням на ситах 0,074 мм, а в кульовому млині 900×600 мм з контрольною гідравлі-

чною класифікацією у звичайних чотирьох чанах діаметром 800 мм та висотою 900 мм. З млина матеріал подавався пісковим насосом у чани, при співвідношенні Т:Р=1:8; після відстоювання протягом трьох хвилин злив випускався через бокові отвори в чанах у відстійники. Піски в млин подавалися вручну. Зневоднений у відстійниках концентрат підсушувався на електричній плиті до вологості 10-12 %, та подавався на реакторну варку.

Замість спеціального реакторного котла з механічною мішалкою і таким же розвантаженням, встановили два звичайних котли ємністю 120 л кожний. Проектом передбачалося реакторну масу вилити у підігріту воду, що приводило до часткової цементації металу і поганій наступній промивки. Це спричиняло брак продукції (10-15 %).

Цей процес з часом замінили наступним. На 100 кг сухого циркону брали 35 кг сірчаної кислоти і 25 кг сульфату натрію. Воду при цьому добавляли в кількості 10 літрів, так як остання завжди присутня у концентраті.

Реакторна варка проводилася при температурі 180 °С. Загальна тривалість процесу – 4-6 годин. В кінці процесу безпосередньо в реакторний котел добавляли холодну воду для охолодження реакторної маси до 90-100 °С. Далі маса відрами переносилася в пусті чани для вилуговування. Масу розбавляли холодною водою у співвідношенні Т:Р=1:8, та ретельно перемішували і відстоювали протягом 2-3 годин. Просвітлений розчин сульфатів через отвір у боковій частині чану зливався у каналізацію і знову розбавлявся водою у тому ж співвідношенні. Всього здійснювалося 5 таких операцій промивання –вилуговування.

Промитий знезалізнений цирконовий концентрат вивантажували у фільтрувальні чани, де його зневоднювали протягом 16 годин. Тривале зневоднення матеріалу сприяло більш повному вилученню заліза. Зневоднений концентрат висушувався на електричній плиті та прожарювався в електричній муфельній печі при температурі 800 °С. Використання холодної води для охолодження реакторної маси запобігало браку продукції, а введення мокрої класифікації сприяло зниженню втрат матеріалу.

Потужність цеху була доведена до 240 т на рік, при проектній – 100 т.

У 1947 році рудоуправління виробило майже 153 т «білого» концентрату. Якість його відповідала тимчасовим технічним умо-

вам. 95 % матеріалу була крупністю менше 0,05 мм. Середньорічне вилучення цирконію складало 85,78%.

«Білий» циркон придатний для виробництва не тільки поливи, але й для виробництва хімічного посуду та міцного скла, що не б'ється. Але скляна промисловість не поспішала впроваджувати «білий» циркон у виробництво, вважаючи відпускні ціни на нього зависокими. Та й з розробкою технічних вимог до якості такого циркону – хімічного складу, тонини помелу і т.п., – керівництво Міністерства будівельних матеріалів не поспішало. А саме в залежності від тонини помелу та хімічного складу «білого» циркону підприємство могло запропонувати споживачам різну ціну за цю продукцію.

Впровадження нового для промисловості продукту йшло дуже повільно. Всі клопоти, труднощі, пов'язані з пошуком споживачів цієї продукції – ринків збуту за сучасною термінологією, – повністю перекладалися на персонал підприємства, що було зовсім не характерним для планової економіки тих часів.

План виробництва 1948 року цех виконав на 116,7 %. (табл. 1). Якісні показники роботи цеху були кращими від планових, та показників попереднього року. Питомі витрати сировини і основних матеріалів були в межах плану.

Та вже 18 травня 1948 року цех став на консервацію через незадовільний збут продукції. В будівлі цеху тимчасово розмістили інше виробництво (виробництво порошку металевого цирконію).

Керівництво рудоуправління зайнялося пошуками збуту «білого» циркону. Великий попит на «білий» циркон для виробництва емалей, кераміки, кахлі, хімічного посуду та інших видів продукції з'явився в наступному, 1949 році. З 1 липня 1949 року виробництво знезалізненого циркону поновили, і до кінця року виробили майже 63 тонни концентрату. Зросла його якість. Вміст діоксиду цирконію в концентраті став вищим – 61,6 % замість планового 60 %, вміст оксидів заліза не перевищував 0,10-0,12 %. Споживачам пропонувався циркон тонкомелений, в якому вміст зерен крупністю менше 0,05 мм досягав 96-97 %. Керівництвом цеху була проведена велика робота по зниженню витрат на виробництво «білого» циркону, механізовано низку технологічних операцій. Собівартість продукції в порівнянні з 1948 роком була знижена на 68,4 % [17].

У 1950 році цех значно покращив якість своєї продукції. При плановому вмісті оксидів заліза в «білому» цирконі 0,1 % отримую-

вали продукцію з середнім вмістом 0,06-0,07 %. Вміст діоксиду цирконію складав 61,9 % при плані 60,5 %.

На жаль, в «білому» цирконі спостерігалися мікроскопічні чорні включення. Для їх видалення пробували збільшити витрати сірчаної кислоти на обробку концентрату – до 0,7 кг на одиницю готової продукції (при плані 0,48 кг). Промивання стали проводити у джерельній воді. Тривалість прожарювання збільшили до 4-х годин при температурі 1100 °С. Додаткова обробка соляною кислотою перед тим, як обробити сірчаною, або обробка в азотній кислоті давали певне зниження темних включень, але повного видалення їх не досягли. Такі ж включення спостерігалися і в самій кристалічній решітці циркону.

У вересні 1950 року була успішно проведена робота по отриманню «білого» циркону з низьким вмістом сульфатів та лугів для радіокерамічної промисловості Міністерства засобів зв'язку СРСР. Перші сто кілограмів концентрату марки «РК» направили на випробування в *НИИ-34* цього міністерства [18].

Вже у 1951 році весь вироблений в рудоуправлінні знезалізнений циркон був реалізований. Нарощування обсягів виробництва лімітували обмеження по електроенергії (так як піч прожарювання була електричною), та недостатня ємність чанів вилуговування. Тому прожарювання «білого» циркону в грудні-місяці почали проводити в спеціально побудованій муфельній печі, що працювала на рідкому паливі. Ємність чанів вилуговування довели до 400 л, що забезпечувало виробництво 540 кг/добу «білого» циркону.

Замінили також варильні котли – встановили котли продуктивністю 680 кг на добу.

Випуск продукції обмежувався і недостатніми запасами сировини – цирконового концентрату власного виробництва. У кінці року виробляли «білий» циркон з концентрату Вишневогірського ГЗК (Урал) за існуючою технологією. Продукцію отримали аналогічної якості, з тими ж включеннями невідомого мінералу темного кольору.

Фахівці рудоуправління докладали значних зусиль як для нарощування обсягів виробництва, так і зниження собівартості товарної продукції та її ціни, і відповідно, підвищення привабливості «білого» циркону для потенційних споживачів. Так, в липні, після проведення дослідних робіт, вдалося знизити питомі витрати сульфату натрію з 0,25 т до 0,15 т на одну тонну готової продукції.

У 1953 році рудоуправлінням проведені дослідні роботи із знезалізнення цирконового концентрату методом спікання з сульфатом амонію і сульфатом натрію з наступним вилуговуванням в слабкому сірчано-кислому розчині. Отримана продукція за вмістом діоксиду цирконію та оксиду заліза відповідала технічним умовам, але мала кремовий колір [19].

У липні 1954 року разом зі співробітником Московського інституту кольорових металів і золота Коленковою М.А. в напівпромислових умовах випробувана розроблена цим інститутом технологія знезалізнення шляхом спікання його із сірчаною кислотою. Встановлено, що знезалізнення проходить задовільно при спіканні шихти при співвідношенні в ній цирконового концентрату і сірчаної кислоти 1:0,15 при температурі 400-350 °С. Встановлено також, що введення в шихту сульфату натрію в якості сульфатизатора є недоцільним. Дослідна партія з вмістом оксиду заліза 0,1 % в кількості 1050 кг направлена споживачам на випробування [20].

З 1955 року «білий» циркон став вироблятися за ЦМТУ 4469-54. Вміст заліза у білому цирконі не перевищував 0,15 %, а вміст діоксиду цирконію перевищував 60,5 %, що відповідало вимогам цих технічних умов. В якості сировини для виробництва знезалізованого циркону з липня цього року, та в наступні роки, підприємство стало використовувати не лише цирконовий концентрат власного та Вишневогірського рудоуправління, а й концентрати інших родовищ України та Радянського Союзу (Бердянського, Скопінського, Тайожного). У зв'язку з переробкою концентрату інших родовищ у листопаді реконструювали дільницю вилуговування, та побудували нову двомуфельну піч для нарощування потужності варочної дільниці [21].

У 1958 році «білий» циркон випускав цех № 3. Надалі мали передати виробництво в цех № 4, який наприкінці року освоював це виробництво.

Цех № 4 здали в експлуатацію 27 вересня 1958 року. В процесі освоєння виробництва виявилися деякі недоліки проекту. Для їх усунення на дільниці виробництва знезалізованого циркону двовальковий шнековий змішувач замінили рідинним міксером ємністю 80 л у зв'язку з неможливістю контролювати процес дозування матеріалів. Встановили також шнековий живильник з водяним кожухом для подачі шихти безпосередньо у піч. Для забезпечення необхідного терміну сульфатизації концентрату частоту обертання печі по-

низили з 8 обертів на хвилину до одного. Встановили додаткові промивні реактори ємністю 1,5 м³.

Відділ дослідних робіт вивчав в цьому році вплив негативних факторів на процес знезалізнювання цирконового концентрату в зимовий період. Лабораторні дослідження та цехові досліди показали, що температурний режим варки зимою погіршується тому, що прогрівання пульпи здійснюється за більш тривалий час. Пульпа в цьому випадку тужавіє до моменту досягнення необхідної температури, що створює ілюзію закінчення процесу.

Як показали дослідні варки, швидке прогрівання реакційної маси до 190-210 °С, та витримка при цій температурі протягом 45-60 хвилин були запорукою необхідної якості продукції [13].

На початку 1959 року в цеху проводилися промислові досліди з отримання «білого» циркону методом спікання в обертовій печі. Сульфатизація заліза в такій печі відбувається не повністю, а приблизно на 50-60 %. При облаштуванні виносної топки обертової печі і частоти обертання 2 об/хв отримали «білий» циркон з вмістом заліза 0,20-0,25 % при практично повній сульфатизації заліза [23].

Працівниками цеху запропоновано вести розвантаження спекеного продукту не у воду, як передбачено проектною технологією, а в 2 %-ий розчин сірчаної кислоти з наступною промивкою 0,5 %-им розчином сірчаної кислоти. При розвантаженні у воду відбувався гідроліз сульфатів, і гідролізоване залізо не відмивалося. Розвантаження продукту в розчин сірчаної кислоти запобігало гідролізу сульфатів; відмивання у цьому випадку проходило практично повністю. Проведені досліди дозволили визначити оптимальний режим процесу [23]:

1. спікання з сірчаною кислотою проводити при 450 °С;
2. на одну масову частину концентрату добавляти 0,2 масові частини кислоти;
3. вилуговування проводити 2 %-ою сірчаною кислотою;
4. співвідношення Т:Р на вилуговуванні підтримувати на рівні 1:4;
5. температуру розчину підтримувати на рівні 70 °С;
6. відмивання концентрату від заліза проводити 0,5 %-им розчином сірчаної кислоти.

У січні 1960 року на підприємстві закінчили реконструкцію ділянки з виробництва «білого» циркону цеха № 3. Встановили млин для подрібнення концентрату, та реконструювали піч спікання. Цех

«білого» циркону працював ритмічно, своєчасно відвантажувалася продукція. Задовільним та своєчасним було і забезпечення виробництва основними і допоміжними матеріалами. Деяке зниження випуску продукції в порівнянні з 1959 роком відбулося у зв'язку з проведенням реконструкції, та ліквідацією операцій прожарювання і розсіву, які передали в цех № 4. З лютого «білий» циркон методом сульфатизуючого випалу (*sulfatizing roasting* – *англ.*) концентрату у обертовій печі став виробляти цех № 4 [24].

У листопаді-грудні провели дослідні роботи та ввели у практику виробництва «білого» циркону використання флокулянту – поліакриламід (ПАА), що дозволило збільшити продуктивність обладнання, і підвищити вилучення цирконію.

У наступному, 1961 році, «білий» циркон випускав цех № 4 з напівфабрикату цеха № 3. У I кв. цех № 4 одночасно з основним виробництвом доводив до товарної кондиції «білий» і відмитий в цеху № 3 цирконовий концентрат. Після цього виробництво білого циркону методом сульфатизуючої варки в котлах в цеху № 3 було припинено.

До кінця року застосовували метод сульфатизуючого випалу в обертовій печі цеху № 4. Освоєння цієї технології – одна із найважливіших науково-дослідних робіт 1961 року [25].

У цьому році випробували спосіб сульфатизуючого випалу концентрату з сірчаною кислотою в суміші з сульфатом натрію і сульфатом амонію, але результати були негативними.

У 1962 році в цеху реконструювали дільницю приготування шихти. Горизонтальний змішувач із звичайної сталі замінили вертикальним, з внутрішнім свинцевим покриттям. Це сприяло зростанню випуску продукції.

Спеціалісти заводської науково-дослідної лабораторії вивчили процес відмивки спеченого продукту, який отримували в обертовій печі, від сульфатів заліза. Було встановлено, що для повного вилучення сульфату заліза достатньо чотирьох промивок замість 10. Надалі ці рекомендації лабораторії впроваджені в практику виробництва [26].

У наступному році реконструювали прожарювальні печі. Напівмуфельні печі замінили подовими, завдяки чому міжремонтний період їх зріс. Змінили також процес вилуговування та промивки спеченого продукту, що дозволило підняти вилучення і знизити питомі витрати допоміжних матеріалів.

Але в четвертому кварталі 1964 року виробництво «білого» циркону в цеху № 4 Донецького ХМЗ зупинили [27]. Технологія його виробництва була передана на Верхньодніпровський гірничо-металургійний комбінат (сьогодні – Вільногірський ГЗК), який і продовжив випуск цієї продукції з власної сировини – циркону Самотканського родовища.

Значний внесок у становлення і розвиток виробництва «білого» циркону внесли інженерно-технічні працівники Донецького ХМЗ – Федоренко М.Є., Д'ячук А.К., Васільєв В.М., Забелін А.А., Шумейко А.А., Дрягін О.С., Меншиков В.А., Міхнєвич В.І.

Висновки

1. У квітні 1946 року перше у вітчизняній практиці на Донецькому ХМЗ освоєно виробництво цирконієвих сполук.

2. Значним досягненням колективу підприємства стало освоєння в 1961 році технології сульфатизуючого випалу цирконового концентрату в обертовій печі.

3. Освоєння виробництва знезалізного («білого») циркону сприяло широкому впровадженню «білого» циркону у виробництво спеціальних вогнетривів, кераміки, емальованого посуду, скла та інших галузей промисловості.

Література:

1. Аль-Бируни. Собрание сведений для познания драгоценностей. М.: Наука, 1963. – 518 с.
2. Peel G.N. The Ceramic applications of zircon and zirconia. Pt I. – Ceramics, 1955, 7, N 76, p.163-168.
3. Носова З.А. Циркониевые глазури/Издательство литературы по строительству. – М., 1965. – 176 с.
4. Блюменталь У.Б. Химия циркония. Изд-во иностранной литературы. М., 1963. – 341 с.
5. Wakhs A., Chem. Zentr., 1, 2052 (1942).
6. Donaldson K. N., пат. США 2120602 14/VI 1938.
7. Kinzie C. J., пат. США 2036221, 7/ IV 1936.
8. Funk H., Muller C., Tormyn J., Chem. Tech. (Berlin), 5, 530 (1953).
9. Миллер Г.Л. Цирконий. Пер. с англ. М.: ИИЛ, 1955. - 391 с.
10. Kinzie C. J., Wainer E., пат. США 2127664, 23/VIII 1938.
11. Peddrick C.H., Weis J H, пат. США 2198972, 30/ IV 1940.
12. Азаров К.П. Об увеличении выпуска и улучшении качества эмалированных изделий.- Тр. Производственно-технической конференции по вопросам эмалирования (Мин-во черной металлургии СССР). М., 1956, С. 8-19.

13. Каганович С.Я. Цирконий и гафний (Технико-экономическое обобщение и анализ минерально-сырьевых ресурсов, производства и применения). М., 1962. – 182 с.
14. РГАЭ 7794, опись 5, д. 53, с. 127 (Проектное задание по восстановлению и строительству Мариупольского цирконового рудника. Ч. VIII. Техно-экономическая. М., «Гипроредмет». – 1945 г.)
15. РГАЭ фонд 7794 опись 1, д. 387, с. 2-19,24,25.
16. ДАДО. – Ф. Р-2794, оп. 1, справа 28, од. зб. 5, с.12-14.
17. Объяснительная записка к годовому отчету по основной деятельности Ждановского цирконового рудоуправления за 1949 год. Волноваха, 1950 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 31. 138 с.
18. Объяснительная записка о хозяйственно-финансовой деятельности Ждановского цирконового рудоуправления Главвольфрамредмета за 1950 год. Волноваха, 1951 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 32. 150 с.
19. Объяснительная записка к годовому отчету по основной деятельности за 1953 год. Ждановское цирконовое рудоуправление. Волноваха, 1954 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 35. 125 с.
20. Объяснительная записка к годовому отчету по основной деятельности за 1954 год. Ждановское цирконовое рудоуправление. Волноваха, 1955 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 36. 122 с.
21. Объяснительная записка к годовому отчету по основной деятельности за 1955 год. Ждановское цирконовое рудоуправление. Волноваха, 1956 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 37. 122 с.
22. Пояснительная записка к годовому отчету за 1958 год по основной деятельности ДХМЗ. Донське, 1959 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 40. 245 с.
23. Пояснительная записка к годовому отчету за 1959 год по основной деятельности. Донське, 1960 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 347. 128 с.
24. Пояснительная записка к годовому отчету за 1960 год по основной деятельности. Донське, 1961 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 398. 129 с.
25. Объяснительная записка к годовому отчету по основной деятельности за 1961 год. Донське, 1962 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 43. 186 с.
26. Объяснительная записка к годовому отчету по основной деятельности за 1962 год. Донське, 1963 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 44. 185 с.
27. Объяснительная записка к годовому отчету по основной деятельности за 1964 год. Донське, 1965 р. *Архів ДХМЗ* (Архів Донецького хім.-мет. з-ду). Інв. № 93. 194 с.

ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА

УДК 339.922.

Юрій Пероганич,

генеральний директор Асоціації підприємств інформаційних технологій України, ініціатор створення і засновник ГО «Вікімедіа Україна», <https://orcid.org/0000-0003-0140-3146>

СТАТИСТИЧНІ ВИМІРИ ВІКІПЕДІЇ

Анотація. У статті проаналізована система статистичних показників (метрик) Вікіпедії на прикладі Вікіпедії українською мовою та запропонована система їх класифікації.

Ключові слова: Вікіпедія, статистика, класифікація показників.

Екосистема Вікіпедії

Екосистему Вікіпедії складають три основні елементи:

1. Спільнота дописувачів Вікіпедії, переважно волонтерів, а також значно більш широке коло читачів, кожен з яких потенційно може стати дописувачем.

2. Сайт <https://wikipedia.org>, а також понад 300 його піддоменів відповідно до класифікатора мов (наприклад <https://uk.wikipedia.org> – Вікіпедія українською мовою) і сестринські сайти, такі як Вікісховище, Вікідані, Вікіджерела, Вікіцитати, Вікісловник, Вікімандри та інші.

3. Низка організацій – Фонд Вікімедіа (ФВМ), юридична особа, зареєстрована в США як неприбуткова неурядова організація, а також визнані цим Фоном організації руху Вікімедіа:

а) відділення Вікімедіа – які є незалежними організаціями, заснованими для підтримки та просування проєктів Вікімедіа у певному географічному регіоні;

б) тематичні організації Вікімедіа – незалежні організації, засновані для підтримки та просування проєктів Вікімедіа за певною темою чи напрямом;

в) групи користувачів Вікімедіа — прості та гнучкі зареєстровані або не зареєстровані як юридичні особи, які можуть бути організовані за регіоном чи темою;

г) хаби Вікімедіа — це організації, створені відділеннями Вікімедіа для регіональної чи тематичної підтримки, співпраці та координації.

В Україні єдиною організацією руху Вікімедіа є заснована 2009 року Громадська організація «Вікімедіа Україна», яка того ж року отримала статус відділення Вікімедіа.

Фонд Вікімедіа володіє авторськими правами на торговельні знаки Вікіпедія, Вікімедіа, розвиває спільноту дописувачів, технічно підтримує сервери Вікіпедії і сестринських сайтів, а також збирає кошти для їх використання з метою поширення вільних знань.

Система показників

Кількісні статистичні показники Вікіпедії можна поділити на три групи:

1. Дописувачі і їхня діяльність.
2. Обсяг вмісту на сайті Вікіпедії.
3. Використання вмісту (популярність).

Якісні показники отримуються шляхом співвідношень кількісних показників. Приладом якісного показника є показник *вікіпедійної пасіонарності* — співвідношення числа редакторів Вікіпедії до числа носіїв мови.

1. Дописувачі

Дописувачі розрізняються за терміном реєстрації, поточною активністю, внеском, наявністю окремих прав. Існують також програми-боти, які можуть створювати статті на основі існуючих баз даних, вносити масові зміни, наприклад у зв'язку зі змінами правопису.

Вікіпедія зберігає інформацію про кожного дописувача, зокрема дату його реєстрації, всю історію його внеску, число започаткованих і відредагованих статей, загальне число редагувань.

Результатом роботи дописувачів є зміни на сайті Вікіпедії.

2. Сайт

Основними показниками сайту (власне Вікіпедії) є обсяг бази даних зі статтями у знаках, число статей, категорій, шаблонів, перенаправлень.

Статті розрізняються: а) за розміром (короткі статті-заготовки, середні і великі); б) якістю (звичайні, добрі і вибрані); а також в) за окремими характеристиками, які зазвичай вказують на недоліки (статті-сироти, статті з граматичними помилками, невчитані машинні переклади, статті без джерел, статті з джерелами, але

написаними як резюме, статті з сумнівами щодо значущості та ін-ші).

Вимірюється число редагувань за визначений період як і загалом на сайті, так і редагувань окремих дописувачів.

Інформація про окрему статтю містить, зокрема, всю її історію редагувань, включаючи дату створення, статті, число дописувачів і внесок до статті кожного дописувача, розмір статті, число користувачів, які спостерігають за статтею.

3. Використання

Популярність Вікіпедії – найголовніший показник, який є наслідком внеску дописувачів. Вимірюється числом переглядів статей за певний період часу. Це стосується як Вікіпедії в цілому, так і окремих статей. Важливим є також географічне охоплення – перегляди з різних країн, з різних пристроїв (смартфони, планшети, настільні комп'ютери), а також загальне число пристроїв, з яких переглядали Вікіпедію.

Існують показники відвідуваності кожної окремої статті, а також формуються списки найпопулярніших статей.

Цікавим показником є вплив внеску конкретних дописувачів на відвідуваність Вікіпедії.

Фонд Вікімедіа

Фонд Вікімедіа і його афіліати можна оцінити за фінансовими показниками, кількостями персоналу, проведених заходів і досягнутого від них ефекту.

Міжмовні порівняння

Один із найактивніших дописувачів української Вікіпедії професор В. С. Білецький стверджує: «Масштаб і якість кожного національного сектора Вікіпедії побічно є мірилом сучасного суспільного потенціалу певної нації творити новий культурний продукт. По суті сукупність мовних розділів Вікіпедії є майданчиком змагань і репрезентацій світових культур, показником їх сучасних потенцій»³⁹.

Найчастіше мовні розділи Вікіпедії порівнюють між собою:

39

Вікіцитати:

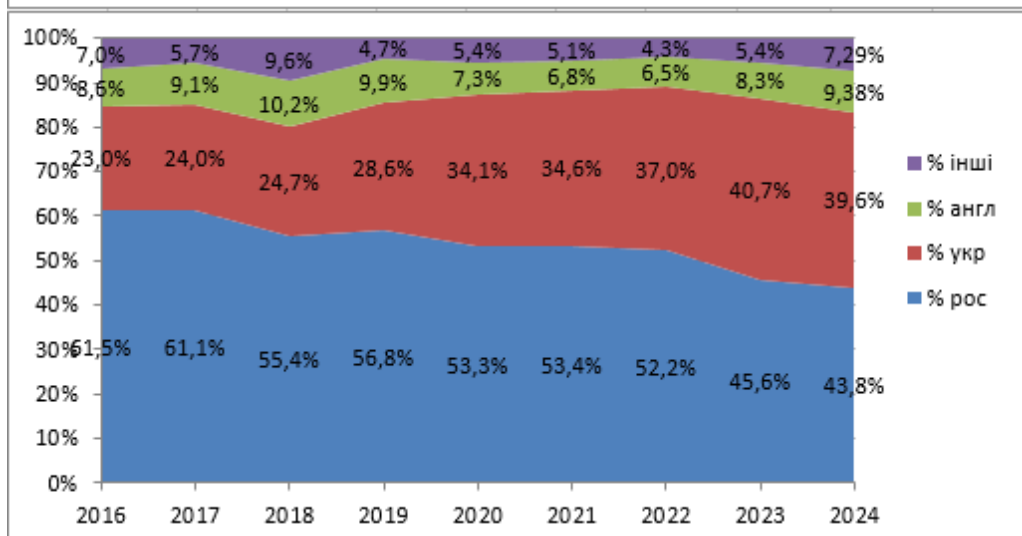
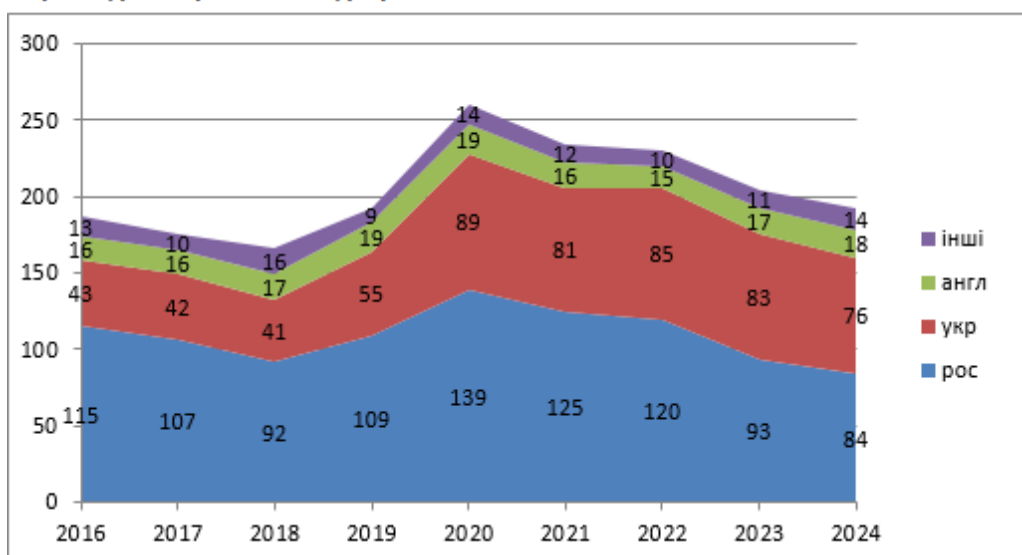
https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%A1%D1%82%D0%B5%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%BA%D0%B8

- за числом активних дописувачів
- за числом редагувань
- за розміром бази у байтах
- за числом статей
- за середнім розміром статей
- за числом відвідувань (популярністю)
- за числом унікальних пристроїв, з яких здійснювався доступ
- за числом добрих і вибраних статей
- за якістю вибірки статей, які повинні бути у всіх Вікіпедіях.

Частка від ділення числа активних дописувачів до певного мовного розділу Вікіпедії і на «позавікіпедійний» показник числа носіїв певної мови дозволяє визначити вікіпедійну пасіонарність носіїв цієї мови.

Популярність вікіпедій різними мовами в Україні

Перегляди з України вікіпедій різними мовами, квітень 2016-2024, млн.

Верхній графік демонструє загальну відвідуваність вікіпедій усіма мовами з території України. Пік 2020 року пов'язаний з пандемією Ковід, коли велике число людей в Україні були вимушені вести ізолюваний спосіб життя. Наступне спадання відвідуваності вікіпедій можна пояснити широкомасштабним вторгненням Росії в Україну з лютого 2022 року.

Нижній графік демонструє невинне зростання частки «споживання» в Україні Вікіпедії українською мовою в порівнянні з російською.

Джерела:

1. Щомісячний статистичний збірник Віківісник, <https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Віківісник>
2. Wikimedia Statistics - Українська Вікіпедія <https://stats.wikimedia.org/#/uk.wikipedia.org>

УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ЖИТТЯ

Barbara Kusińska (Барбара Кусінська),
студентка ліценціатських студій на україністиці та
магістерських студій на факультеті біології Варшавського Ун-ту

WIERSZE O WALCZĄCEJ UKRAINIE

Na Katedrze Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego 8 maja 2024 r. odbyło się spotkanie studentów i wykładowców ukrainistyki z poetami - Łucją Dudzińską oraz Mariuszem Olbromskim zainicjowane przez profesor Walentynę Sobol. Spotkaniu towarzyszyła prezentacja tomików poetyckich: dwujęzycznego tomu wierszy Olbromskiego „Przeminą dymy, rozkwitną róże. Wiersze o walczącej Ukrainie w tłumaczeniu Wiery Meniok (Norbertinum, Lublin 2023), almanachu „Czas pojąć ten świat – czas ukoić ból” w tłumaczeniu Oleny Stepaniuk pod redakcją Teresy Tomsy (FONT, Poznań 2024) oraz antologii PL-UA „Kto wam pozwolił tak pięknie żyć” w tłumaczeniu Switłany Bresławskiej i Bogdany Buczkowskiej, pod redakcją Łucji Dudzińskiej i Dawida Junga (Zeszyty Poetyckie, Stowarzyszenie Pisarzy Polskich w Poznaniu, Poznań/Gniezno 2023).

Mariusz Olbromski - poeta, prozaik, działacz kultury, członek warszawskiego oddziału Stowarzyszenia Pisarzy Polskich od wielu lat zaangażowany w dialog polsko-ukraiński, przedstawił studentom swoją działalność na rzecz budowania porozumienia i wzajemnego poznawania wspólnego dziedzictwa. Opowiadając o “Dialogu Dwoch Kultur”, spotkaniach polskich i ukraińskich pisarzy, badaczy literatury, historyków i artystów odbywających się co roku w Krzemieńcu na Wołyniu, podkreślał istotną rolę budowania mostów i współpracy między środowiskiem ludzi nauki i kultury obu państw. Swoją opowieść o Krzemieńcu i postaciach z nim związanych zilustrował bogatym przeglądem zdjęć.

W DRODZE

Chociaż krwawy wiatr od wschodu
i zaraza czyha w krąg, znów
jedziemy do Krzemieńca, by budować
z serc i z myśli wspólny dom.

Aura miasta nas ogarnie i Słowackich
ganek dworku, gdzie kolumny białe
blaskiem wielu wspomnień lśnią.
Krąg znajomych, bliskich twarzy.
Albinoni i adagia zadumany ton.

Tam za lasem, oczeretem czeka
pośród wzgórz Krzemieniec.
Światła Ikwy już pod mostem
wśród szuwarów i wierzb drżą.
Śpieszmy piękno ziemi Króla Ducha
zglębiać, jeszcze większe piękno
w ludziach, którzy życie swoje śnią.

Chociaż wojna trwa na wschodzie
i zaraza czyha w krąg, znów jedziemy,
by budować z serc i z myśli dom.

IX 2021

Mariusz Olbromski z tomu "Przeminą dymy, rozkwitną róże. Wiersze o walczącej Ukrainie"

Słuchacze mieli okazję usłyszeć wiersze z antologii „Kto wam pozwolił tak pięknie żyć” zaprezentowane przez Łucję Dudzińską - poetkę, wydawczynię, animatorkę kultury i redaktorkę wielu książek, w tym wyżej wspomnianej. Profesora Walentyna Sobol przeczytała kilka wierszy Łucji Dudzińskiej zainspirowanych dramatycznymi wydarzeniami wojny w Ukrainie.

fot.

Ukraina. Czeka

Widzę kobietę. Nosi w sobie tragedię. Zagłębiona w nicości, nie czuje, nie wie, co zrobić. Próbuje tutaj znaleźć wygodne miejsce. Nie potrafi się podzielić, chociaż jest w połowie żywa i w połowie martwa.

Po prostu taki to związek sam na sam, który trzeba pokonać i przyswoić. Dogadać się z ciałem i sercem, zapomnieć o duszy, bo tęskni za rodziną, domem, za Ukrainą. Kobieta odwzajemnia moje spojrzenie,

siada obok. Mówi, że to nieuleczalna choroba świata, a kto był w jej władaniu, wie, że stamtąd się nie wraca. Teraz musi nauczyć się nowego języka. Nauczyć się od nowa oddychać, patrzeć, cieszyć się, kochać, śnić.

Chce zapomnieć o rwącej rzece krwi, która wciąż płynie. Płynie i płynie oraz czeka na jakoś to będzie.

Łucja Dudzińska

z tomu „24/02/2022” Antologia dla Ukrainy: Wiersze

Studenci i studentki aktywnie włączyli się w spotkanie czytając wiersze z tomu “Przeminą dymy, zakwitną róże. Wiersze o walczącej Ukrainie” Mariusza Olbromskiego w języku polskim oraz w przekładzie ukraińskim autorstwa Wiery Meniok z Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Iwana Franki w Drohobyczu. Każdej chętnej osobie, która przeczytała wiersz, Mariusz Olbromski sprezentował tomik z autografem.

W książce Olbromskiego zebrane zostały teksty będące “pełną empatii reakcją na tragedię wojny za naszą wschodnią granicą”. Autor opatrzył większość z wierszy datami, tworząc swoiste kalendarium emocji w reakcji na okrucieństwa wojny. Wiersze z dużą wrażliwością mówią o zrujnowanych miastach, ofiarach wojny, uchodźcach, rannych, osobach broniących swej ojczyzny, ginących codziennie za wolność i niezależność swojego kraju. Jednocześnie są to wiersze szczere, pełne podziwu dla niezwykłej siły, niezłomności i bohaterstwa Ukraińców i kultury ukraińskiej - “Mądrych słów zburzyć/ nie można / ani piękna nie można / przesłonić przed sercem. / Próżno dziś lecą kule/ moskiewskie / w pomnik Szewczenki” (“Ostrzelany pomnik”). Teksty dopełniają wymowne grafiki uznanego kijowskiego artysty Olega Hryszczenki.

Podczas spotkania wybrzmiał między innymi wiersz zadedykowany przez Autora Serhijowi Żadanowi, który przyjechał do Warszawy na spotkanie autorskie w 2022 r. zorganizowane przez Teatr Studio na placu Defilad.

POD PAŁACEM KULTURY

Serhijowi Żadanowi

Zapada zmierzch, dogasa słońca żar,
poeta dziś w stolicy mówi o Charkowie.
O tym, jak nocą widzi z wysokiego bloku,
kiedy po tamtej, bliskiej granic stronie
tryskają rakiety - lecą - mało czasu:
ryk syren, schody, bieg do schronu.

Huk! I znów ktoś ginie, jakiś cywil ranny
jęczy, lecz rano życie toczy się na nowo.
Działają sklepy, na podwórkach dzieci,
choć opodal jeszcze nadal gruzy płoną.

I czyta wiersze w rytmie i w natchnieniu,
w bólu, miłości, grozie. I pokorze.
Powtarza czasem strofy jak zaklęcia.
I bije słowem - głosu dźwiękiem
w mury Jerycha - tłucze!... I wie, że runą
wcześniej albo później z tego natężenia.
Od bicia wielu serc złączonych.

Warszawa, 17 VIII 2022

Mariusz Olbromski z tomu "Przeminą dymy, rozkwitną
róże. Wiersze o walczącej Ukrainie"

Wspólne czytanie poezji stworzyło platformę do współodczuwania i zadumy, a obecni studenci w głębokim skupieniu słuchali tekstów poetyckich. Wiersze mocno rezonowały wśród studentów pochodzących z Ukrainy i z Polski, poruszając czule struny i jeszcze mocniej kazały wierzyć w zwycięstwo Ukrainy apelując "Zrób jeszcze teraz, co możesz/ dla Ukrainy. / Bo każdy człowiek - to świat cały! / Przecież - nie może zginąć!" ("Wezwanie", M. Olbromski).

fot. Ł. Dudzińska

РЕЦЕНЗІЇ

Iaroslava Volska

*Uniwersytet Warszawski Ukrainistyka z językiem angielskim,
1 rok licencjatu*

i.volska@student.uw.edu.pl

RECENZJA NA BROSZURĘ INFORMACYJNĄ “ДОНЕЦЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

**До 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка в
Україні”**

Rok wydania: Львів-Київ – 2023

Układali: Білецький Володимир Стефанович, Ковбуз Мирослава Олексіївна

(Wołodymyr Biłecki, Myrosława Kowbuz)

Na początku chciałabym podziękować Pani Profesor Walentynie Sobol i Panu Profesoru Wołodymyru Biłeckiemu za pomoc.

Jakiś czas temu Pani dr. Sobol poleciła mi napisać recenzję na informacyjną broszurę, która nosi tytuł “ДОНЕЦЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА. До 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка в Україні”, czyli w tłumaczeniu na język polski: DONIECKI ODDZIAŁ REGIONALNY TOWARZYSTWA NAUKOWEGO IMIENIA SZEWCZENKI. Do 150 rocznicy Stowarzyszenia naukowego imienia Szewczenki w Ukrainie, o której właśnie teraz będę recenzować.

Druk jest bardzo przyciągający. Ja jako osoba, która dopiero wchodzi w temat poznania ukraińskiego środowiska naukowego, dużo się dowiedziałam tylko z tego źródła o stowarzyszeniu Naukowego Towarzystwa SZewczenki (Doniecki oddział Regionalny).

Obejmuje wstęp, w którym się opowiada historia oddziału. Też warto tu zaznaczyć, że Doniecki oddział **do 2014 roku pełnił funkcję południowo-wschodniego centrum NTSZ.**

Dalej się rozpoczyna najbardziej obszerna część — biografii **Wołodymyra Biłeckiego, Igora Paśka** i innych naukowców, w tym na końcu jest parę słów o pozostałych czołowych postaciach towarzystwa.

Dzięki tym badaczom okazała się na świat książka o tytule “*Гірничий енциклопедичний словник*” (kierownik projektu i redaktor naukowy profesor **Wołodymyr Biłecki**), tu 17 350 jednostek terminologicznych i nomenklaturnych, około 150 autorów - te wydania założyli podstawy terminologii ukraińskiej w górnictwie, czyli sam zarodek ukraińskiego górnictwa.

Też bardzo fascynującą kwestią są ekspedycje naukowe, które odbywały się w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i innych, też wypada tu odnotować kontakty zagraniczne i wygrane granty.

Powstała też pierwsza ukraińskojęzyczna encyklopedia chemiczna, autorem której jest **Josyp Opejda** wraz z Olesem Sz wajką “*Глосарій термінів в хімії*” (Glosariusz określeń chemicznych) — Donieck: «Бер», 2008. — 758s. Słownik mieści 8400 terminów z wszystkich klasycznych rozdziałów chemii.

Bardzo intrygującym wątkiem dla mnie, tu też jest dorobek naukowy **Wasyła Pirka** o historii kozaków, którymi się pasjonuję.

Z 1998 roku prowadził oddział naukowy Instytutu badawczego historii Ukrainy.

Na przykład, udowodnił, że historia Bachmutu bierze swoje początki z osady na rzece Bachmut kozaków Iziumskiego (Ізюмського) slobidskiego (слобідського) pułku w 1697 roku, to samo z historią Mariupola, co jest bardzo ważną kwestią w pytaniach autentyczności niektórych faktów historycznych. W moskiewskich archiwach znalazł dokumenty, które świadczą o wcześniejszej dacie wspomnień o tych miastach z różnych źródeł i dużo różnych innych zagadnień, z którymi na pewno jeszcze się lepiej zapoznam.

Tak jak powiedziałam wyżej, pasjonuje się tematem kozackim, dlatego praca **Igora Kozłowskiego** jest dla mnie ekscytującą, pomimo to Pan Kozłowski sam się wywodzi z dawnego rodu kozackiego, a w latach 80. wsparł ruch za odrodzenie ukraińskiego kozactwa i też brał udział w

założeniu jednej z pierwszych organizacji kozackiej w Ukrainie — Кульміуської паланки Українського козацтва.

Zaskoczeniem dla mnie się stała informacja, że Pan Kozłowski, ukraiński naukowiec, spędził aż 2 lata w niewoli w Rosji.

Też nie mogę nie wspomnieć o dorobku naukowym Pani Profesor **Walentyny Sobol**, dzięki której na świat okazała się “Pracownia Dziejów Polsko-Ukraińskich Stosunków Literackich” w Katedrze Ukrainistyki, Wydział Lingwistyki Stosowanej, od 2014 – rocznik naukowy z listy Ministerialnej „Studia Polsko-Ukraińskie” czy też takie prace jak: «*Українське бароко. Тексти і контексти*»; “*Filip Orlik i jego Diariusz*” Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021; “*Słowo w Duszy, Dusza w Słowie*” (we współautorstwie z Kamilą Brodowską, Dawidem Bzorkiem) Warszawa 2023, i mnóstwo innych książek, ale najbardziej wpadam w zachwyt z badań nad ręcznymi rękopisami Filipa Orlika, które Profesorka bada już w ciągu ostatnich 20 lat. Profesor Walentyna Sobol jest laureatką konkursu na najlepszą monografię naukową z zakresu kultury białoruskiej i ukraińskiej im. Melecjusza Smotryckiego pod Patronatem JM Rektora Uniwersytetu Warszawskiego w roku 2023, a także - nagrody prezydenta Akademii Nauk Ukrainy „Za osiągnięcia naukowe” («За наукові досягнення»).

Obraz Wasyla Stusa dla Ukraińców — to symbol o Niezniszczalności (Незламності!).

Wira Prosałowa zorganizowała bardzo ważną dla historii Donieckiego Narodowego Uniwersytetu wydarzenie — konferencję na temat "Народе мій, до тебе я ще верну...", żeby nazwać uniwersytet na imię go Absolwenta — Wasyla Stusa, do tego Pani Prosałowa zrobiła dużo, aby uszanować pamięć Poety.

Między innymi, profesorka też jest laureatką okręgowego konkursu “Книга Донбасу” (Książka Donbasu) dzięki poradnikowi “*Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості*” (ulożone przez W. Prosałową — Donieck: Східний видавничий дім, 2012. — 516 s.). Informatot zawiera informację o więcej niż 900 ukraińskich poetów i pisarzy, którzy pracowali na rzecz Ukrainy poza jej granicami. Poradnik jest bardzo ceniony przez nie tylko ukraińskich naukowców, ale i też zagranicznych.

Wracając do tematyki historycznej też warto dopowiedzieć o podstawowym wydaniu **Dmytra Bialego** “*Українці Кубані в 1792—1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей.*” Donieck: Східний видавничий дім, 2009, 544 s. W którym badacz bada ewolucje tożsamości socjologicznej Ukraińców na Kubaniu od początku opanowania tego regionu przez Kozackie Wojsko Czarnomorskie w 1792 r. do założenia Kubańskiej Republiki Ludowej (1917-1921 r.).

Zasługi wszystkich naukowców Donieckiego oddziału NTSZ są nieocenione.

Bardzo się zachwycam, jaki tytaniczny wniosek w rozwój nauk ukraińskich, europejskich i światowych zrobili te Naukowcy.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

До розгляду приймаються статті обсягом до 2 друк. арк. (80000 знаків з пробілами).

Мова видання – українська. Окремі матеріали редакція вважає за можливе вміщати іншими мовами – англійською, польською, російською та ін.

Стаття повинна мати УДК, прізвище та ім'я (ініціали) автора, його науковий чи інший статус.

Рекомендуємо таку структуру статті: назва статті, анотація та ключові слова (укр. та англ. мовою), постановка проблеми, стан вивчення проблеми, мета та завдання статті, виклад основного матеріалу, висновки, література та джерела (оформлюється за чинними стандартами).

Наукове видання

**ДОНЕЦЬКИЙ ВІСНИК
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ім. ШЕВЧЕНКА (т. 53)**

Редакція текстів – авторська

Підп. до друку 14.07.2024. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman Суг. Друк цифровий. Ум. друк. арк.
12. Обл.-вид. арк. 10. Наклад 50 прим. Зам. 10-03.